

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse instituut

Simona Vissak

**SÕNAVABADUSE PIIRITLEMINE AU JA VÄÄRIKUSE KAITSE
VAATEPUNKTIST**

Magistritöö

Juhendaja
Mag. iur. Margus Kurm

Tallinn
2018

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Väljendusvabadus ja seda piiravad õigused	9
1.1. Väljendusvabaduse olemus ja õiguslikud alused	9
1.2. Väljendusvabaduse piiramise alused.....	12
1.2.1. Au ja väärkuse mõiste ning kaitse tagamine.....	14
1.2.2. Laimamise keeld au ja väärkuse kaitse vaatepunktist.....	16
1.3. Avaliku elu tegelase laiem taluvuskohustus	20
1.4. Ajakirjandusvabadus ning ajakirjaniku vastutus artikli avaldamisel	22
2. Vastutus laimamise ja solvamise eest ning nende eristamine	25
2.1. Eesti kriminaalkoodeksi aegne vastutus laimamise eest	25
2.2. Eesti kriminaalkoodeksi aegne vastutus solvamise eest.....	26
2.3. Solvamise ja laimamise dekriminaliseerimine Eestis	28
2.4. Solvamist ja laimamist käsitlevad regulatsioonid väljaspool Eestit.....	32
2.4.1. Laimamine Soome õiguskorras ning näited valitud kohtulahenditest.....	36
2.4.2. Solvamine ja laimamine Saksamaa õiguskorras valitud kaasuste näitel	41
2.5. Kriminaliseerimine preventiivse abinõuna.....	43
2.5.1. Ülekriminaliseerimise olemus ühiskonnas	49
3. Alternatiivsed regulatsioonid au ja väärkuse kaitse tagamiseks ning kriminaliseerimise võimalikkusest	51
3.1. Au teotamise keeld tsiviilõiguses.....	51
3.1.1. Au teotamine Eesti kohtupraktikas.....	53
3.2. Kriminaliseerimise vajalikkus võrdluses tsiviilõigusliku regulatsiooniga	56
Kokkuvõte	59
Summary	64
Kasutatud materjalid	68
Litsents	73

Sissejuhatus

“Ma ei nõustu sinu arvamusega, kuid võitlen surmani, et sul oleks õigus oma arvamus välja öelda“ on kirjutanud inglise kirjanik E. B. Hall. See illustreerib Voltaire'i uskumusi raamatus „Voltaire'i sõbrad“. See tsitaat kannab endas sõnavabaduse põhimõtet, mille eesmärk on kaitsta ka neid väljaütlemisi, millega igaüks ei pruugi nõustuda. Väljendusvabaduse, kitsamalt viidatud ka sõnavabaduse, näol on tegemist ühe keskseima vabadusõigusega, mis seondub vahetult Eesti Vabariigi Põhiseaduse¹ (edaspidi PS) §-s 1 sätestatud demokraatia põhimõttega, mis on Eesti ühiskonnakorralduse alusprintsipiiks. Väljendusvabadus annab võimaluse enese väljendamiseks seni, kuni on arvestatud ka teiste inimeste reputatsiooni ja põhiõigustega. Sõnavabadust peetakse demokraatlikus ühiskonnas üheks peamiseks alusväärtuseks ning selle kaitse tuleneb Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni² (edaspidi EIÕK) 10. artiklist, ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti³ (edaspidi ÜRO pakt) artiklist 19 ning Euroopa Liidu põhiõiguste harta⁴ (edaspidi EL Harta) art-st 11. Eestis on seda reguleeritud PS §§-des 44-46. PS § 45 lg 2 sätestab riikliku tsensuuri puudumise. Viidatud paragrahv iseenesest ei sisalda mõistet “sõnavabadus”, aga selle sisu on võetud üldmõistena kokku sõna- ehk väljendusvabadusena.⁵

Oluline on silmas pidada, et eneseväljendusel on mitmeid vorme ning ühtki neist ei tohi diskrimineerida. Sealjuures on vaja tähelepanu osutada asjaolule, et EIÕK art 10 lg-s 2 sätestatud luba sõnavabaduse piiramiseks kaasinimeste reputatsiooni või õiguste kaitseks, ei laiene üksnes informatsioonile ja ideele, mida võetakse vastu heasoovlikult või saab pidada niiõelda mitteründavaks, vaid ka sellele eneseväljendusele, mis ründab ja šokeerib.⁶ Muidugi tuleb silmas pidada, et tegemist ei ole absoluutse õigusega vaid sellega, nagu iga õigusega, kaasnevad ka teatud piirangud. Kellegi au ja head nime ei tohi teotada, sätestab PS § 17. See on igäihe subjektiivne õigus aule ja heale nimele, mis on iseseisvaks põhiõiguseks. Au ja hea nimi on inimväärikuse osaks ja väärtuseks, millel on sügav eetilissotsiaalne tähendus. Seega vajavad need ka õiguslikku kaitset.⁷

¹ Eesti Vabariigi põhiseadus, RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2

² Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. Euroopa Nõukogu, 4 november 1950, RT II 2010, 14, 54

³ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt, RT II 1994, 10, 11 ... RT II 1994, 10, 11

⁴ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. C 83/389. 30.03.2010

⁵ R. Maruste jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012, § 45 p 1

⁶ R. Maruste. Sõnavabadus ja selle piirid. - Juridica 2001/1, lk 16-17

⁷ PS komm vlj, § 17, p 1

Tegemist ei ole üksnes sõnavabadusega, mis eeldab sõnakasutust. Vastavalt PS §-le 45 on igapäevane õigus vabalt väljendada end lisaks sõnale ka kirjas või muul viisil seni, kuni see ei piira teise isiku õigusi ja vabadusi, nagu õigust eraelule ning au ja hea nime kaitsele. Riigikohtu praktikast tulenevalt on solvamise ja laimamisega seonduvate vaidluste lahendamisel oluline esmalt välja selgitada, kas tegu on eraisikute vahelise suhte ja vaidlusega või avaliku elu tegelasi puudutavate väidete ja sellest tekkinud vaidlusega. Eeltoodu on olulise tähtsusega õiguslike kaitsevahendite spekter ja kohtu osa selle lahendamisel ja lahendi järeldamisel võivad sellest johtuvalt suuresti erineda. Au ja väärrikuse kaasustes eristatakse vaidlusi kahes kategoorias. Juhul, kui au ja väärrikuse võimaliku alandamise objektiks on eraisik, siis on olulisel kohal inimväärrikuse kaitse standardid. Kui tegemist on avaliku elu tegelasega, siis on kaitsestandardid madalamad.⁸

Eesti ajakirjanduskoodeksi p 1.6 sätestab avaliku elu tegelasena isikut, kes valdab poliitilist ja majanduslikku võimu ning avalikkusele olulist informatsiooni, kelle üle on ajakirjandusel tavalisest suurem tähelepanu ja kriitika õigustatud. Samuti käsitleb ajakirjandus avaliku elu tegelastena neid, kes teenivad elatist enda isiku või loomingu eksponeerimisega.⁹ Näiteks on avaliku elu tegelase puhul vaja arvestada ka avalikkuse õigustatud huviga tema kohta teavet saada. See ei ole üksnes eneseväljendaja õigus sellisele väljendusele, vaid see on lausa publiku õigus sellist informatsiooni saada. Liialt lasub ajakirjandusel kohustus anda edasi teavet ja mõtteid nii poliitilistel teemadel kui ka muudes avalikkusele huvi pakkuvates küsimustes. Sealjuures on avalikkusel õigus seda infot ka saada.¹⁰ Väga palju tähelepanu saanud, käesoleva magistr töö jaoks olulist tähtsust omavas Rongaema¹¹ kaasuses on Riigikohus rõhutanud, et avalikkusel on õigustatud oodata avaliku elu tegelaste elu kajastamist põhjalikumalt kui tavaliste inimeste elu, kuid avalikkusel ei ole õigust oodata avaliku elu tegelaste au alandamist, seda eriti ajakirjanduse vahendusel ning ebasüüdsas vormis.¹²

Solvamise ja laimamise puhul on kaitstavaks õigushüveks eelkõige inimese au ja väärrikus, mis autori hinnangul tähendab ühiskonnas ennekõike teatud isikute positsiooni ning mainet. Sõnavabadus ning au ja väärrikuse kaitse ei välista üksteist, lähtudes põhimõttest, et “Kedagi ei

⁸ RKÜKo 3-1-2-1-98

⁹ Eesti ajakirjanduseetika koodeks. Arvutivõrgus kättesaadav <http://www.eall.ee/eetikakoodeks.html>

¹⁰ R. Maruste (viide 6), lk 16-17

¹¹ RKKKo 3-1-1-80-97 ja EIKo 06.02.2001, 41205/98, Tammer vs. Estonia. (edaspidi Rongaema kaasus). Kriminaalasi, kus ajakirjanik E. Tammer nimetas kannatanu V. Laanaru (Edgar Savisaare abikaasa Vilja Savisaar) ajalehes avaldatud artiklis “rongaemaks” ja “abielulõhkujaks” mida saab pidada süüdsusetul viisil kannatanu au ja väärrikuse alandamiseks. E. Tammer jäi kõigis kohtuastmetes ning lõpuks ka Euroopa Inimõiguste kohtus süüdi solvamises

¹² RKKKo 3-1-1-80-97, p 3

tohi kohelda halvemini, kui ta on ära teeninud” või PS §-st 17, mille kohaselt “Kellegi au ega head nime ei tohi teotada”. Nende põhimõtete arvelt võib aset leida olukord, kus ilma igasuguse aluseta levitatakse halvustavat teavet oma kaaskodaniku kohta.¹³

Karistusseadustik¹⁴, mis jõustus 01. septembril 2002. a, laimu ja solvamise sätteid enam ei sisaldanud. Veelgi kummastavam on autori hinnangul, et karistusseadustiku eelnõu seletuskirjast¹⁵ nähtub, et algse plaani järgi oli seadusandjal kavas üksnes muuta KrK §§-des 129 ja 130 laimu ning solvamise koosseisutunnuseid. KarS § 132 järgi oleks laimamine endise kriminaalkuriteo asemel karistatav väärteo korras isiku õigusi või mainet kahjustava sellise asjaolu avaldamise eest, mille puhul avaldaja on teadlik selle tegelikkusele mittevastavusest ning KarS § 133 alusel solvamisena karistatav teise inimese halvustamine ebasündsas vormis. Seadusandja põhjendas solvamise mõiste muudatust asjaoluga, et varem kasutatud “au” ja “väarikuse” terminid olid liiga abstraktsed, mistõttu otsustati kasutada terminit “halvustamine”, mis võis seisneda näiteks isiku välimuse, isikuomaduste või elukutse agressiivses kritiseerimises või alavääristamises. Siiski ei leidnud need muudatused aset vaid koosseisud kaotati täielikult.¹⁶

Autori hinnangul ei ole vajadus laimu ja solvamise eest õigusliku kaitse saamiseks ajaga vähenenud vaid pigem seoses veebimaailma arenemisega hoopis jõudsalt kasvanud. Sellest tulenevalt on kaasnenud veelgi paremad võimalused info ja arvamuse väga kiireks ja laialdaseks avaldamiseks ja jagamiseks. Kuigi traditsiooniliselt viitame ajakirjandusele, siis autori seisukohast tuleb tänapäeval igal juhul eraldi hinnata, kas avaldus kuulub ajakirjandusliku teose alla ning kas avaldaja näol on tegemist ajakirjanikuga. Blogid, sotsiaalmeedia postitused ja muus vormis tehtud avaldused – kõik need võimaldavad edasi anda informatsiooni, mis võivad teatud juhtudel kuuluda ajakirjandusliku teose liigituse alla. Viimane on oluline ajakirjanikul lasuva erilise hoolsuskohustuse ning ajakirjanduslikule teosele pandud tingimuste tõttu. Pealegi, mida lihtsam on midagi jagada, seda suurem võimalus on ka sobimatu informatsiooni saatmiseks laiale publikule, mis võib kaasa tuua pöördumatu kahju.

¹³ T. Sild. Kuriteod au ja väarikuse vastu. - Juridica 1997/9, p 4.1

¹⁴ Karistusseadustik, RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 30.12.2017, 29

¹⁵ Seletuskiri karistusseadustiku eelnõu juurde, 119 SE I. Arvutivõrgus:

<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5c321fb1-dc00-3e2a-af2-a88bef6d0f5c/Karistusseadustik>

¹⁶ M. Nimmo. Identiteedivarguse piiritlemine solvamisest ja laimamisest Eesti õigussüsteemis. - Juridica 2017/10, lk 711-712

Käesoleva magistritöö üheks uurimisobjektiks on, kas solvamine ja laimamine tuleks Eestis taaskriminaliseerida. J. Sootak on asunud seisukohale, et laimu ja solvamise üldkoosseisu kadumine karistusseadustiku eelnõust oli kahetsusväärne ning see asetaski Eesti erakordsesse olukorda, kus au kaitsmine on võimalik üksnes tsiviilõiguslikult.¹⁷ Siinkohal on oluline märkida, et üksnes kaheksas OSCE¹⁸ riigis¹⁹ on laimamine ja solvamine dekriminaliseeritud, mistõttu puudub neis karistusõiguslik regulatsioon au ja väärkuse kaitse tagamiseks. Mujal kõnealuste riikide hulgas on endiselt karistusõiguslikult reguleeritud teise isiku solvamine ja laimamine²⁰. Arvestades pidevalt muutuvat maailma ja arenevaid võimalusi, tekib autori vaatepunktist oluline küsimus: Kui palju on õigustatud demokraatlikus ühiskonnas sõnavabadust piirata, tagamaks kellegi au ja väärkust? Eesti, osana OSCE riikidest, dekriminaliseeris 2002 aastal solvamise ja laimamise. Siinkirjutaja seisukohast ei ole endiselt antud ühest vastust küsimusele, mis on need põhjused, miks karistusseaduse revisjoniga need sätted kaotati. Riigikogu istungite stenogrammidest annab välja lugeda mõningaid põhjendusi, kuid needki on tekitanud küsitavusi. Üks märkimisväärne argument kõlas eelnõu teisel lugemisel J. Adamsilt, mille kohaselt väited, et 2000 aastal tuli ette võtta solvamise ja laimamise dekriminaliseerimine, kuivõrd teistes Euroopa riikides olevat nii käitutud ja need paragrahvid kaotatud. J. Adams rõhutas, et ükski ekspert ei suutnud toleks hetkeks näidata ühtegi Euroopa riiki, kus seda sorti paragrahv täielikult puuduks. Samas ei välistanud J. Adams, et areng võib sinnapoole minna.²¹ Siinkirjutaja peab oluliseks märkida, et 18 aastat hiljem on jõudnud selleni 8 riiki. Jääb üle arutleda, kas Euroopa riikides säilinud regulatsiooni näol on tegemist suuremahulise ülekriminaliseerimisega või vastupidiselt on puudujääk nende riikide seadusandluses, kus need praeguseks on kaotatud.

Üks uue karistusseadustiku autoritest P. Pikamäe avaldas “Minu teada oli see kogu aeg Reformierakonna seisukoht ning kuna Riigikogu suur saal seda toetas, siis need kaks paragrahvi

¹⁷ J. Sootak. The Civil Law Institutes as Part of Criminal Law. *Juridica International. Law Review*. University of Tartu, VI, 2001, p 183

¹⁸ OSCE (inglise *Organization for Security and Co-operation in Europe*)- Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon on organisatsioon, mis asutati 1975. aastal NATO ja Varssavi Lepingu Organisatsiooni riikide poolt ühiselt. OSCE-sse kuulub 57 liikmesriiki. See on julgeoleku- ja koostööorganisatsioon, mille eesmärgiks on ennetada konflikte, ohjata kriise ja aidata kaasa konfliktijärgse sotsiaalsele taastustööle, sealhulgas inimõiguste tagamiseks

¹⁹ Defamation Laws in Europe 2016-2017. Criminal Defamation Laws in the EU and EU Candidate Countries. MediaLaws Database. Arvutivõrgus: <http://legaldb.freemedia.at/defamation-laws-in-europe/>

²⁰ Autori kommentaar: Kuigi nimetatud allikas viitab Euroopa riikides kehtivale karistusõiguslikule regulatsioonile, on oluline arvesse võtta, et riigiti mõistetakse kriminaalvastutuse all erinevaid tegusid ja teatud juhtudel võib olla silmas peetud ka n vähemolulisi kuritegusid, mis meie karistusseadustiku mõistes vastavad süütegude liigituses väärtegadele

²¹ Seletuskiri karistusseadustiku eelnõu juurde (119 SE). Teine lugemine 03.05.2000. Riigikogu stenogramm III istungjärk. Arvutivõrgus: <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/200005031300>

jäidki välja.“ Lisaks avaldas P. Pikamäe, et tema hinnangul peaksid au ja väärikus olema siiski kaitstud kriminaalõiguslikult, nagu see on mujal Lääne-Euroopa riikides. Lisaks tõi Pikamäe esile, et sama meelt olevat olnud uue seadustiku loomises osalenud ekspertgrupp. Siiski ei kaotatud dekriminaliseerimisega küll täielikult kaitset solvamise ja laimamise eest, kuna võlaõigusseadus annab võimaluse au ja väärikuse kahjustamise eest kohtus moraalset kahjutasu või avalikku vabandamist nõuda. P. Pikamäega sõnul ei ole “Inimese au ja väärikus pole rahas mõõdetavad ning vajalik on, et jääks ka riikliku hukkamõistu võimalus, mida Eestis enam ei ole.”²²

Käesolev magistritöö keskendub küsimusele, milline regulatsioon oleks tasakaalus sõnavabaduse printsiibiga, tagamaks inimeste au ja väärikuse kaitse. Hüpoteesiks on, et vajame inimeste au ja väärikuse kaitse tagamiseks karistusõiguslikku regulatsiooni solvamise ja laimamise keelu näol. Magistritöös analüüsib autor Euroopa Inimõiguste kohtu praktikad ning erinevate riikide karistusseaduslikke regulatsioone, mille eesmärk on au ja väärikuse kaitse tagamine, tuues mõningaid näiteid ka siseriiklikust kohtupraktikast. Kohtupraktika analüüsi eesmärk on välja selgitada, kas Euroopa riikides on üldiselt olukord tasakaalus sõnavabaduse kaitse vaatepunktist või on tegemist pigem ülekriminaliseerimisega. Euroopa Inimõiguste Kohtu kommentaarid aitavad sellele selgitust anda.

Autori hinnangul on tegemist aktuaalse küsimusega, kuivõrd digitaalkeskond on andnud juurde niivõrd palju võimalusi informatsiooni jagamiseks ning arvamuse avaldamiseks, mistõttu tuleb üle vaadata kehtivad õiguslikud regulatsioonid. Magistritöös kasutab autor analüütilis-võrdlevat uurimismeetodit, analüüsides teaduslikku juriidilist kirjandust, Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikad ning võrreldes erinevate riikide seadusandlust, mille eesmärgiks on ära hoida teiste isikute solvamine või laimamine ehk tagada au ja väärikuse kaitse. Euroopa Liidu liikmesriikide seas on suur hulk neid, kus kohaldatakse endiselt laimamise eest õigusnorme, millega kaasnevad karmid kriminaalkaristused. Statistikat ilmestab OSCE liikmesriike kujutav kaart,²³ millelt nähtub ülevaade, millistes Euroopa riikides on endiselt 2016-2017 aasta seisuga võimalik määrata kriminaalkaristust ja millistes neist lausa vangistust.

Magistritöö esimene peatükk avab väljendusvabaduse mõiste koos näidetega, millistel juhtudel on olemas alus selle piiramiseks. Üheks neist on solvamise ja laimamise keeld, millist

²²M. Püüa. Seadusloojad jätsid inimesed laimu ja solvamise eest kaitseta. Postimees 28.08.2002
Arvutivõrgus: <https://www.postimees.ee/1960961/seadusloojad-jatsid-inimesed-laimu-ja-solvamise-eest-kaitseta>

²³ Defamation Laws in Europe (viide 19)

vaadeldakse au ja väärkuse kaitse vaatepunktist. Teostades õigusi, tuleb arvesse võtta ka kohustusi ja vastutust. EIK on oma lahendites²⁴ tunnistanud õiguse aule ja heale nimele tsiviilõiguseks, mis langeb EIÕK art 6 kaitse alla. PS § 45 on sarnane eelviidatule, kuna see loeb teiste inimeste au ja hea nime kaitse vajaduse sõnavabaduse riive üheks õigustatud aluseks. Autori hinnangul on seega sõnavabaduse piiramise peamiseks õigustatud põhjuseks au ja väärkuse kaitse. Kõnealune peatükk avab au ja väärkuse mõiste koos selgitustega, kellel ja mis põhjustel on neil juhtudel kõrgem taluvuskohustus ning millised täiendavad kohustused lasuvad ajakirjanikul enne informatsiooni või arvamuse avaldamist.

Teises peatükis keskendub autor solvamise ja laimamise koosseisule ning kirjeldab vastutust nimetatud rikkumiste eest, sealjuures ka kriminaalkoodeksi aegadel. Peatükis on analüüsitud kaasuseid nii kriminaalkoodeksi ajast Eestis, kui ka teistes Euroopa riikides vastavalt Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale tänapäeva Euroopas, keskendudes peamiselt riikidele, kus on Eestiga sarnane kultuuriruum. Lisaks analüüsib autor kõnealuse peatüki alapeatükkides algpõhjuseid solvamise ja laimamise koosseisude dekriminaliseerimiseks, neid üksteisest eraldades.

Kolmas peatükk keskendub alternatiivsetele vahenditele au ja väärkuse kaitse tagamiseks. Kõnealune peatükk analüüsib tsiviilvastutust au teotamise juhtumite korral, eesmärgiga leida vastust küsimusele, millised olemasolevad regulatsioonid võiksid pakkuda kaitset kõnealuste õiguste tagamiseks viisil, mis ei piiraks sõnavabadust lubatust enam.

²⁴ EIKo 15.11.2001, 26760/95, Werner vs. Poola

1. Väljendusvabadus ja seda piiravad õigused

1.1. Väljendusvabaduse olemus ja õiguslikud alused

Palju räägitakse demokraatliku ühiskonna olulisest alustalast- sõnavabadusest. Sõna- ehk laiemalt väljendusvabaduse mõistet kasutatakse sõltuvalt kontekstist. Paraku alati ei tunnetata, kuidas jookseb piir ning millal võib kellegi vaba väljendumine osutada põhiõiguse ületamiseks. Sõnavabadust peetakse demokraatlikus ühiskonnas üheks peamiseks alusväärtuseks ning selle kaitse tuleneb EIÕK 10. artiklist, Üro Pakti art-st 19 ning EL Harta art-st 11. Eestis on seda reguleeritud Eesti Vabariigi Põhiseaduse (edaspidi PS) paragrahvides 44-46.

Prantsuse põhiseadusesse lisati väljendusvabaduse mõiste 1789. a Inim- ja Kodanikuõiguste Deklaratsiooni kaudu. Saksamaal sai see põhiseadusesse kantud 1849. a läbi nn Pauluse kiriku põhiseaduse vastu võtmise, mille § 143 lg-s 1 seisis “Igal sakslasel on õigus vabalt väljendada oma arvamust sõnas, kirjas, trükis ja pildis”. Pauluse kiriku põhiseadus ei jõustunud kunagi, kuivõrd oli oma ajast liiga palju ees. Siiski võttis viimasest eeskuju Eesti Vabariik oma põhiseaduses ning seadis § 45 lg 1 esimese lause sõnastuse selle järgi.²⁵

PS §-st 45 tuleneb igäuhe õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Kõnealune paragrahv koosneb kahest lõikest, mille esimese osa esimene lause näeb ette igäuhe sõna- ehk väljendusvabaduse. Teine osa sisaldab aluseid väljendusvabaduse piiramiseks. Sama sätte teine lõige sätestab riikliku tsensuuri puudumise. Viidatud paragrahv iseenesest ei sisalda mõistet “sõnavabadus”, aga selle sisu on võetud üldmõistena kokku sõna- ehk väljendusvabadusena.²⁶

Vabadus levitada mis tahes informatsiooni, mis tahes viisil on väga laialt hõlmatud vabadus. Väljendit “muud informatsiooni” tuleb tõlgendada kitsendavalt ja arvestades, et väljendusvabadus kaitseb üksnes teadvustatud väljendusi, tehes seda sõltumata nende väärtusest, õigsusest ja mõistlikkusest. Ideed ja veendumused tähistavad eelkõige sisemisi protsesse, kuuludes *forum internum*’i valdkonda, mistõttu võib väljendusvabaduse kaitseeseme jagada normi sõnastustest lähtuvalt arvamusteks ja muuks informatsiooniks. Kaitseala mõttes ei ole oluline, mis teemal avaldatakse arvamust, ega ka sellel, kas mõtteavaldus tundub olevat

²⁵ M. Ernits. Avalik väljendusvabadus ja demokraatia. - Juridica 2007/1, lk 155

²⁶ PS komm vlj, § 45, p 1

ebaõige või väärtusetu. Kaitsealaga on hõlmatud ka muuhulgas kommertsreklaam ja poleemika. Tähtsust ei ole samuti asjaolul, kas levitatav informatsioon kujutab endas väärtushinnangut või faktiväidet. PS § 45 lg-s 1 sätestatud loetelu on avatud. Kaitstud on kõik informatsiooni väljendamise viisid, mitte ainult sõnas ja trükis avaldatu. Siia alla kuuluvad ka muud seisukohavõtud, sealhulgas käsikirjas väljendatu. Ka fotod ja joonistused on hõlmatud, kuid piiritlemisel tuleb arvestada lisaks PS § 38 lg-s 1 reguleeritud kunstivabadust. Muuhulgas kätkevad nimetatu alla ka teod, mis toovad kaasa arvamuse avaldamise. Näiteks lipu põletamine või žest autoaknast. Riigikohtu praktikast tuleneb põhimõte, et kahtluse korral tuleb alati pigem lähtuda, et väljendusvabaduse kaitseala on riivatud. Euroopa Inimõiguste Kohus (edaspidi EIK) on rõhutanud, et art-st 10 tulenev õigus kohaldub ka sellisele informatsioonile ja ideedele, mis solvavad või šokeerivad või häirivad riiki või selle elanikkonna mis tahet sektorit. Sellekohased nõuded tulenevad pluralismi, tolerantsuse ja sallivuse põhimõtetest, milleta ei saa demokraatlikku ühiskonda tagada.²⁷

Saamaks ülevaadet väljendusvabaduse ja selle piiridest, on oluline mõista väljendusvabaduse vormi, viisi ja adressaati. Väljendusvabadus hõlmab erinevaid väljendusvorme. Need võivad olla esitatud nii suuliselt, kirjalikult, pildis, filmis, helis, kujundis kui teoses, millega esitatakse ideid arvamusi ja informatsiooni. Vahet saab teha eristades väljendusviisi, eesmärki ja olemust. Väljendusviisid võivad jaguneda poliitiliseks, äriliseks, teaduslikuks ja kunstiliseks eneseväljenduseks. Eristada saab ka sihtgruppe, kellele on see eneseväljendus suunatud, kas siis alaealistele, täiskasvanutele, konkreetsele sihtgrupile või pigem laiale publikule. Eristada saaks ka veel laiemalt, kuid peamine on arvesse võtta eneseväljenduse olemust, edastamise kanalit ning sihtgruppi.²⁸

Põhiseaduse järgi hõlmab väljendusvabadus ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni. Väljendusvabaduse all peetakse silmas seega igasugust eneseväljendust, mis on informatiivne.²⁹ Siia hulka kuulub ka vabadus end mitte väljendada ehk vaikida³⁰. Väljendusvabadus on üks kesksemaid vabadusõigusi, mis seondub vahetult ka PS §-s 1 sätestatud demokraatia põhimõttega, mis on Eesti ühiskonnakorralduse aluspõhimõtteks. Lisaks seondub väljendusvabadus vahetult veel PS §-s 10 nimetatud inimväärikuse ja

²⁷ EIKo 07.12.1976, 5493/72, Handyside vs. Ühendkuningriik, p 49 ; M. Ernits (viide 25), lk 18

²⁸ R. Maruste (viide 6), lk 16

²⁹ PS komm vlj, § 45, p 6

³⁰ *ibid*, p 9

demokraatliku õigusriigi põhimõttega ning mitmete teiste põhiseaduslike õiguste ja vabadustega, nagu loomevabadus (§ 38), süümevabadus (§ 40), ühinemisvabadus (§ 48).³¹

EIÕK art 10 sätestab samuti igapäevase õiguse sõnavabadusele, mis kätkeb endas vabadust oma arvamusele ning vabadust saada ja levitada teavet ja mõtteid ilma ametivõimude sekkumiseta ja sõltumata riigipiiridest. EIÕK art-st 10 tulenevad õigused on seotud vahetult ka õigusega saada teavet ja mõtteid ning avalikku teavet.

ÜRO Pakti artikkel 19 sätestab sarnaselt eelnevalt nimetatutele iga inimese õiguse takistamatult kinni pidada oma arvamustest ning seda vabalt avaldada. See õigus hõlmab ka vabadust hankida, saada ja levitada igasugust informatsiooni ja ideid, sõltumata riigi piiridest, nii suuliselt, kirjalikult kui ka ajakirjanduse või kunstiliste väljendusvormidena ning teiste vahendite kaudu. Sama artikkel toob välja ka selle õiguse kitsendused, mille eesmärk on avalike huvide ja erahuvid kaitse. Peamiselt on piiramise aluseks teiste isikute õiguste ja reputatsiooni austamine või riikliku julgeoleku, avaliku korra, elanikkonna tervise ja moraali kaitsmine.

Üldiselt on sõnavabaduse raames lubatud väljendada end seni, kuni on arvestatud ka teiste inimeste reputatsiooni ja põhiõigustega. Eneseväljendusvorme on erinevaid ning neid koheldakse erinevalt, kuid oluline on mitte kohelda diskrimineerivalt. Arvesse tuleb sealhulgas võtta, et EIÕK artikli 10 lõike 2 kaitse ei laiene üksnes informatsioonile ja ideele, mida võetakse vastu heasoovlikult või saab pidada nõ mitteründavaks, vaid ka sellele eneseväljendusele, mis ründab ja šokeerib. See ei ole üksnes eneseväljendaja õigus sellisele väljendusele, vaid lausa publiku õigus sellist informatsiooni saada. Liiasi lasub ajakirjandusel kohustus anda edasi teavet ja mõtteid nii poliitilistel teemadel kui ka muudes avalikkusele huvi pakkuvates küsimustes.³²

EIÕK art 10 lõige 2 järgi, kuivõrd neid vabadusi kasutades kaasnevad ka kohustused ja vastutus, siis võidakse selle kohta seaduses reguleerida ka formaalsusi, tingimusi, piiranguid või karistusi, mis on vajalikud demokraatlikus ühiskonnas riigi julgeoleku, territoriaalse terviklikkuse või ühiskondliku turvalisuse huvides, kuritegude ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste maine ja õiguse kaitseks, konfidentsiaalse teabe avalikustamise vältimiseks või õigusemõistmise autoriteedi ja erapooletuse säilitamiseks.

³¹ PS komm vlj, § 45 p 4

³² R. Maruste (viide 6), lk 16-17

1.2. Väljendusvabaduse piiramise alused

Sõnavabadus ei ole piiramatu õigus ning seda tuleb kasutada vastutustundlikult. Autori hinnangul võetakse tihti oma õigust avaldada arvamust liiga absoluutsena ning arvesse jäetakse võtmata või ei teadvustata, et end väljendades tuleb arvestada ka kehtestatud piiranguid. Oluline on mõista, et igaüks ei saa valimatult kõike välja öelda ning seejärel sõnavabaduse kilbi taha pügeda. Seal, kus on õigused, kaasnevad alati ka piirangud.

PS §-s 45 sätestatud õiguse piiramiseks on ära märgitud mitmed erandid, mis on seotud avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitsega. Samuti sisalduvad nimetatud sätte juures piirangud seadusest tulenevatel juhtudel riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatele neile ameti tõttu teatavaks saanud riigi- või ärisaladuse või konfidentsiaalsena saadud informatsiooni ning teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitse ning õigusemõistmise huvides. PS § 26 näeb ette igauhe õiguse perekonna- ja eraelu puutumatusete ning PS § 26 kaitseb kõiki eraelu valdkondi, mis ei ole põhiseaduses hõlmatud mõne eraelu kaitsva erisättega. Näiteks sätestab PS § 17 õiguse au ja hea nime kaitsele, mis kaitseb erisättena isikut ajakirjandusvabaduse eest.

Ka võlaõigusseaduses (edaspidi VÕS)³³ on sätestatud isiklike õiguste kahjustamise õigusvastasus. VÕS § 1046 lg 1 kohaselt on õigusvastased isiku au teotamine, muuhulgas ebakohase väärtushinnanguga, isiku nime või kujutise õigustamatu kasutamine, eraelu puutumatusete või muu isikliku õiguse rikkumine. Sama sätte lõige 2 sisaldab ka erandit, mille kohaselt ei ole tegemist õigusvastaste isiklike õiguste rikkumistega, kui see on õigustatud, arvestades muid seadusega kaitstud hüvesid ja kolmandate isikute või avalikkuse huve. Õigusvastasuse tuvastamisel tuleb lähtuda erinevate kaitstud hüvede ja huvide võrdlevast hindamisest. Olulise tähtsusega on ka VÕS §-s 1047 sätestatu, mis reguleerib ebaõigete andmete avaldamise õigusvastasuse. Oluline kaal on avaldaja tõendamisel, mis tähendab, et ta ei tohiks vastutada juhul, kui ta ei teadnud avaldamisel andmete ebaõigsusest või mittetäielikkusest ega pidanudki sellest teadma. Viidatud paragrahvi lõikes 3 on oluline tähtsus õigustatud huvil ning avaldaja poolisel kontrollimisel. See tähendab, et kui isik on asjaolu või andmeid kontrollinud põhjalikult, siis ei loeta asjaolu avaldamist õigusvastaseks. Samas, unustada ei tohi hoolsuskohustuse tähtsust, mis on eriti olulise kaaluga just ajakirjanike ja nende avaldatud teoste puhul.

³³ Võlaõigusseadus, RT I 2001, 81, 487 ... RT I, 31.12.2017, 8

EIÕK artikkel 8 tagab eraelu kaitse, mis sätestab igäiue õiguse era- ja perekonnaelu ja kodu ning sõnumite saladuse austusele. Samuti sätestab lõige 2 ametivõimude sekkumise keelu, v.a kui see on vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides ning kuritegude ja korratuse huvides.

EIK on selgitanud, lähtudes ka oma varasemast praktikast, et solvavate väljendite puhul on kriteeriumiks artikli 10 kaitseala hindamisel asjaolu, et väljaspool kaitseala on sellised solvavad väljendid, mille ainus eesmärk on kellegi solvamine. Samas ei ole see aspekt ka ainsaks kriteeriumiks hindamaks, kas tegemist on kellegi solvamisega, kuivõrd sellistel väljenditel võib olla taotluslik eesmärk anda edasi hoopis kirjutaja sõnumit. Näiteks ajakirjandusvabadus sisaldab endas õigust liialdada ja provotseerida. Seega tuleb tasakaalustamisel lähtuda ka riive proportsionaalsusest soovitud eesmärgiga.³⁴

Ka kohtus võib olla küsitav sõnavabaduse piiri tajumine. EIK tõi lahendis, kus arutluse all oli advokaadi kriitika õigustatus kohtuniku suunas esile, et olukorras, kus advokaat solvab ja kritiseerib kohtunikku, ei kuulu kriitika kaitsealasse, juhul kui kriitika ainus eesmärk on kohtu solvamine. Kui aga advokaat tegutseb eesmärgiga kaitsta kliendi huve, võib olla keeruline otsustada kas on asjakohane kohut kritiseerida või mitte. Konkreetsetes lahendis oli advokaat kritiseerinud apellatsioonkaebuses kohtuniku varasemat käitumist ning avaldas arvamust, et seniajani toimunud istungid olid sisutühjad. Kohus määras advokaadile sellise avalduse eest trahvi 205 eurot tuginedes kohtu ja kohtuniku solvamisele. Kohtumäärust vaidlustades leidis maakohus, et kaebaja kriitika ületas advokaadile lubatavat sõnavõttu. EIK leidis vastupidiselt maakohule, et tegemist ei olnud avalikkusele suunatud avaldusega ning, et kaebaja sõnakasutus ei olnud solvav, sest piirdus kohtuniku kritiseerimisega konkreetses kaasuses ega keskendunud kohtuniku isikuomadustele. EIK tuvastas artikli 10 rikkumise ning määras mittevaralise kahju eest hüvitise 205 eurot ning 13 eurot kulude katteks.³⁵ Autor leiab, et viidatud kaasus kannab endas üht peamist eristamise omadust, milleks on hinnata, kas solvang oli suunatud isiku kui eraisiku vastu või oli tegemist ametipositsioonist tuleneva kriitikaga.

Nii nagu sõnavabadus annab õiguse ennast vabalt väljendada, siis kohalduvad sellele ka erandid. Sõnavabadust lubab piirata näiteks kaasinimeste reputatsiooni kaitse. ÜRO Pakt art 19 p 3, EIÕK art 10 p 2 ja põhiseaduse § 45 kohaselt on kaasinimeste reputatsiooni kaitse

³⁴ EIKo 22.11.2016, 8918/05, Grebneva and Alisimchik vs. Russia, p-d 52-53

³⁵ EIKo 28.06.2016, 51000/11, Radobuljac vs. Horvaatia

sõnavabaduse piiramise õiguspäraseks eesmärgiks. Lisaks ei anna õigus vabale väljandusele õigust kellegi au ja väarikuse kahjustamiseks. Autori hinnangul on solvamise ja laimamise liigitamine küll keerukam, kuid iseenesest ei ole see kaitstud sõnavabadusega, vaid selles osas on ülimuslikum ettenähtud vastutus. Autori hinnangul tuleb sõnavabaduse teostamisel alati arvestada, et sellega käivad kaasas ka kohustused.

1.2.1. Au ja väarikuse mõiste ning kaitse tagamine

Euroopa põhiseaduse lepingu³⁶ kohaselt on inimväarikus puutumatu ja seda tuleb austada ja kaitsta. Kellegi au ja head nime ei tohi teotada sätestab PS § 17. See tähendab igauhe subjektiivset õigust aule ja heale nimele. Au ja hea nimi on inimväarikuse osaks ning isiksusele omaseks sügava eetilissotsiaalse tähendusega vaimseks-kõlbeliseks väärtuseks. Seega vajavad need ka õiguslikku kaitset.³⁷

Solvamise ja laimamise mõlema puhul on eelkõige kaitstavateks õigushüveks inimese au ja väarikus, mis autori hinnangul tähendab ühiskonnas ennekõike teatud isikute positsiooni ning mainet. EL põhiõiguste harta art 1 järgi on inimväarikus puutumatu ja seda tuleb austada ja kaitsta. EIÕK sellekohast õigust ette ei näe, kuid on tunnustanud seda sõnavabadust tasakaalustava tegurina. Artikkel 10.2 kohaselt on lubatud sõnavabadust piirata kaasinimeste reputatsiooni või õiguste kaitseks. EIK artikkel 8 kohaselt on maine ehk reputatsioon eraelu üheks kaitstavaks komponendiks. EIK on oma lahendites³⁸ tunnistanud õiguse aule ja heale nimele tsiviilõiguseks, mis langeb EIÕK art 6 kaitse alla. PS § 45 on sarnane eelviidatule, kuna see loeb teiste inimeste au ja hea nime kaitse vajaduse sõnavabaduse riive üheks õigustatud aluseks. Nimetatud paragrahvi tuleb kontekstist olenevalt vaadelda seoses põhiseaduslike printsiipidega nagu inimväarikuse printsiip (PS § 10), süütuse printsiip (§ 22), õigus eraelu puutumatusle (§ 26), õigus arvamuste ja veendumuste vabadusele (§ 41), õigus väljendusvabadusele (§ 45) ning ka õigus kahju hüvitamisele (§ 25).³⁹

Au ja hea nimi on füüsilistel isikutel. Üheselt ei ole selge, kas au saab olla ka juriidilisel isikul. VÕS § 1047 lg 2 järgi on au teotamise kõrval samaväärse tingimusena ka majanduslikult

³⁶ Euroopa põhiseaduse leping, RT II 2006, 13, 35, Artikkel II-61

³⁷ PS komm vlj, § 17, p 1

³⁸ Nt Werner vs. Poola (viide 24)

³⁹ PS komm vlj, § 17, p 1

kahjuliku asjaolu avaldamine.⁴⁰ Au ja hea nime teotamise olulisteks tunnusteks on tahtlik, sihipärane soov kellegi mainet kahjustada, avaldades teadvalt tegelikkusele mittevastavaid faktiväiteid ja/või alusetuid väärtushinnanguid. Samuti avaldades informatsiooni, mis on väljendusviisilt isikut alandav, mõnitav, häbistav ja naeruvääriv ja/või õigustatud kriitika piiri teadlik ületamine. Kui eeltoodud tunnused ilmnevad, on sisuliselt tegemist PS §-s 17 sätestatud keelu rikkumisega ning tegu kvalifitseerub au ja hea nime teotamisena. Olukorras, kui kirjeldatud tunnused puuduvad on tegemist au ja hea nime ning väljendusvabaduse kollisiooniga, mis lahendatakse kaalumise tulemusena.⁴¹

Head nime peetakse üheks inimväärikuse komponentidest, au aga hea nime allelemendiks. Au tähistab ühtlasi inimväärikuse kahte väärtuselist aspekti: au on isiksuse lahutamatu omadus ja au on kõigil ühe palju. Seega on eraisikul ja avaliku elu tegelasel võrdne õigus aule ja heale nimele, seda nii era- kui avalikus elus. Kuigi avaliku elu tegelase suurem taluvuskohustus tuleneb tema avaliku tegevuse kajastamise tõttu, siis J. Luige hinnangul tuleb arvesse rikkumise raskuse hindamisel ka moraalse kahju heastamine rahas. Samas ei pea kohus alati mõistma välja rahalist hüvitist. Avaliku elu tegelase puhul moraalse kahju tekkimise puhul loetakse üldjuhul heastamiseks ka ebaõigete andmete ümberlükkamist või paranduse avaldamist.⁴²

Ühiskond hindab peamiselt isiksust tema tegude põhjal. Inimese enesehinnang tuleneb isiku enda kujutlusest oma väärtustest ja väärikusest. Sõnavabaduse kasutamisel peab PS § 19 kohaselt austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadusi. Õigusi ja vabadusi tohib piirata PS § 11 kohaselt vaid põhiseadusega kooskõlas. Tegemist on demokraatliku ühiskonna jaoks tarvilike piirangutega ega tohi moonutada piiravate õiguste ja vabaduste olemust. Õigust aule ja heale nimele piiratud ei ole.⁴³ Au ja hea nime riive võivad olla erinevad. Au ja väärikuse riive saab toimuda avalikult ehk avalikkuse ees ning ka mitteavalikult ehk kitsas ringis üksikute isikute vahel. Hea nime, maine ehk reputatsiooni vaatenurgast on eelduslikult vaja avalikku, laia publiku ees toimuvat või suurt hulka inimesi mõjutavat sekkumist.

Au ja väärikuse väärtuse kahjustamine võib leida aset inimesele antud hinnangutega, temale ja tema kohta öelduga, isiku panemisega au ja väärikust riivavatesse, alandavatesse ehk teotavatesse olukordadesse kui ka tegudega isiku suhtes, mis ei ole küll otseselt suunatud tema

⁴⁰ M. Ernits (viide 25), lk 24

⁴¹ RKTkm 3-2-1-37-15 koos J. Luige eriarvamusega, p 20

⁴² RKTko 3-2-1-53-07 koos J. Luige, P. Jerofejev eriarvamustega, p 3

⁴³ RKKKo 3-2-1-123-97

vastu, aga eesmärgiga tema au ja väarikustunde riivamiseks, tema alandamiseks ning kahjustamiseks või teotamiseks. Peamiselt on isiku hea nime ehk maine kahjustamine läbi avaliku arvamuse mõjutamise. Seda viiakse läbi eelkõige avalikkusele edastatud teabeallikate nagu meediakanalite või mõnel muul üld- ja laiatoimelisel viisil nagu avalikul esinemisel, trükis või küberruumis. Oluliseks tunnuseks on ründe pahatahtlik taotluslik iseloom ning häbistav alandav viis. Seega jääb normi kaitse alt välja objektiivne kriitika, mis on tehtud heas usus, seehulgas ka olukorras, kui kasutatakse teravakeelelist sõnastust.⁴⁴

1.2.2. Laimamise keeld au ja väarikuse kaitse vaatepunktist

Laimamine on üks raskemaid maine kahjustajaid, mis aset saab leida. Selle näol on üldiselt tegemist teise isiku kohta valetamisega, mis ei pruugi olla teadlikult täide viidud, kuid siiski tuleneb ebapiisavast allika kontrollimisest. Selle tulemusel võib saada isiku maine pöördumatult kahjustada. Selliseid juhtumeid tuleb paraku ette ka ajakirjanduses, mis jõuab väga kiiresti suure hulga inimesteni. Võrreldes laimamist ja solvamist, on laimamise puhul kindlasti tegemist tugevama ründega, kui seda on solvamine, kuivõrd tegemist on kellegi kohta ebaõige informatsiooni levitamisega avalikkusele.

Laimamine koos solvamise koosseisuga olid Eestis kuni 31.08.2002 kehtinud kriminaalkodeksi⁴⁵ (KRK) järgi sätestatud kuritegudena. Laimamise rikkumise kvalifitseerimisel oli oluliseks sammuks üksikjuhtumi asjaolude põhjalik kaalumine⁴⁶. KRK § 129 sätestas lg 1 järgi teadvalt vale ja teist isikut häbistava väljamõeldise levitamise keelu ning selle eest karistusena rahatrahvi. Sama paragrahvi teine lõige sätestas vastutuse laimu eest trükis või muul teel paljudele isikutele kättesaadavaks tehtud viisil, samuti riiklikule, ühiskondlikule või muule organisatsioonile esitatud avalduses või anonüümkirjas samuti rahatrahvi või aresti. Kuigi eelnimetatud kuritegudega seoses jõudis mitu kriminaalasja ka Riigikohtuni, siis ei ole Riigikohus laimamise ega solvamise mõisteid väga analüüsinud. Riigikohus on KrK §-ga 129 seonduvalt leidnud, et au (väarikuse) mõiste vaatlemine peab olema dualistlik, mille all peetakse silmas sisemist au (kaitseb inimese sisemisi väärtusi) ja välimist au (hea maine). See on kohtu otsustus, kas konkreetne väljaütlemine riivas ka isiku

⁴⁴ PS komm vlj, § 17, p 3

⁴⁵ Kriminaalkodeks [kehtetu], RT 1992, 20, 288 ... 29.07.2002

⁴⁶ PS komm vlj, § 17, p 5

välist au sellisel määral, et õigustatud oleks karistusõiguslik sekkumine.⁴⁷ Karistusseadustiku kommentaarid sedastavad, et laimamise korral saab kahjustada isiku väline au ehk maine.⁴⁸

Autor toob siinkohal esile, et laimamine on enamikes Euroopa riikides kriminaalkorras karistatav, kuid Eesti kehtiv õiguskord annab laimamise ohvril võimaluse üksnes tsiviilkorras kohtusse pöördumiseks, sealjuures mõningate eranditega karistusseaduses. Rääkides tavaisiku laimamisest on Eesti seadusandluses olulisel kohal võlaõigusseadus. VÕS § 1043 järgi peab teisele isikule õigusvastaselt kahju tekitanud isik kahju hüvitama, kui ta on kahju tekitamises süüdi või vastutab kahju tekitamise eest vastavalt seadusele. VÕS § 1045 lg 1 p 4 sätestab, et kahju tekitamine on õigusvastane eelkõige siis, kui see tekitati kannatanu isikliku õiguse rikkumisega. VÕS § 1046 lg 1 järgi on isiku au teotamine, muu hulgas ebakohase väärtushinnanguga, isiku nime või kujutise õigustamatu kasutamine, eraelu puutumatus või muu isikliku õiguse rikkumine õigusvastane, kui seadusega ei ole sätestatud teisiti. Seega saab kahju tekitaja vastutada tavaisiku laimamise eest tsiviilkorras, kuid mitte kriminaalkorras.

Laimamise korral ei ole alati põhiline rõhk tuvastamisel, kas avaldatud väide on au ja head nime teotav vaid pigem on oluline, et väide on ebaõige. Seda eelkõige PS § 45 lg-st 1 tulenevalt, mille teise lause kohaselt lubab väljendusvabadust seadusega piirata muu hulgas teiste inimeste õiguste, sh au ning hea nime kaitseks. Oluline ei ole sealjuures, kas andmete avaldamisel avaldaja teadis või pidi teadma andmete ebaõigsusest või mittetäielikkusest (VÕS § 1047 lg 1). Lisaks ei ole tähtsust ka sellel, kas avaldajal oli avaldamise vastu õigustatud huvi ning kas avaldaja kontrollis andmeid piisava põhjalikkusega, mis vastab rikkumise raskusele (VÕS § 1047 lg 3), ning asjaolul, et vaidlustatud andmete esmaavaldaja ei olnud isik, kelle avaldamisega tagajärg tekkis. Kui tegemist on ebaõigete andmetega, siis on isikul õigus nõuda ebaõigete andmete parandamist VÕS § 1047 lg 4 kohaselt ning seda sõltumata sellest, kui hoolikas ajakirjandus oli.⁴⁹

Selles valguses on hämmingut tekitanud Riigikohtu seisukoht nn Autokaasuses (edaspidi Autokaasus), kus Robert Lepikson esitas hagi mitme ajalehe vastu, nõudega avalikult väidete ümberlükkamiseks, selle kohta, et tema abikaasa sõitvat rahva kulul autoga Mercedes-Benz 320. Riigikohus leidis lahendis, et ebaõigete andmete ümberlükkamise kohustuse panemine nende avaldajale on nii kannatanu efektiivse õiguste kaitse kui ka ajakirjandusvabaduse

⁴⁷ RKKKo 3-1-1-46-02, p-d 8-9

⁴⁸ J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2009, lk 651

⁴⁹ RKTko 3-2-1-145-07, p 14

huvides. Riigikohus jõudis järeldusele, et tõepärase informatsiooni levitamise nõude tagamist ebaõigete andmete avaldajale nende ümberlükkamise kohustuse panemisega, ei ole põhimõtteliselt võimalik käsitada ajakirjandusvabaduse piiranguna.⁵⁰ M. Ernits on selle lahendi pinnalt leidnud, et kui ümberlükkamise kohustuse panemine ei kujuta endast ajakirjandusvabaduse piirangut, siis järelikult ei riiva see kohustus üldse väljendusvabaduse kaitseala. Seega, üldistades ja kohaldades järjekindlalt sellist Riigikohtu seisukohta, tooks see kaasa järelduse, et mis tahes kohustus midagi teha ei piira põhiõigusi. Eeltoodu ilmestamiseks selgitas M. Ernits seda näitega, et kui panna sigaretipakile silt “Suitsetamine on kahjulik teie tervisele”, siis sellega on piiratud tubakatootja põhiõigusi. Sarnaselt toodud näitele riivab avalikku väljendusvabadust ka ebaõigete andmete avaldajale selliste andmete ümberlükkamise kohustuse panemine. Riigikohtu lahenduste täpne järgimine tooks kaasa põhjendamatu väljendusvabaduse kaitseala ahendamise. M. Ernitsa seisukohast on kohus selles osas silmas pidanud, et ebaõigete andmete ümberlükkamise kohustuse panemine avaldajale ei ole ajakirjandusvabaduse põhjendamatu riive seetõttu, et kohustusena see vabadust kindlasti ka piirab. Liiasi on avalikul võimul kohustus soosida vaba väljendust, sealhulgas argumenteeritud diskussiooni ja vältida olukordi, kus olulised meediakanalid muutuvad väikese grupi isikute poolt kontrollitavaks.⁵¹

Varases Riigikohtu praktikas on laimamise ja solvamise kaasused pigem karistusõiguslikud. Kuigi alates kriminaalkoodeksi kaotamisest enam karistusõiguslikku vastutust Eestis nende rikkumiste eest ette ei nähta, on tänaseni jäänud väljendusvabaduse teema eri menetluskordi läbivaks materiaalseks õigusküsimuseks. Olulise tähtsusega on murekohad seoses väljendusvabaduse mõne viimase aja arenguga Eesti ühiskonnas. Küsimärgi alla on sattunud: kui vaba ja sõltumatu, kui mõjutatav või haavatav on avalik mõtteavaldus Eestis? ⁵² Tähelepanuta ei saa samas jätta, et oluliseks ühiskondlike suhete reguleerimise vahendiks on vabadus kiita või laita, tunnustada või hukka mõista⁵³.

Valdaval osal juhtudel avaldub väljendusvabaduse vajalikkus eraisikute vahelistest suhetes, mis on käsitletav nn väljendusvabaduse kolmikmõjuna. Seda on tõdenud ka Riigikohus, et PS § 19 lg-st 2 tuleneb sõnavabaduse, sealhulgas ajakirjandusliku sõnavabaduse, kasutamisel kohustus austada ja arvestada teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgida seadust. Teise inimese õigusena on käsitletav õigus aule ja heale nimele. Vastavalt PS §-le 17, mille kohaselt ei tohi

⁵⁰ RKTko 3-2-1-17-05, p 27

⁵¹ M. Ernits (viide 25), lk 19

⁵² *Ibid*, lk 2

⁵³ RKTko 3-2-1-18-13 koos J. Luige eriarvamusega, p 6

kellegi au ega head nime teotada, on sõnavabaduse kasutamisele seatud piirid. See eeldab omakorda, et keegi kaebab või väidab, et just tema au või head nime on kahjustatud ja sellest tulenevalt saanud kannatada. Kui tegemist on väljendusega, mis ei puuduta konkreetset isikut ja tema õigusi, siis kolmikmõju sellele ei avaldu, kuna puudub subjektiivsete õiguste rikkumine. M. Ernits on näiteks toonud, et Delfis avaldatud pealkiri “Tüüpilise mõrtsuka portree: harimatu vene naine“ ei anna vene rahvusest mehele subjektiivset õigust nõuda moraalse kahju hüvitamist.⁵⁴

1.2.3. Solvamise keeld au ja väärkuse kaitse vaatepunktist

Solvamise näol on autori hinnangul tegemist laimamisest kergema rikkumisega ning nende hukkamõistetavus ühiskonnas on erinev. Kui laimamise puhul on tegemist ebaõige informatsiooni levitamisega kellegi kohta, siis solvamisel ebaõigsuse nõuet ei esine. Solvamise hulka kuuluvad ka näiteks tavalised naabrite vahelised tülid, kus üksteist ebatsensuursete väljenditega kutsutakse. Samas autori hinnangul on raske ette kujutada olukorda, kus sellise kraaklemise tulemusel jääks keegi kriminaalkorras karistatuks.

Siiski võis see mingil ajaperioodil nii olla. KRK § 130 nägi ette solvamise eest, mis kätkes teise isiku au ja väärkuse alandamist ebasüüdsas vormis, karistuse rahatrahvi või aresti näol. Liati on Riigikohus selgitanud, et solvamise sisu ei pea isegi olema vulgaarne või ebatsensuursete väljendite esitamine, vaid sinna alla kuuluvad ka halvustavad või negatiivsed väited, sealjuures ka piltlike väljendite kasutamine või mittesõnalises vormis ebasüüdsate avaldiste esitamine. See on kohtu otsustus, kas konkreetne väljaütlemine riivas ka isiku välist au sellisel määral, et õigustatud oleks karistusõiguslik sekkumine.⁵⁵ Karistusseadustiku kommentaaride kohaselt on solvamise puhul kahjustatud isiku sisemist au ehk autunnet või väärkust.⁵⁶ KRK § 130 järgi on isikut võimalik alandada, kas faktiväitega või väärtushinnanguga.⁵⁷

Isiku au saab teotada nii väärtushinnangu, muu hulgas ebakohase väärtushinnangu, kui ka tegelikkusele mittevastava asjaolu (faktiväite) õigusvastase avaldamisega. Seejuures on oluline teha neil kahel vahet. Faktiväide on põhimõtteliselt kontrollitav ja seda saab tõendada

⁵⁴ RKKKo 3-2-1-138-02 p 9; M. Ernits (viide 25), lk 20

⁵⁵ RKKKo 3-1-1-46-02, p-d 8-9

⁵⁶ Kars komm vlj, lk 651

⁵⁷ Rongaema kaasus (viide 11), p 2

kohtumenetluses.⁵⁸ Väärtusotsustus seevastu väljendub isikule antud hinnangus ja on sisust või vormist tulenevalt konkreetse kultuurikeskkonnas halvustava tähendusega.⁵⁹ Samas võib ühes väljendis sisalduda nii faktiväide kui ka väärtusotsustus. Esineda võib väärtusotsustusi, milles peitub faktiväide. Selliste väljendite hulka võib kuuluda näiteks väljendid “rongaema” ja “abielulõhkuja”, mis on läinud ajalukku Eesti seni tuntuima solvangutena.⁶⁰ Mõlemad väljendid on negatiivse varjundiga, kuid samas ütleb esimene väljend, et tegemist on emaga, kes ei hoolitse oma lapse eest piisavalt. Teine väljend annab mõista, et tegemist on inimesega, kes on kellelki teiselt temaga abielus oleva partneri üle löönud.⁶¹

EIK kohtupraktika kohaselt on oluline vahet teha kriitikal ning solvangul. Rääkides kellegi reputatsiooni kahjustamisest, siis on EIK hinnanud eelkõige seda, kas siseriiklikult tagati mõistlik tasakaal sõnavabaduse ning eraelu kaitse vahel. Oluline on kriitika osas hinnata avalikkuse huvi, faktilist alust ja isiku ametit, eelkõige, kas isikut kritiseeriti seoses ametiülesannete täitmisega. Viimast kinnitas EIK-i kaasus, mille keskmes oli Portugali ülikooli professor, kes avaldas artikli, kus kasutas riigiasutuse juhi kohta väljendeid “väike valetaja” ning “kaabakas”. Sellise väljendi näol on tegemist kriitikaga, mille puhul on oluline hinnata, kas väidete esitamiseks on piisav faktiline alus. EIK tõi esile, et kaebaja artikkel oli avalikkusele huvipakkuval teemal ning isik, kes tegutseb avalikus sektoris, peab aktsepteerima ka teravat kriitikat. Kuna professor kritiseeris direktorit tema ameti järgi, mitte eraisikuna, siis oli ametiisiku pinnalt olemas faktiline alus oma väite põhendamiseks. EIK leidis, et kõnealuste väljendite kasutamine oli põhjendatud ja kriminaalsanktsioon, mis oli professorile selle eest kohaldatud, oli ebaproportsionaalne ja sõnavabaduse piirang ei olnud vajalik demokraatlikus ühiskonnas.⁶²

1.3. Avaliku elu tegelase laiem taluvuskohustus

Autori hinnangul on ühiskonnas levinud arvamus, et avaliku elu tegelane on keegi, kelle kohta võib avaldada ükskõik milliseid arvamusid, kuivõrd tegemist on isikuga, kes ongi avalikkusele arutamiseks. Avaliku elu tegelasel peab olema teadupoolest laiem taluvuskohustus, kuid see ei

⁵⁸ RKEKo 3-2-1-99-97

⁵⁹ RKTko 3-2-1-67-10, p 17

⁶⁰ Rongaema kaasus (viide 11)

⁶¹ M. Ernits (viide 25), lk 24

⁶² EIKo 04.10.2016, 53139/11, Do Carmo de Portugal e Castro Camara vs. Portugal

tähenda siiski, et valimatult oleks lubatud avaldada kontrollimata väiteid. Kuna avaliku elu tegelane on ilmselgelt suure avaliku huvi all, toob see paraku kaasa ka hulga solvamise ja laimamise juhtumeid. Igal juhul on kaasuse põhiselt oluline esmalt tuvastada, kas tegemist on eraisiku või avaliku elu tegelasega, mis aitab olukorda hinnata.

Riigikohtu praktika kohaselt on au ja väärkuse, solvamise ja laimamisega seonduvate vaidluste lahendamisel oluline esmalt välja selgitada, kas tegu on eraisikute vahelise suhte ja vaidlusega või on tegemist avaliku elu tegelasi puudutavate väidete ja sellest tekkinud vaidlusega. Eeltoodul on olulise tähtsusega õiguslike kaitsevahendite spekter, kohtu osa selle lahendamisel ja lahendi järeldused võivad sellest johtuvalt erineda.

Au ja väärkuse asjades eristatakse vaidlusi kahes kategoorias. Juhul, kui au ja väärkuse võimaliku alandamise objektiks on eraisik, siis on olulisel kohal inimväärkuse kaitse standardid. Kui tegemist on avaliku elu tegelasega, siis on kaitsestandardid madalamad.⁶³ Samas on oluline avaliku elu tegelase puhul arvestada, mis on neile avalikkuse tähelepanu kaasa toonud, kuna sellest oleneb avalikkuse põhjendatud huvi määr nende eraelu vastu. Näitena on Riigikohus toonud õigustatud üldsuse kõrgendatud huvi poliitikust isiksuse ning tema ametialase ja poliitilise tegevuse vastu.⁶⁴ Autori hinnangul saab sellest tuletada näiteks ka tänapäeval populaarsust kogunud blogi pidajate või muul viisil enda eraelu eksponeerivate tänapäeva avaliku elu tegelaste kohta, kelle avalduste eesmärgiks ongi tihti iseenda eksponeerimine läbi oma eraelu kajastamise. Seega peaks viimaste puhul järelikult olema õigustatud avalikkuse huvi eraelu vastu ning isikul endal kõrgendatud taluvuskohustus just eraelu osas.

Kuigi PS §-st 12 tulenevalt on kõik seaduse ees võrdsed, on näiteks ajakirjanduse kõrgendatud huvi avaliku elu tegelaste vastu nii EIKi kui ka Eesti Riigikohtu praktikas olulisel kohal. Riigikohus selgitas Rongaema kaasuses, et Eestis puudub avaliku elu tegelase legaalse definitsioon ja EIKi praktikas ei ole avaliku elu tegelaseks tunnustatud kedagi põhjusel, et ta on avaliku elu tegelase abikaasa, elukaaslane, laps või muu talle lähedane isik. Riigikohus tõi samas lahendis siiski esile, et avalikkusel on õigustatud oodata avaliku elu tegelaste elu kajastamist põhjalikumalt kui tavaliste inimeste elu. Samas on oluline vahet teha, et avalikkusel

⁶³ RKÜKo 3-1-2-1-98

⁶⁴ RKTko 3-2-1-18-13, p 13

ei ole õigust näiteks oodata avaliku elu tegelaste au alandamist, seda eriti ajakirjanduse vahendusel ning ebasüüdsas vormis.⁶⁵

Avaliku elu tegelast on Eesti ajakirjanduskoodeksi p-s 1.6 defineeritud järgmiselt: “Poliitilist ja majanduslikku võimu ning avalikkusele olulist informatsiooni valdavaid isikuid käsitab ajakirjandus avaliku elu tegelastena, kelle üle on ajakirjanduse tavalisest suurem tähelepanu ja kriitika õigustatud. Samuti käsitab ajakirjandus avaliku elu tegelastena neid, kes teenivad elatist enda isiku või loominguga eksponeerimisega.”⁶⁶ Autori hinnangul kinnitab see ka blogi pidajate ja teiste eelnevalt nimetatud eraelu eksponeerivate isikute kuulumist avaliku elu tegelase definitsiooni alla.

Riigikohus on selles osas asunud seisukohale, et kui isik tegeleb loominguga või selle esitamisega, võib üldjuhul olla õigustatud kõrgendatud huvi tema loominguga ja loometegevuse osas, aga mitte tema eraelu vastu. Ka olukorras, kui isik on mingil ajal soovinud ajakirjandusega ise suhelda ja enda kohta eraelulist infot jagada, ei muuda seda. Kui inimene on ise otsustanud mingil ajahetkel enda kohta avalikkusele teavet jagada, ei tähenda, et ajakirjandus võib seejärel asuda selle isiku kohta täiendavalt eraelulisi andmeid koguma ja neid isiku sõnaselgele keelule vaatamata avaldada. Kui loovisik ei täida otseselt mingit avaliku elu funktsiooni ega osale avalikus vaitluses, siis tegutseb ta privaatsfääris. Sellise tegevuse või teabe kajastamise puhul on see ajendatud kommertshuvist, mis aga ei õigusta eraellu sekkumist. Kollegium leidis, et avalikku huvi ei saa samastada ajakirjaniku või kolmandate isikute uudishimu või erahuvidega.⁶⁷

1.4. Ajakirjandusvabadus ning ajakirjaniku vastutus artikli avaldamisel

Ajakirjandus on oluliseks osaks infoühiskonnas ning asendamatuks vahendiks maailmas toimuva teadasaamiseks meie igapäevaelus. Viimase puhul on suur roll ajakirjanikel, kelle vahendusel see info meieni jõuab. Samas annab pidevalt arenev sotsiaalmeedia ühiskond igatühele võimaluse avaldada oma mõtteid ning neid suure hulga inimestega jagada. Ajakirjanduse puhul on autori seisukohast oluline mõista, mis on need kriteeriumid, mille täitmine teeb kellestki ajakirjaniku ja mingist avaldusest ajakirjandusliku teose. Palju on arutletud, kas ka blogija võib olla käsitletav ajakirjanikuna ja tema avaldused ajakirjanduslike

⁶⁵ Rongaema kaasus (viide 11), p 3

⁶⁶ Eesti ajakirjanduseetika koodeks (viide 9)

⁶⁷ RKTko 3-2-1-18-13, p. 15

teostena. Vahetegemine on oluline, kuivõrd ajakirjanikele kohalduvad teatud ametist tulenevad kohustused, millega iga muu avaldaja täies ulatuses otseselt seotud ei ole. Üldsusele on teada, et ajakirjanik tohib avaldada üksnes tõest ja täpset informatsiooni. See peab olema objektiivne ja vältida tuleb ka huvide konflikti. Ilmselt tuleb ajakirjanikul ka kontrollida ja kaitsta oma infoallikaid. Seega on oluline mõista, mis on ajakirjandus ja kes on ajakirjanik ning milliseid teoseid saab käsitleda ajakirjanduslike teostena. Autori seisukohast on sellel käesoleva magistritöö jaoks oluline tähtsus, kuivõrd laimamist käsitlevate seaduste eesmärk on kaitsta inimesi ebaõigete väidete eest, mis võiksid kahjustada nende mainet. Need on seadused, mida iga ajakirjanik peaks teadma ning järgima. Ajakirjanikud ongi praktikast tulenevalt need niiõelda kõige suuremad laimajad. Solvamise ja laimamise kaasustes on enamikel juhtudel üheks osapooliks ajakirjanik või ajakirjanduslikes väljaannetes kirjutajad. Sellest tingitult peab autor vajalikuks analüüsida käesolevas alapeatükis ajakirjandusvabadust ning ajakirjaniku vastutust oma avaldatud kirjutiste eest.

Ajakirjandusel on suur roll ühiskonna arvamuse kujundamisel. Ühiskonna peamine huvi vaba ajakirjanduse suhtes on tingitud eelkõige sellest, et ajakirjandus peaks vahendama ühiskonna liikmetele objektiivset teavet ning juhtima tähelepanu ühiskondlikele puudujääkidele. Kui ajakirjandus ei saaks arvustada ühiskonnale mõju omavate isikute tegusid ja iseloomuomadusi, ei oleks viimane võimalik. Sellest tulenevalt peaks olema ajakirjandusel suurem vabadus üksikisikute kohta info kogumisel ja samuti nende kritiseerimisel. Samas, kui eiratakse täpsuse nõudeid, ei saa lugeda täidetuks ühiskonna poolt ajakirjandusele usaldatud rolli ning seda võib isegi lugeda võimu kuritarvitamiseks. Ära ei tohi unustada, et ajakirjandus võib teha väga suurt kahju. Praeguseks kehtetu kriminaalkoodeksi sätestas näiteks laimu eest massimeedias raskema karistuse võrreldes tavalise laimu sättega (KrK § 129 lg 2).⁶⁸

Eesti ajakirjanduseetika koodeksi punkti 1.1 kohaselt on demokraatliku ühiskonna toimimise eeltingimus kommunikatsioonivabadus ning vaba ajakirjandus on selle tingimuse saavutamise vahend ja eeldus. Punkt 4.1 sätestab kohustuse uudismaterjali osas, et viimane peab põhinema tõestataval ja tõenditega tagatud faktilisel informatsioonil. Olukorras, kui materjal sisaldab konflikti, tuleks ära kuulata kõik osapooled (p 4.2) ning inimese eraelu puutumatust rikkuvaid materjale avaldada vaid juhul, kui avalikkuse huvid kaaluvad üles inimese õiguse privaatsusele (p 4). Kui avaldatud informatsioon on ebaõige, tuleb avaldada parandus (5.3).⁶⁹

⁶⁸ T. Sild (viide 13), p 4.1

⁶⁹ Eesti Ajakirjanduseetika koodeks (viide 9)

Ajakirjanduse puhul on oluline välja selgitada, keda peetakse silmas avaliku isikuna, kelle suhtes ajakirjandusel on laiemad õigused kriitikaks ning kelle taluvuspiir peaks eelduste kohaselt olema kõrgem. Samuti ajakirjanduse vastutus oma väidete tõlevastavuse osas. Kõrgema taluvuspiiri puhul on määratletav tavakodaniku seisukoht. Riikides on erinevalt välja kujunenud tavad, kui kaugemale ajakirjandus võib oma seisukohtadega minna. Piir on eelkõige seal, kus lõpeb õigustatud huvi kasutada teatud väljendit või avaldada teatud arvamust. Ajakirjanduse õigustatud huvi põhineb ühiskonna huvil saada teavet puudujääkide kohta. T. Sild on avaldanud, et sõnavabaduse ning au ja väärkuse kaitse omavaheline vahekord on Eestis õiguslikult paigast ära. Sõnavabadus ning au ja väärkuse kaitse ei välista üksteist, lähtudes põhimõttest, et “Kedagi ei tohi kohelda halvemini, kui ta on ära teeninud” või PS §-s 17 (“Kellegi au ega head nime ei tohi teotada”). Nende põhimõtete arvelt võib aset leida olukord, kus ilma igasuguse aluseta levitatakse halvustavat teavet oma kaaskodaniku kohta⁷⁰ Autor leiab, et ka käesolevaks aastaks ei ole sõnavabaduse ning au ja väärkuse omavahelises vahekorras teatud küsitavusi lahendatud ei Eestis ega mujal.

Siinkirjutaja seisukohast on siiski ajakirjanduseetika koodeksist tulenevad reeglid pigem informatiivsed ja soovituslikud. Ajakirjanike poolt ei ole need paraku ka rangelt jälgitud. Eetikakoodeks või selle välja andnud Eesti Ajalehte Liit ei saa näha nende rikkumise eest iseenesest ette mingit vastutust vaid tegemist on pigem soovituslega käituda oma töös eetilisel. Ajakirjanikel ei ole eraldi aukohut või järelevalvet teostavat organisatsiooni, kes saaks näiteks keelata isikul edaspidi sellel positsioonil jätkata. Enamik kaasuseid, mis avalikkuse ette jõuavad laimamises ja/või solvamises on just ajakirjanike poolt toime pandud. Seda eelkõige põhjusel, et näiteks laimamise teo näol on tegemist avalikkusele suunatud teoga ja ajakirjanduslike väljaannetega on levitamine kõige kiirem ja lihtsam. Kellegi kohta arvamust avaldades on solvamine väga kergesti saavutatav, sest kriitikat neutraalselt vastu võtta ei ole lihtne. Autori seisukohast võiks just ajakirjanike rikkumiste või nende rikkumise korduvuse korral olla võimalik kohtul tegevusloa ajutiseks äravõtmiseks või peatamiseks. See võiks olla üheks preventiivseks abinõuks, mis ajakirjanikke suunaks eetilisel käituma ja eetikakoodeksit järgima.

⁷⁰ T. Sild (viide 13)

2. Vastutus laimamise ja solvamise eest ning nende eristamine

2.1. Eesti kriminaalkodeksi aegne vastutus laimamise eest

Käesoleva magistritöö keskmes on Eestis karistusseadustiku revisjoniga kaotatud laimamise ja solvamise koosseisud. Siinkirjutaja hinnagul on oluline mõista kaotatud koosseise nende kehtivuse ajal, et hinnata nende taastamise võimalikkust tänapäeval. Liati on vajalik nende kahe koosseisu eristamine. Karistusseadustiku kommentaaride kohaselt on laimamise puhul kahjustatud isiku väline au ehk maine ja solvamise puhul kahjustatakse isiku sisemist au ehk autunnet või väarikust.⁷¹

Laimamist käsitleti KrK § 129 mõistes kui kuritegu, mis on suunatud teise kodaniku au ja väarikuse vastu objektiivses mõttes. Selle all peeti silmas seda hinnangut, mis antakse kannatanule ühiskonna teiste liikmete poolt. Siinkohal väärib märkimist, et erinevalt solvamisest, võis laim olla suunatud ka sellise isiku au ja väarikuse vastu, kellel puudub eneseväarikuse tunne, samuti ka surnud isiku au ja väarikuse vastu. Laim seisnes objektiivselt küljest vale ning teist isikut häbistava väljamõeldise levitamises. Olukorras, kui tegu oli tõese väitega, siis ei saa olla tegemist laimuga. Laimu puhul on levitav fakt alati vale ja häbistav, kuid see võidakse avaldada viisakas vormis. Lisaks kinnitatakse levitatavaid teateid konkreetsete väljamõeldud faktidega.⁷²

Laimamist peeti pigem ühiskondlikult kasulikuks kriitikaks. Definiitsiooni järgi oli vale näol tegemist sellise faktiga, mis ei ole kooskõlas tegelikkusega. See on süüdlase enda või kellegi kolmanda isiku väljamõeldis, mis käib mineviku või oleviku kohta. Ennustus nende hulka ei kuulunud. Häbistavaks peeti sellist väljamõeldist, mis omistas teisele isikule sääraseid omadusi või tegusid või puudutas tema viibimist sellises olukorras, mis oli vastuolus kommunismi põhimõtetega. Väljamõeldise levitamise all peeti silmas fakti avaldamist kas või ühelegi kõrvalisele isikule. Olukorras, kui avaldamine on ainult kannatanule, ei ole tegemist laimuga, küll aga võib see olla käsitletud solvamisena. Laimu puhul koosseisu alla kuulumiseks oluliseks teguriks oli levitava väljamõeldise kinnitamine teatava kindla valefaktiga, mille üksikasjaline kirjeldamine ei olnud nõutav. Kuritegu loeti lõpuleviiduks vale ja teist isikut häbistava väljamõeldise levitamisega, mille puhul ei olnud oluline, kas keegi levitatud fakte uskus või

⁷¹ KarS komm vlj, lk 651

⁷² I. Rebane Eesti NSV Kriminaalkodeks. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Eesti Raamat, § 130

mitte. Subjektiivsest küljest eeldab koosseis otsest tahtlust. Kui laimu levitaja pidas heauskselt andmeid õigeks, siis vastutus kõnealuse paragrahvi järgi oli välistatud.⁷³

Laimu puhul oli oluliseks faktoriks levitamise nüanss, mis tähendab, et ka teised kodanikud pidid olema sellest teadlikud.⁷⁴ Laimu puhul aga on levitav fakt alati vale ja häbistav, kuid see võidakse avaldada viisakas vormis. See on erinev solvamisest, mille puhul võidakse omistada kannatanule teatav pahe üldsõnaliselt ja abstraktselt, laimu korral aga kinnitatakse levitatavaid väljaütlemisi konkreetsete väljamõeldud faktidega.⁷⁵

2.2. Eesti kriminaalkoodeksi aegne vastutus solvamise eest

Nagu eelmine alapeatükk juba selgitas, on oluline solvamise ja laimamise eristamine. Kui laimamise puhul on tegemist välise au ehk maine kahjustamisega, siis solvamise puhul kahjustatakse isiku sisemist au ehk autunnet või väärrikust.⁷⁶

KrK § 130 sätestatud kuriteo kommentaaride järgi oli tegemist kuriteoga teise kodaniku au- ja eneseväärrikuse tunde vastu. Erinevalt laimust, saab see olla üksnes selle kodaniku vastu, kellel on au- ja eneseväärrikuse tunne ja kes suudab tajuda selle alandamist ning mõista solvamist. Suunatud on see alati ühe või mitme kodaniku vastu personaalselt. Sinna alla ei kuulu juriidilised isikud, embleemid, mälestusmärgid ja muud kujutised. Solvamiseks peeti kodaniku au- ja eneseväärrikuse tunde alandamist ebasündsas vormis, mis tähendab kannatanu sellist kohtlemist, mis väljendab tema eneseväärrikuse eitavat hindamist sündsusetul viisil. Solvamise alla kuulusid need väljaütlemised, mis toimusid kannatanu kohalolekul kui ka tagaselja. Vastutust ei määra, kas kannatanul on need negatiivsed omadused, mida talle omistatakse. Solvamise paragrahvi punktis 4 käsitleti ka teoga solvamist, mille alla kuulusid teod, mille iseloom on häbistav, näiteks näkku sülitamine, mustuse selgaviskamine jmt. Samuti teod, mis sümboolselt väljendavad kannatanu alavääristamist, näiteks rõvedate žestide suunamine kannatanule või tema korteriukse määrimine vastikult lõhnava ainega. Suuliseks solvamiseks peeti solvavaid väljendusi nagu sõimusõnad, häbistavaid etteheiteid või ettepanekuid. Kuritegu loeti lõpule viiduks kannatanule tema suhtes toimepandud solvava käitumise teatavaks

⁷³ KRK komm vlj, § 129

⁷⁴ *ibid*, § 130

⁷⁵ *ibid*, § 130

⁷⁶ KarS komm vlj, lk 651

saamisega. Subjektiivsest küljest oli tegemist otsese tahtlusega toimepandava kuriteoga. Laimust eristamiseks oli rida tunnuseid: solvamine on suunatud teise isiku au- ja eneseväarikuse tunde vastu, kuid laim teise isiku au ja väarikuse vastu objektiivses mõttes. Solvav tegevus on vahetult suunatud kannatanule, ilma et muud kodanikud oleksid sellest alati teadlikud. Solvang võib olla sisuliselt õige, kuid vormilt ebasünnis. Solvamise puhul võidakse omistada kannatanule teatav pahe üldsõnaliselt ja abstraktselt. Esmakordse solvamise arutamiseks loeti pädevaks seltsimehelik kohus.⁷⁷

Üks kuulsamaid kaasuseid on Rongaema kaasus, milline jõudis Euroopa Inimõiguste kohtuni. Tegemist oli kaasusega, kus Postimehe ajakirjanik ja toimetaja E. Tammer mõisteti Eesti kohtutes süüdi V. Laanaru (Savisaar) solvamise eest intervjuus, mille ta oli teinud koos Ü. Russakuga. Intervjuu pealkiri oli “Ülo Russak eitab vargust” ja see oli ajendatud V. Laanaru väitest, et teda mälestuste kirjutamisel aidanud Ü. Russak on need avaldanud tema nõusolekuta. V. Laanaru rääkis Ü. Russakule oma suhetest E. Savisaarega ja tunnistas talle, et ta ei ole olnud oma lapsele nii hea ema, kui ta oleks soovinud. Tulenevalt hilisematest lahkkelidest V. Laanaru ja Ü. Russaku vahel, algas kohtutee käsikirja autorsuse küsimuses. E. Tammer küsitles Ü. Russakut 3. aprillil 1996. a ajaleheintervjuus, kus muu hulgas esitas ta järgmise küsimuse: “Muide, kas teile ei tundu, et olete vales inimesest teinud kangelase? Abielulõhkujat, rongaema. Ei ole noortele tüdrukutele just parim eeskuju.” Sellest tingitult esitas V. Laanaru erasüüdistusaja E. Tammeri vastu, väites, et viimane solvas teda, kui nimetas teda “abielulõhkujaks” ja “rongaemaks”. Linnakohus tunnistas Tammeri 3. aprilli 1997.a otsusega süüdi ja mõistis talle rahatrahvi 220 krooni. Linnakohus selgitas, et vastutus ei olene sellest, kas kannatanul tegelikult esinevad need negatiivsed omadused, mida kaebaja talle omistas. Eksperdiarvamuse järgi olid väljendid väärtushinnangut kujutavad, mis olid äärmiselt negatiivsed ja halvustavad. Kuivõrd mõlemad kõnealused väljendid tähistasid midagi, mis on Eesti ühiskonnas olnud alati hukkamõistetavad ja see kajastub ka keeles. E. Tammer kaebas otsuse Tallinna Ringkonnakohtusse edasi ning rõhutas selles oma õigust ajakirjanikuna vabalt levitada ideid ja arvamusi ning viitas sõnavabaduse rikkumisele. Ringkonnakohus jättis kaebuse rahuldamata, tuues esile, et vaatamata ajakirjanduse erilisele huvile avaliku elu tegelaste vastu on ka neil õigus oma au ja väarikuse kaitsele. Sellest tulenevalt kaebas E. Tammer otsuse edasi Riigikohtule, kus jäeti kaebus samuti rahuldamata. E. Tammer jäi kriminaalkorras süüdi V. Laanaru solvamise eest.⁷⁸

⁷⁷ KRK komm vlj, § 130

⁷⁸ Rongaema kaasus (viide 11)

E. Tammer (kaebaja) pöördus seejärel Euroopa Inimõiguste kohtusse EIÕK art 10 alusel, mis sätestab igaihe õiguse sõnavabadusele. EIK leidis, et kaebaja süüdimõistmisel oli õigustatud eesmärk kaitsta Laanaru reputatsiooni või õigusi, mistõttu oli kaevataval sekkumisel õigustatud eesmärk kooskõlas artikkel 10 lg-ga 2. EIK sedastas, et õigus sekkuda kaebaja õiguse teostamisse ja karistuseks määratud rahasumma olid õigustatud ja proportsionaalsed. EIK nõustus siseriiklike kohtutega, et kõnealused väljendid olid väärtushinnangud, mis anti edasi solvavas keelepruugis ning selle kasutamine ei olnud vajalik, et negatiivset arvamust väljendada.⁷⁹

Väga palju tähelepanu sai samuti 1999. a novembri lahend, milles Urmas Ott jäi süüdi kirjanik Olev Remsu solvamises ning pidi tasuma 10 800 krooni suuruse trahvi. Sellel teemal kajastas Õhtuleht suurelt, kuidas Urmas Ott on kriminaalkurjategija. Olev Remsu kaebas Urmas Oti väärkuse teotamise eest kohtusse tingitult Oti intervjuust teleajakirjas "Nädal", kus Ott nimetas Remsut "sitapeaks". "Ma ei taha Remsu-taolise sitapeaga üldse tegemist teha", olid Oti sõnad "Nädalas", "Sellise idioodist grafomaani peale ma sülitän, kusen ja situn."⁸⁰ Siinkirjutaja leiab, et ilmselgelt on tegemist äärmiselt ebatsensuursete väljenditega, milliste avaldamine on sobimatu. Siiski, väljendusvabaduse vaatepunktist tundub selle kaasuse pinnalt kriminaalkorras karistamine autori hinnangul osalt liigne.

2.3. Solvamise ja laimamise dekriminaliseerimine Eestis

Kuigi KRK nägi laimamise ja solvamise eest ette kriminaalvastutuse, siis 2002. aastal jõustunud karistusseadustik seda enam ei reguleerinud. Priit Pikamäe, ühe uue karistusseadustiku autorina, on avaldanud arvamust, et solvamist ja laimamist käsitlev paragrahv jäeti karistusseadustikust välja tingituna poliitilisest tahtest. "Minu teada oli see kogu aeg Reformierakonna seisukoht ning kuna Riigikogu suur saal seda toetas, siis need kaks paragrahvi jäidki välja" selgitas P. Pikamäe. Lisaks märkis P. Pikamäe, et au ja väärkuse peaks olema siiski kaitstud kriminaalõiguslikult, nagu see on mujal Lääne-Euroopa riikides. Sama meelt olevat olnud ka uue seadustiku loomises osalenud ekspertgrupp. Samas ei kaotatud dekriminaliseerimisega täielikult kaitset solvamise ja laimamise eest, kuivõrd võlaõigusseadus annab võimaluse au ja väärkuse määrimise eest kohtus moraalset kahjutasu või avalikku

⁷⁹ Rongaema kaasus (viide 11)

⁸⁰ Õhtuleht. Urmas Ott on kriminaalkurjategija. 25.05.1999. Arvutivõrgus: <https://www.oh tuleht.ee/78301/urmas-ott-on-kriminaalkurjategija>

vabandamist nõuda. Siiski peab siinkohal autor pigem nõustuma P. Pikamäega, kelle sõnul “Inimese au ja väarikus pole rahas mõõdetavad ning oleks vajalik, et jääks ka riikliku hukkamõistu võimalus, mida aga Eestis enam pole.”⁸¹ Liiasi on autori seisukohast olukorras, kui ajakirjanik laimab või solvab kedagi artiklis, isikul, kelle õigusi kahjustati võimalik eelkõige pöörduda kohtusse ajakirjandusväljaande vastu. Ajakirjanik isiklikult ei vastuta ja moraalse kahju hüvitise tasub kõigi eelduste kohaselt ajakirjandusväljaanne. Arvestades müüdnud artiklite kasumit, ei pruugi ajakirjandusväljaanne rahalist kahju kanda, kuivõrd paraku on just need laimavaid ja solvavaid väljendeid sisaldavad artiklid need, mis koguvad enim lugejaid. Siinkirjutaja seisukohast võiks ajakirjanike sõnavabaduse ületamise juhtumite ärahoidmiseks töötada preventiivse abinõuna just kriminaalvastutus, kuivõrd selle näol oleks tegu otsese tagajärgjega ajakirjanikule endale.

Nii mõneski erialakirjanduses leidub viiteid, et laimamise ja solvamise dekriminaliseerimine oli tingitud “Rongaema kaasusest” ehk E. Tammeri süüdimõistmises solvamises⁸². Rongaema kaasus jõudis Euroopa Inimõiguste kohtusse, kuivõrd ajakirjanik E. Tammer kaebas edasi ennast süüdi mõistnud otsuse peale. Tammer vs. Eesti⁸³ kaasuses pidi kohus leidma tasakaalu ajakirjaniku väljendusvabaduse ja tuntud poliitiku abikaasa privaatelule kaitse vahel. Ajakirjanik mõisteti süüdi solvavate väljendite kasutamise eest. EIK leidis, et tegemist ei olnud art 10 rikkumisega, sest ajakirjaniku poolne väljendite kasutus ei olnud õigustatud avaliku huviga ega kandnud üldist tähtsust. Siiski, mõni aeg pärast kohtuotsust toimus Eesti õiguses laimamise ja solvamise koosseisude dekriminaliseerimine. See, kas see on otseselt seotud kõnealuse kaasusega on raske öelda. Art 10 rikkumist ei tuvastanud ja apellant oli siiski saanud laimamise eest kriminaalkorras karistada. Küll aga oli see teatud isikute hulgas väga tervitatav, võttes arvesse, et Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee (edaspidi Assamblee) oli just liikmesriike üles kutsunud laimamise dekriminaliseerimisele.⁸⁴

Tänapäeval kehtiv karistusseadustik, mis jõustus 01. septembril 2002.a, laimu ja solvamise sätteid enam ei sisalda. Autori hinnangul on kummastav, et karistusseadustiku eelnõu seletuskirjast⁸⁵ nähtub, et algse plaani järgi oli seadusandjal kavas muuta KrK §§-des 129 ja 130 laimamise ning solvamise koosseisutunnuseid nii, et väärteona oleks jätkuvalt KarS § 132

⁸¹ M. Püüa (viide 22)

⁸² KrMS komm vlj, § 5, p 3

⁸³ Rongaema kaasus (viide 11)

⁸⁴ J. Laffranque. European Human Rights Law and Estonia: One- or Two-way Street? – Juridica International 2015/23, lk 10

⁸⁵ Seletuskiri karistusseadustiku eelnõu juurde (viide 15)

järgi laimamisena karistatav isiku õigusi või mainet kahjustava sellise asjaolu avaldamine, mille puhul avaldaja on teadlik selle tegelikkusele mittevastavusest ning KarS § 133 alusel solvamisenä karistatav teise inimese halvustamine ebasüüdsas vormis. Seadusandja põhjendas solvamise mõiste muudatust asjaoluga, et varem kasutatud “au” ja “väarikuse” terminid olid liiga abstraktsed, mistõttu otsustati kasutada terminit “halvustamine”, mis võis seisneda näiteks isiku välimuse, isikuomaduste või elukutse agressiivses kritiseerimises või alavääristamises.⁸⁶

Karistusseadustiku eelnõu esimesel lugemisel 28. oktoobril 1999. a selgitas M. Rask väärteo mõiste karistusseadustikku lisamise vajadust leida kohmaka haldusõiguserikkumise asemele lühem mõiste, mis sisaldab endas samuti sõna tegu. Teise lugemise Riigikogu istungi stenogrammist nähtub, et karistusseadustiku tekstile tehtud ettepanekute hulgas oli K. Ojulandi muudatusettepanek nr 31, mis käsitles solvamise ja laimamise dekriminaliseerimist. M. Rask rõhutas, et tegemist oli tollal Eesti ühiskonnas äärmiselt palju vastukaja saanud küsimusega. M. Rask tõi esile, et ka tema valitsuse esindajana leiab, et solvamist ja laimamist käsitlevate paragrahvide puhul peaks au ja hea nime kaitse olema reguleeritud tsiviilkorras ega vaja kaitset kriminaalkorras.⁸⁷

Kõnealusel istungil tõstas T. Toomsalu küsimuse selle kohta, miks jäeti arvestamata juhtivkomisjoni seisukoht, mitte arvestada K. Ojulandi parandusettepanekut jätta eelnõust välja §§-d 132 ja 133, mis käsitlevad solvamist ja laimamist. “Aga mind huvitab, mis kaalutlustel algataja, st Vabariigi Valitsus, keda esindab käesoleva eelnõu puhul justiitsministeerium, toetas seda parandusettepanekut, toetas ettepanekut mitte vaadelda laimamist ja solvamist karistusseadustiku mõttes kriminaalkorras karistata teona. Mind huvitaksid väga tagamaad”, küsis T. Toomsalu. Vastuseks tõi M. Rask esile, et kuivõrd hagimenetluse kaudu saab ühelt poolt saavutada endise olukorra, mis on võimalik näiteks ajalehe puhul laimava ja solvava väljamõeldise avalduse ümberlükkamise nõudmisega. Sellega taastatakse endine olukord. Teiselt poolt on võimalik nõuda ka tekitatud moraalse kahju eest kompensatsiooni. “See moraalse kahju kompensatsioon on teatud mõttes trahvi iseloomuga”, rõhutas Rask. Lisaks selgitas ta, et kui hagimenetluses nõutakse kahjude hüvitamist, siis laekub raha kannatanule. Peamise põhjusena tõi viimane esile, et valiku ees ollakse eelkõige sellega, kas riigi tasandil on vaja teha otsustusi ühe konkreetse isiku osas, kes tunneb end solvatuna või laimatuna, mis on

⁸⁶ M.Nimmo (viide 16), lk 712

⁸⁷ Seletuskiri karistusseadustiku eelnõu juurde (119 SE). Esimene lugemine 28.10.1998 . Riigikogu stenogramm VIII istungjärk. Arvutivõrgus: <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/199810281400>; Karistusseadustiku eelnõu teine lugemine (viide 21)

subjektiivne otsus. Liati märkis ta, et neid isikuid ei ole võimalik solvata ja laimata, kelle eneseväärikuse tase on nii madal, et nad ei küündi selleni, või neid isikuid, kes ei pea seda enda jaoks tähtsaks. Veelgi enam, Raski sõnul, kuivõrd kogu Euroopa inimõiguste kohtupraktika läheb rohkem tsiviilsanktsiooni peale, siis tuleks ennekõike sellest joonduda. “See tähendab, et au ja väärikus on kaitstav tsiviilkorras ja seetõttu ei ole meil tarvis kriminaliseerida suhteid, mis on teisiti lahendatavad.”⁸⁸

Autori seisukohast on viimased seisukohad üldistavad ja vastuolus kriminaalpoliitika ja kriminaliseerimise põhimõtetega. Kui ajakirjanduses avaldatakse provotseeriva pealkirjaga uudis, siis tõmbab see inimeste tähelepanu ja sellest tulenevalt avatakse uudist rohkem, mis võib kaasa tuua müüginumbrite tõusu. Olukorras, kus ajakirjaniku vastu pöördatakse tsiviilkorras kohtusse laimamisest tingitult, siis isegi kahjuhüvitise väljamõistmise korral ei ole tegemist mõjuvahendiga ajakirjanikule. Kahjuhüvitise kannab eelkõige ajakirjandusväljaanne, kes on nimetatud uudise pealt teeninud niigi suurenenud tulu ega kaota mõne tuhandese kahjuhüvitise maksmisega oluliselt oma kasumist. Küll aga võib olla kaotanud palju isik, keda on avalikkuse ees laimatud. Kriminaalvastutuse olemasolu laimamise teatud juhtudel võiks aga autori hinnangul teenida preventiivset eesmärki, sest kui ajakirjanik riskiks oma väljaütlemistes isiklikult võimaliku kriminaalkaristusega, siis võiks mõjuda see ajakirjaniku hoolikusele tunduvalt. Autori hinnangul võiks seadusandja kaaluda laimamise rekriminaliseerimist, kuid just nendel juhtudel, kus on tegemist ilmselge pahatahtlikkuse või raske hoolsuskohustuse rikkumisega. Kaaluda võiks osaliselt ka karistusseadustiku eelnõu algset ettepanekut ja mõelda laimamise reguleerimisele vääртеokorras.

Istungi protokollist nähtuvalt kutsus J. Adams teisi üles mõtlema ka sellele, et nii eraisiku kui ka ametiisiku õigused oleksid võrdselt kaitstud.⁸⁹ Autor nõustub sellega täielikult ja peab vajalikuks märkida, et karistusseadustiku vastuvõtmisega ei kadunud kogu laimamise ja solvamise seotud kriminaalregulatsioon. Tänapäevani näeb karistusseadustik ette kriminaalvastutust rahvusvaheliselt kaitstud isiku või tema perekonnaliikme laimamise ja solvamise (§ 247) või kohtu (§ 305) solvamise või laimamise eest (§ 305¹) ning KarS § 275¹ sätestab keelu võimuesindaja laimamisele seoses tema ametikohustuste täitmisega. Avalikku korda kaitsva võimuesindaja solvamine seoses tema ametikohustuste täitmisega (§ 275) ja kohtu, kohtuniku või rahvakohtuniku solvamine seoses tema osalemisega õiguse mõistmisel (§ 305) on vääртеo korras karistatavad. Kuigi nimetatud regulatsioonid on erinevatel põhjustel

⁸⁸ *ibid*

⁸⁹ *ibid*

vajalikud, on siiski autori hinnangul seadusandjal mõtlemise koht, kas selline eristamine õigusriigis saab olla lubatud. J. Adams nentis ka kummastavat fakti, et erasüüdistusparagrahvide 132 ja 133 seadusest väljajätmise kohta esitatud väited, et Euroopa riikides on need paragrahvid kaotatud, mistõttu tuleb seda teha ka Eestis, ei ole leidnud tõendamist. Adamsi sõnul ei näidanud ükski ekspert sõnavõtu hetkeks ühtegi Euroopa riiki, kus seda sorti paragrahvid puuduksid täielikult.⁹⁰

Hoolimata seletuskirjas toodust, jäid karistusseadustiku jõustumisega nimetatud sätted siiski lisamata ning KrK §§-des 129 ja 130 sätestatud solvamine ning laimamine dekriminaliseeriti terves ulatuses. Riigikohus on viimase osas väljendanud, et karistusseadustiku vastuvõtmisega asus seadusandja seisukohale, et laimu näol ei ole enam tegemist sedavõrd olulise õiguserikkumisega, mille toimepanemise eest tuleks kohaldada karistust.⁹¹

2.4. Solvamist ja laimamist käsitlevad regulatsioonid väljaspool Eestit

ÜRO Inimõiguste Komitee on märkinud, et kõik liikmesriigid peaksid kaaluma solvamise dekriminaliseerimist ning igal juhul tuleks kriminaalõigust kohaldada üksnes kõige karmimatel juhtudel. Nendel juhtudel ei tohiks aga karistus olla kunagi vangistus.⁹² EIK ei ole otseselt välistanud laimamise eest kriminaalkaristuse määramise õiguslikkust, kuid on korduvalt kritiseerinud selle kasutamist.⁹³

Euroopa Nõukogu selgituste kohaselt on laimuseaduste eesmärgiks kaitsta isikute mainet. Samal ajal peab arvesse võtma väljendusvabadust ja selle tagamist ning avalikku arutelu. Kui seadused, mis katavad laimamist ning mainet on liiga laiad, siis kasvab oht nende väärkasutusele ning võib kaasa tuua negatiivse mõju avalikule arutelule. Üldine konsensus erinevate spetsialiseerunud asutuste vahel on, et mitte ainult nende seaduste kohaldamine vaid üleüldine fakt, et sellised sanktsioonid eksisteerivad, omab olulist mõju väljendusvabadusele.⁹⁴

⁹⁰ *Ibid*

⁹¹ RKKKo 3-1-1-23-03

⁹² U.N. Human Rights Committee, 102nd session, Geneva, 11-29 July 2011, lk 12. Arvutivõrgus: www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/GC34.pdf

⁹³ S. Griffen. Defamation and Insult Laws in the OSCE Region. A Comparative Study (Commissioned by the OSCE Representative on Freedom of the Media). Arvutivõrgus: <http://www.osce.org/fom/303181?download=true>, lk 7

⁹⁴ Council of Europe. Decriminalisation of Defamation. Arvutivõrgus: <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/defamation>

Euroopa Liidu liikmesriikide seas on suur hulk neid, kus kohaldatakse endiselt laimamise eest õigusnorme, millega kaasnevad karmid kriminaalkaristused. Euroopa Parlament (edaspidi EP) on 2013. aastal juhtinud KOM'i tähelepanu asjaolule, et laimamise eest vanglakaristuse määramine takistab sõnavabaduse põhimõtte täielikku rakendamist, mis toob kaasa olulise mõju teabe edastamisele. Kogu Euroopas kannatab sellest tingitult teabe edastamise terviklikkus ning tõhusus. Prantsusmaal on võimalik kohaldada vanglakaristust olukorras, kui kaebuse esitaja kuulub teatavasse seadusega kehtestatud kategooriasse, mis toob kaasa ranga diskrimineerimise. Saksamaal võib laimajat oodata vabadusekaotus kuni viis aastat. Hispaanias nähakse ette laimajale vabadusekaotus kuni kaks aastat. Itaalia näitel on vabaduse kaotanud näiteks aastatel 2012 ja 2013. a kaks ajalehe toimetajat, kes olid süüdi laimamises või järelevalve tegemata jätmises. Toimetaja A. Sallust sai 14 kuulise vanglakaristuse ja G. Mulèle määrati 8 kuu pikkune vanglakaristus ima tingimisi karistamise võimaluseta selle eest, et ta jättis teostamata järelevalve. Ajakirjanikud A. Marcenaro ja R. Arena said üheaastase vanglakaristuse. OSCE ajakirjandusvabaduse eest vastutav esindaja D. Mijatović kinnitas 2013. a, et Itaalias tuleb seadusi reformida ja laimamise eest kaotada kriminaalvastutus. Demokraatlikus ühiskonnas kedagi karistada vabaduse võtmisega selle eest, mida ta kirjutab, ei tohiks. EIK on mitmetes lahendites leidnud, et laimamise eest ei ole proportsionaalne määrata vanglakaristust ja rõhutanud, et tegemist on demokraatliku ühiskonna kahjustamisega. Mijatović on seisukohal, et tsiviilkohtud on täiesti pädevad tegelema õigusemõistmisega nendes küsimustes.⁹⁵

Assamblee on korduvalt rõhutanud laimamise dekriminaliseerimise vajalikkust, rõhutades, et väljendusvabadus on demokraatia nurgakiviks. Kus ei saa ennast vabalt väljendada, ei saa olla demokraatiat. Assamblee sõnul on ajakirjandusel oluline mõju avatud arutelude arendamise teemadel, mis avalikkusele muret valmistavad ja demokraatiat vaatepunktist olulised on. Assamblee juhtis tähelepanu ajakirjanduse eetikale ja rõhutas, et väljendusvabaduse õiguse kasutajad peavad järgima ka kohustusi ning käituma õigust kasutades hea usu põhimõttega kooskõlas ja pakkuma täpset ja usaldusväärset informatsiooni kooskõlas ajakirjanike eetikaga. Assamblee seisukohast tuleb EIKi praktikaga kooskõlas võtta arvesse, et art 10 ei kehti üksnes informatsiooni ja ideede kohta, mis on soovipärased või mittedivulge vaid sinna alla kuuluvad ka need, mis solvavad, shokeerivad või häirivad. Laimu vastased seadused püüavad eesmärki kaitsta mainet ja teiste isikute õigusi. Sellest hoolimata suunab Assamblee liikmesriike neid

⁹⁵Euroopa Parlamendi esitatud küsimused Euroopa Komisjonile. 18.06.2013. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+OQ+O-2013-000070+0+DOC+XML+V0//ET&language=et>

seadusi kasutama väga piiratult, kuna need võivad tekitada suurt kahju väljendusvabadusele. Suureks murekohaks on muidugi ka riigid, kus on võimalik määrata vanglakaristust, näiteks Azerbadžaan ja Türgi. Iga kaasus, mis toob kaasa vabaduse võtmise meedia professionaalilt on lubamatu riive väljendusvabadusse ja hõlmab endas seda, et hoolimata nende tööst avalikes huvides, ripub nende pea kohal Damoklese mõõk. Vanglakaristused tuleks Assamblee hinnangul koheselt kaotada. Lisaks ei ole liigselt suured hüvitised proportsionaalsed rikkumisega ning on vastuolus artikliga 10.⁹⁶

Hoolimata mitmetest nimetatud standarditest, on siiski 42-s OSCE riigis 57-st endiselt alles üldised kriminaalseadused, mis reguleerivad laimamist ja enamikel juhtudel ka solvamist. Väärrib märkimist et hoopis USA-s on näiteks au teotavate andmete avaldamise eest kriminaalvastutus peaaegu välistatud. Viimased võivad esineda üksnes osariikide tasandil.⁹⁷ Ka nendel juhtudel saab laimamise eest kedagi kriminaalkorras süüdi mõista üksnes sellisel juhul, kui tegemist on ilmselge pahatahtlikkusega. Viimane nõue tuleneb kuulsast Sullivani lahendist.⁹⁸ Lisaks USA-le hakkavad silma ka teised common law maad, olles peamisteks riikideks, kus on laimamine ja solvamine dekriminaliseeritud.

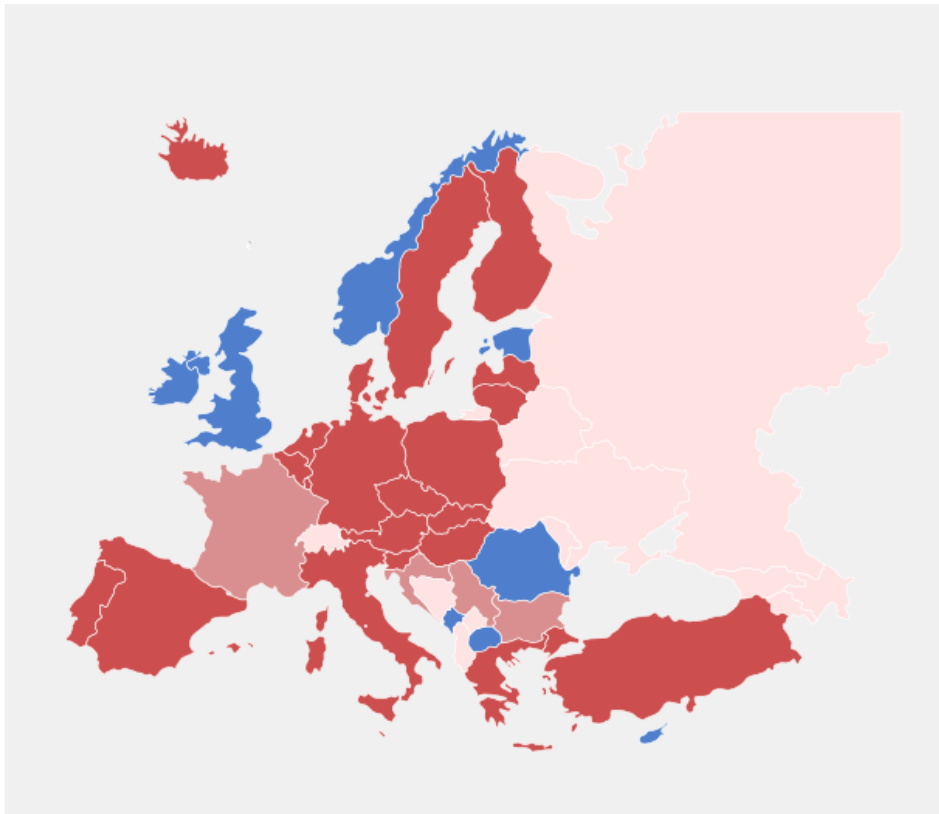
Alljärgnevalt kaardilt⁹⁹ nähtub, millistes OSCE riikides on endiselt võimalik määrata kriminaalkaristust, sealjuures kuni vanglakaristuseni laimamise ja solvamise eest. Riigid, mis märgitud sinisega, on kaotanud laimamise ja solvamise eest määratava kriminaalvastutuse. Helepunasega kujutatud riigid on need, kus need teod on kriminaalkorras karistatavad, kuid vanglakaristust ei ole võimalik kohaldada ning erkpunasega on tähistatud need riigid, kus laimamine ja enamikel juhtudel solvamine on kriminaalteod ning endiselt karistatavad ka vangistusega. Kaardilt nähtub 2016-2017. a seis, mille kohaselt on kriminaalvastutus kaotatud Eestis, Norras, Inglismaal, Iirimaal, Rumeenias, Montenegros, Makedoonias ja Küprosel. Ülejäänud OSCE riikide seadusandlus näeb endiselt selliste rikkumiste eest ette kriminaalvastutuse. Vangistust ei saa määrata üksnes Prantsusmaal, Horvaatias, Horvaatias, Serbias ja Bulgaarias. Ülejäänud riikides on endiselt võimalik rikkuja saata mitmeks aastaks vanglasse karistust kandma.

⁹⁶ Towards decriminalization of defamation. Resolution of the Council of Europe Parliamentary Assembly. 4 October 2007. 1577 (2007). Arvutivõrgus: <http://icjr.or.id/parliamentary-assembly-resolution-1577-2007-towards-decriminalization-of-defamation/>

⁹⁷ OSCE uuring (viide 93), lk 8

⁹⁸ New York Times Co. vs. Sullivan. 376 U.S. 254, 286 (1964) Arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/376/254/>.

⁹⁹ Defamation Laws in Europe (viide 19)

Kriminaalõiguses leviv laimuseaduste kohaldamine on suures osas suunatud just meedia vastu. Peamised probleemsed alad on Lõuna Euroopa (Kreeka, Itaalia, Portugal ja Türgi), Kesk Euroopa (eriti Ungari), Kesk Aasia ja Aserbaidžaan. Lisaks on mõned juhtumid, kus ajakirjanikud saavad karistada siiski aeg ajalt ka tüüpiliselt ajakirjandusvabadust toetavates riikides nagu Taani, Saksamaa ja Šveits. Enamus neist riikidest paiknevad Lääne Euroopas. Ülejäänud 15 riigil on ettenähtud kriminaalvastutus erinevate ametiisiku solvamise vormide eest, tavaliselt seoses ametiülesannete täitmisega. Peaaegu pooled OSCE-s osalevad riigid pakuvad spetsiaalselt kaitset riigipea aule ja väärrikusele, hoolimata selgest vastuolust avaliku kontrolli ja demokraatia sammaste aruandlusega. Karistused nende tegude eest on tihti palju karmimad kui üldine laimamise ja solvamise eest ettenähtud, eriti Lääne ja Põhja Euroopa monarhia ning Kesk Aasia puhul. Türgi paistab silma erakordse kriminaalseaduste kasutusega riigipea kritiseerimise eest ajakirjanike ja tavakodanike poolt.¹⁰⁰

Autori hinnangul on siinkohal eeltoodud kaardi osas vajalik märkida, et kuivõrd süütegude liigitused on riigiti ka erinevad, siis on oluline arvestada, et kõik käesolevas magistritöös viidatud kuriteod ei ole samastatavad Eesti õigussüsteemi järgse arusaamaga karistusõiguslike

¹⁰⁰ OSCE uuring (viide 93)

regulatsioonide suhtes. Kuriteod võivad jaguneda ka niiõelda vähem rasketeks, mis meie mõistes on käsitletavad väärtegudena.

Käesolevas magistritöös analüüsib autor nii siseriiklikku kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat peamiselt Eesti, Soome ja Saksamaa näidetel koos nende riikide laimamise ja solvamise regulatsioonidega. EIK on loonud mahuka kohtupraktika seoses väljendusvabaduse ja laimamisega, millest tulenevalt on Euroopa Nõukogu avaldanud uue täiendatud versiooni¹⁰¹ 2012 aasta uuringule, et võimaldada detailset analüüsi sellel teemal.

2.4.1. Laimamine Soome õiguskorras ning näited valitud kohtulahenditest

Kuna Soome puhul on tegemist Eestile sarnase kultuuriruumiga ning mõlemaid ühendab kuulumine Mandri-Euroopa õigussüsteemi, on autori hinnangul nende regulatsioonide ja kohtupraktika võrdlemisel oluline tähtsus käesoleva uurimisprobleemi vaatenurgast. Seega on kõige olulisemad siseriikliku õiguse allikad just kirjutatud seadused.¹⁰²

Erinevalt Eestist on Soome kriminaalseadustiku¹⁰³ kohaselt võimalik määrata laimamise eest rikkujale kriminaaltrahv. Solvamist ei ole eraldi kuriteona reguleeritud. Alates 2014 aastast ei ole laimajat enam võimalik karistada vabaduse võtmisega.¹⁰⁴ Kriminaalseadustiku art 24 § 9 järgi võib kriminaaltrahviga karistada isikut, kes levitab valeinformatsiooni või vihjab millelegi ebatõesele, mis toob kaasa kahju või kannatused sellele isikule. Samuti on koosseisuga hõlmatud muul viisil halvustamine. Lisaks kuuluvad siia alla surnud isiku halvustamine viisil, mis toob kaasa kannatusi isikutele, kes olid lahkunuga lähedased. Raskendatud laimamine, mille eelduseks on märkimisväärne kahju on eraldi välja toodud art 24 §-s 10. Selle koosseisu puhul on siiski endiselt alles võimalus määrata lisaks kriminaaltrahvile ka vangistust kuni kaheks aastaks. Siinjuures väärib märkimist, et art 24 § 12 kohaselt ei saa prokuratuur esitada süüdistust omal algatusel vaid vajalik on kannatanu teade rikkumise kohta. Üksnes juhul kui rikkumine on toimunud massimeedia kaudu

¹⁰¹ T. McGonagle, M. McGonagle, R. O Fathaigh. Council of Europe. A study of the case law of the European Court of Human Rights, 2016

¹⁰² Euroopa e-õiguskeskkond. Liikmesriigi õigus- Soome. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-fi-et.do?member=1

¹⁰³ Rikoslaki, 19.12.1889/39. Soome kriminaalseadustik. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>

¹⁰⁴ OSCE uuring (viide 93), lk 19

ja väga olulise avaliku huvi nimel, saab peaprokurör nõuda omal algatusel menetluse algatamist.

Autorile kättesaadava Soome statistika kohaselt on laimamises süüdi mõistetud 2013 aastal 165 korda, millest 157 korral määrati kriminaaltrahv ning kolmel korral isegi vanglakaristus. Kokku registreeriti politsei poolt 2013 aastal 4950 laimamise juhtumit. Lisaks oli samal aastal menetluses 12 kaasust raskendatud laimamises, mille tulemuseks oli 1 vabaduse võtmine, 5 täitmisele mittepööratud vabaduse võtmist, 5 kriminaaltrahvi ja ühel korral määrati ühiskondlik töö. Kokku oli art 24 §-le 10 vastavast raskendatud laimamisest politseis registreeritud 78 korda.

Kui Eestis on tsiviil- ja kriminaalmenetus üksteisest sõltumatud ehk olukorras, kui kriminaalmenetlus lõpetatakse aluse puudumise tõttu, siis on kannatanul endiselt õigus pöörduda tsiviilhagiga kohtusse, siis Soome puhul on laimamise kaasustes süsteem teine. Laimamisest tuleneva tsiviilhagi kahju hüvitamiseks saab esitada üksnes koos kriminaalsüüdistusega. Viimase rahuldamise eelduseks on kriminaalkorras süüdimõistmine.¹⁰⁵

Üks tähtsamaid kaasuseid sellel teemal Soomes on Euroopa Inimõiguste kohtuni jõudnud Ristamäki ja Korvola vs. Soome¹⁰⁶ kaasus, kus teleajakirjanikud oma juhitavas telesaates väitsid, et ärimehe K.U. tegevus oli ebaseaduslik seoses spordihalli rahastamisega. Sellest tulenevalt algatati 2007 aastal kriminaalasi laimu süüdistuses ja 2009 aastal mõisteti nad süüdi ning kohustati tasuma kriminaaltrahvi 810 eurot ja solidaarselt 1230 eurot. Lisaks mõisteti mõlemalt välja 1800 eurone kahjutasu kannatanu kasuks, millele lisandus 1500 eurot õigusabikulude eest. Teleajakirjanikud kaebasid lahendi EIKi EIÕK art 10 rikkumise tuvastamiseks, tuues esile, et nende esitatud teave oli tõene. EIK leidis, et kõnealuse teabe edastamine oli põhjendatud, sest avalikkusel on õigus saada teavet üldist huvi pakkuvates küsimustes. EIK selgitas põhimõtteid sõnavabaduse ja eraelu kaitse tasakaalustamisel EIÕK artiklite 10 ja 8 vaatenurgast. EIK sõnul ei olnud siseriiklikest kohtulahenditest aru saada, milline sotsiaalne vajadus kaitsta K.U. reputatsiooni kaalus üle kaebajate põhiõiguste kaitsevajaduse. Siseriiklike kohtute põhjendustest ei piisanud kaebajate sõnavabaduse piiramiseks.

¹⁰⁵ OSCE uuring (viide 93), lk 91

¹⁰⁶ EIKo 28.10.2013, 66456/09, Ristamäki ja Korvola vs. Finland

Viimase kaasusega seondub Salumäki vs. Finland kaasus¹⁰⁷, kus ajakirjanik avaldas 2004. a ajalehes Ilta Sanomat artikli mõrva kohta, mille pealkirjas seisis küsimus, kas ohvril oli seoseid tuntud ärimehe K.U.-ga. Lisatud oli K.U. foto ning veerg, milles toodi esile K.U. varasem süüdimõistmine kriminaalkohtus majanduskuritegudes. Prokuröride sõnul tõi artikkel kaasa viite K.U. motiivile mõrvaks. Maakohus tõi välja, et kuigi viide oli esitatud küsimuse vormis, mille vastus jäi avatuks ning ühti valeväidet ei esitatud, oli tegemist siiski isiku alusetult ühendamiseга mõrvaga, mis kahjustas tema au. Ajakirjanik ja toimetaja mõisteti süüdi laimuse ning neile määrati kriminaaltrahv summas 720 eurot ja neid kohustati K.U.-le tasuma moraalset kahju hüvitiseks 2000 eurot solidaarselt ning 1500 eurot õigusabikulude katteks. Kuna siseriiklikult jäi otsus püsima, esitas ajakirjanik kaebuse EIKi EIÕK art 10 rikkumise tuvastamiseks. EIK leidis, et kaebaja sõnavabaduse piiramiseks oli õiguslik alus ja legitiimne eesmärk olemas. Sealjuures selgitades, et demokraatliku ühiskonna sallivuse põhimõttega on ka häirivate ja šokeerivate ideede levitamine kooskõlas. EIK leidis, et kuivõrd ärimehe seotus mõrvaga oli täielikult puudu, siis artikkel pealkirjaga “Vantaa mõrva ohver oli seotud K.U.-ga?” tekitas siiski lugejas arusaamise, et K.U. on kuidagi seotud ohvri surmaga. Kuigi artikli lõpus ajakirjanik mainis, et puudus alus selleks seoseks, pidi ajakirjanik eeldama, et lugejal tekib selline seos, mis omakorda tekitab K.U.-le kannatusi. EIK leidis, et õiglane tasakaal oli asjas saavutatud.

Nende kahe näite pinnalt saab autori seisukohast järeldada, et mõlemal juhul sai määravaks, kas väidetel oli alust või mitte. Kuivõrd esimese kaasuse puhul mängis rolli, et esitatud teave oli tõene, mistõttu leidis ka EIK, et kõnealuse teabe edastamine oli põhjendatud, sest avalikkusel on õigus saada teavet üldist huvi pakkuvates küsimustes. Teise kaasuse pinnalt nähtub, et hoolimata artikli lõpus olevast märkest, et alus puudub, siis arvesse tuleb siiski võtta artiklit kui tervikut, mis võib lugejas tekitada mingi arusaama asjaoludest. Samuti ei ole ei muuda midagi asjaolu, kui tegemist oli küsimusega.

Soome Vabariigi peaministri ja tema endisest suhtekaaslasest avaldati 2007. a raamat nende vahelisest 9 kuulisest suhtest. Soome ametivõimud esitasid peaministri nimel ajakirja väljaandja ja ajakirjandusväljaande vastu kriminaalsüüdistuse peaministri eraelu detailide avaldamise eest ja raamatu müük peatati ning raamatud eemaldati müügilt 2008. a. Ajakirja väljaandja jäi kahes kohtuastmes süüdi peaministri eraelu puutumatuse rikkumises. Ülemkohus leidis, et peaministri seksuaalkäitumise näol on tegemist intiimse osaga tema eraelust ja peaminister ei ole sellekohaseid andmeid ise avalikustanud ega andnud nõusolekut kellelegi

¹⁰⁷ EiKo 29.07.2014, 23605/09, Salumäki vs. Finland

nende avalikustamiseks. EIK jättis otsuse jõusse, kuivõrd leidis, et Ülemkohus toetus oma analüüsis EIKi kohtupraktikale. Kuigi kaasuses ei olnud vaidluse all teabe tõepärasus, siis määrav oli asjaolu, et peaminister ei olnud kunagi andnud nõusolekut seksuaalsuhte detailide avaldamiseks. Kuigi poliitikute kriitikataluvus peab olema kõrgem, peab siiski ka avalikkusele tuntud isikul säilima õiguspärane ootus eraelu kaitsele. Oluline on eraelu ja sõnavabaduse kaitse tasakaalustamisel silmas pidada järgnevaid kriteeriume: diskussiooni avalik tähendus, isiku varasem tuntus ja teabe iseloom, isiku varasem käitumine, teabe kogumise viis, materjali avaldamise viis ja selle tagajärjed ja sanktsiooni raskus. Nimetatud rikkumine tõi kaasa kriminaalvastutuse ja kriminaaltrahvi summas 840 eurot. Hoolimata EIK-i hinnangust, et tegemist on ebamõistliku kohustusega, tuli kaebajal tasuda ka peaministri õigusabi kulud summas 10 000 eurot.¹⁰⁸

EIK on korduvalt rõhutanud, et kriminaalsanktsiooni kohaldamine meediaväljaandele isiku eraelu rikkumise eest peab olema äärmiselt erandlik meede.¹⁰⁹ Lahtonen vs. Finland tõi kaasa väga ulatusliku ülevaate sõnavabaduse kaitsealast seoses kohtumenetluse kajastamisega meediaväljaandes. Nimetatud kaasuses on tegemist 2004. a avaldatud artikliga politseiniku suhtes toimunud kohtumenetlusest, kes kasutas oma töötõendit auto vargusel. Avaldajaks on ajakirja peatoimetaja. Artikkel sisaldas politseiniku isikuandmeid, sh psühhiaatrilise ekspertiisi teostamise kohta. Soome kohtud tunnistasid avaldaja süüdi kriminaalkuriteos seoses laimuga ja panid avaldajale kohustuse hüvitada politseinikule kahju summas 5 000 eurot eraelu riive eest. Avaldaja kaebus EIKile oli EIÕK art 10 riive tuvastamiseks. EIK analüüsis kõigepealt küsimust, kas avaldaja sõnavabaduse riiveks oli seaduslik alus – st kas kohaldatud karistusseadustiku säte vastas õigusselguse nõudele. Hindamaks küsimust, kas avaldaja võis ette näha sanktsioonide kohaldamist politseiniku identiteedi avaldamise eest, uuris EIK Soome Ülemkohtu kohtupraktikat. Mitmes kohtulahendis käsitles Soome Ülemkohus isiku eraelu puudutavate andmete avaldamise lubatavust eraelu kaitse aspektist. Ka karistusseadustiku seletuskiri mõõnis sellist võimalust. Seetõttu ei saanud avaldaja välistada sanktsioonide kohaldamist ning kui tal siiski oli sellekohane kahtlus, siis oleks ta pidanud konsulteerima spetsialistidega. Kõrgendatud hoolsuskohustus oli avaldajal selles küsimuses tulenevalt tema tegevusvaldkonnast. Seega asus EIK seisukohale, et avaldaja eraelu riiveks oli seaduslik alus. Samas EIK ei pidanud riivet vajalikuks demokraatlikus ühiskonnas. Kogu avaldatud informatsioon oli kättesaadav avalikul kohtuistungil. Kuigi artikkel ilmus enne kohtuotsuse jõustumist, oli politseinik samasugust informatsiooni avalikustanud ka ise intervjuus teisele

¹⁰⁸ EIKo 02.06.2014, 69939/10, Ojala ja Etukeno OY vs. Finland

¹⁰⁹ EIKo 17.01.2012, 29576/09, Lahtonen vs. Finland, p 79

meediaväljaandele. Avaldaja artiklis puudus peaaegu täiesti omapoolne hinnang. Siiski ei saanud EIKi arvates vastu vaielda sellele, et avalikkusel on kõrgendatud huvi politseiametniku identiteedi vastu, kes on kohtu all seoses kuriteoga, sest sellest tuleneb tema kohasus ametiülesandeid jätkuvalt täita. EIK viitas ka Soome suhtes tehtud kohtulahenditele, kus analüüsitakse eraelu puudutavate andmete avaldamise lubatavust lähtuvalt, kas isik on avaliku elu tegelane või sisenenud avalikku sfääri. Kuigi riigiteenistujaid ei peeta avaliku elu tegelasteks, tegutsevad nad siiski avalikus sfääris ja nad peavad eeldama, et nende tegude suhtes on avalikkusel kõrgendatud tähelepanu. EIK tegi lõpuks etteheite kriminaalsanktsiooni kohaldamisel. Tulenevalt EIKi kohtupraktikast peab kriminaalsanktsiooni kohaldamine meediaväljaandele isiku eraelu rikkumise eest olema äärmiselt erandlik meede. Käesolevas asjas ei olnud sellist sanktsiooni õigustavaid erandlikke asjaolusid. EIK tuvastas artikli 10 riive ning määras avaldajale varalise kahju hüvitamiseks 5650 eurot ning mittevaralise kahju hüvitamiseks 2 000 eurot.¹¹⁰

Veel üks märkimisväärne lahend oli M.P. vs. Soome, kus kaebaja tunnistati süüdi laimus, kuna oli palunud politseil uurida oma kahtlusi seoses oma lahuselava lapse isaga, kes võis olla nende ühist last seksuaalselt väärkohelnud. Kuigi politsei ei tuvastanud seal süütegu, siis sellest hoolimata jagas kaebaja oma kahtlusi sotsiaaltöötajaga. Sellest tingitult esitas lapse isa erasüüdistuse ning kohus tunnistas kaebaja süüdi laimus ning mõistis temalt lapse isa kasuks välja kahjutasu 1000 eurot. Kaebaja avaldus EIÕK art 10 rikkumise tuvastamiseks rahuldati. Peamine põhjendus selleks oli, et isik, kes andis heauskselt ametivõimudele teada oma kahtlustest lapse seksuaalses ahistamises, ei tohiks saada selle eest karistada, kuivõrd see tooks kaasa heidutava mõju kogu ühiskonnale. Seda enam, et sotsiaaltöötaja oli seotud konfidentsiaalsuse nõudega, puudus kaebaja süüdimõistmiseks sotsiaalselt rõhuv vajadus.¹¹¹

Võttes kokku eeltoodud lahendid, ei saa väita, et kõik kriminaalkaristused oleksid kuulunud EIKi poolt tühistamisele. Vaadates üldiselt määratud kriminaaltrahve, siis eelkõige jäid need 700 – 900 euro vahemikku, millele lisandusid moraalse kahju hüvitised vahemikus 1200 – 5000 eurot. Siiski pöörati kõrgendatud tähelepanu Soome peaministriga seonduvas kaasuses ebaproportsionaalsele õigusabi kulule summas 10 000 eurot, millised jäeti ajakirja kanda. Peamiselt oli tegemist ajakirjanike vastu esitatud süüdistustega ja peamiseks

¹¹⁰ *ibid*

¹¹¹ EiKo 15.12.2016, 36487/12, M.P. vs. Finland

võtmeküsimuseks oli, kas tegemist on avaliku elu tegelasega ning kust jookseb piir kõrgema taluvuskohutuse ja eraelu kaitse vahel.

2.4.2. Solvamine ja laimamine Saksamaa õiguskorras valitud kaasuste näitel

Eesti õiguskord tugineb suures osas Saksamaa seadusandlusele, mistõttu on käesoleva magistritöö jaoks oluline tutvuda ka sealse solvamise ja laimamise regulatsiooniga. Saksamaad koos Taani ja Šveitsiga peetakse tugevateks ajakirjandusvabaduse kaitsjateks, kuid sellest hoolimata kohaldatakse ka nendes riikides kriminaalseadusi laimamise ja solvamise juhtudel.¹¹²

Saksamaal kehtiv karistusseadus (StGB)¹¹³ näeb solvamise eest ette rahaträhvi või kuni ühe aastase vanglakaristuse. Teatud juhtudel isegi kuni kaks ning juhtudel, kui tegu peetakse ründeks või on tehtud avalikult või levitatud läbi kirjalike materjalide võib rikkuja trelvida taha saata lausa kuni 5 aastaks. Laimamist on art-s 186 defineeritud kui fakti levitamist teise isiku kohta, mis võib negatiivselt mõjutada avalikkuse arvamust temast. Laim sisaldab laimavat väidet, mis viitab kõneleja teadlikkusele väite ebaõigsusest ja asjaolust, et eesmärgiks on isiku maine kahjustamine või tema usaldusväärse ohustamine (art 187). Eristatakse ka ametnike laimamist, mis võib kaasa tuua 3 kuu kuni 5 aastase vabaduse võtmise (art 188). Riigipea avalik või meediavahendusel laimamine on samuti eraldi reguleeritud ja võib kaasa tuua 3 kuu kuni 5 aastase vangistuse. Samas kui tegemist oli tahtliku teoga, mille eesmärgiks oli riigipea maine kahjustamine, siis nähakse ette miinimumkaristusena 6 kuud vangistust (art 90). Lisaks eeltoodule on kohtul diskretsiooniõigus keelata rikkujat oma ametikohal jätkama ja ära võidakse võtta õigus hääletada või valmistel osaleda (art 92a).

Solvamine on sätestatud üldisemalt art-s 185, mille kohaselt karistatakse solvamise eest trahviga või vangistusega kuni üks aasta ja juhul, kui solvang on toime pandud ründena, siis kuni 2 aastase vangistusega. Huvitav säte sisaldub art-s 199, mis reguleerib solvamist juhul kui see on vastastikune, mis annab kohtule õiguse koheseks ühe või mõlema rikkuja süüst vabastamiseks. Kui solvamine pandi toime avalikult või läbi kirjalike materjalide levitamise ja selle eest on karistus määratud, siis on kohtul õigus kannatanu või muu õigustatud isiku

¹¹² OSCE uuring (viide 93), lk 5

¹¹³ Strafgesetzbuches durch. English translation - German Criminal Code, 13.11.1998 ... 10.10.2013
Arvutivõrgus: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html

taotlusele, et süüdimõistmine toimub avalikult. Seega, kui solvamine toimus läbi ajalehe, siis süüdimõistmine ja karistuse avalikustamine toimub samal viisil.

Saksamaa on üks neist riikides, kus on kõrgendatud tähelepanu väljendusvabadusel ning teiste põhiõiguste tagamisel. Siiski on ka eeltoodud sätted seaduses alles ja ka praktikas kasutatud. OSCE uuringust nähtav statistika, mille järgi lahendati 2013. a 26 757 kriminaalasja solvamises (art 185), mis tõi kaasa 21 454 süüdimõistmist, mille eest karistati 363 korral vangistusega, 701 korral tingimisi vangistusega ning 20 390 korral kriminaaltrahviga. Art 186 alusel oli 460 laimamise kaasust, mis tõi kaasa 267 süüdimõistmist ja 2 korral mõisteti karistuseks vangistus ning 7 korral tingimisi vangistus. Kriminaaltrahviga karistati 258 korral. Tahtliku laimamise (art 187) kohta registreeriti 417 juhtumit, mis tõi kaasa 242 süüdimõistmist ning 4 vangistust, 10 tingimisi vangistust ning 228 kriminaaltrahvi. Riigipea solvamises (art 90) ei ole 2013 aastal ühtegi juhtumit registreeritud.¹¹⁴

Saksa siseriiklikust kohtupraktikast võib esile tuua näiteks riigipea solvamise kohtuasja 2011 aastast, mis on väga harva esinev ja vajab alati riigipea enda nõusolekut süüdistuse esitamiseks. Tegemist oli president Christian Wulffi vajaliku nõusolekuga süüdistuse esitamiseks blogijale, kes oli photoshopi abil teinud pildi, mis kujutas presidendi abikaasat tegemas natsi žesti. Wulff võttis siiski lõpuks nõusoleku süüdistuseks tagasi. Märkimist väärib ka 2012. a pärit kaasus, kus mõisteti süüdi kaks ajakirjanikku laimamises. Kaasuse sisu oli seotud kahe artikliga, mis avaldati 2008. a ajakirjades daily Zeit ja Der Spiegel seoses endiste kohtunike ja prokuröride uurimistega Saxony seoses bordellidega. Bordell suleti ja omanik sai vanglakaristuse 1993. a alaealiste värbamise eest vastu nende tahtmist. Skandaal sai avalikuks 2007. a ning seda tunti nime all Sachsensumpf. Ajakirjanikud T. Datt ja A. Ginzler avaldasid lood, mis põhinesid suuresti intervjuudel bordelli endiste prostituutidega, kelle sõnul olid nad kõnealused politseinikud ja kohtuniku tuvastanud. Ajakirjanike vastu algatati laimamisel põhinev kriminaalasi, kuivõrd nad esitasid oma artiklis retoorilise küsimuse, kas uurijatel võib lasuda surve kaitsta kohtunikku. Kuigi politseinike enda sõnul ei tundnud nad ennast solvatuna, siis politsei volinik esitas siiski süüdistused. Esimese astme kohtunik leidis, et retooriline küsimus sisaldas endas au kahjustavat fakti väidet. Teises astmes siiski selline otsus tühistati piirkondliku kohtu poolt põhjusel, et väited tuginesid faktidele ja olid seega alusega.¹¹⁵

Käesoleva magistritöö jaoks olulist tähtsust omavatest kaasustest võib välja tuua lahendi, kus meediaväljaandele sätestati piirang informatsiooni edasiseks edastamiseks hr P. kohta, kes oli

¹¹⁴ OSCE uuring (viide 93), lk 103

¹¹⁵ *ibid*, lk 104

Audi juhatuse esimees aastani 1992. a. Ajakiri oli viimase kohta avaldanud hr D käest saadud informatsioonil põhineva artikli, kus teda süüdistati mitmetes rikkumistes. Meediaväljaanne esitas kaebuse EIÕK art 10 rikkumise tuvastamiseks. EIK leidis, et avaldaja suhtes kohaldatud sanktsioon oli proportsionaalne, kuivõrd ei alustatud kriminaalmenetlust ega määratud rahatrahvi ja pandi üksnes kohustus edaspidiselt artikli teatud lõikude taasavaldamisest.¹¹⁶ Kriminaalasju laimamises või solvamises, mis oleksid EIKi jõudnud konvetsiooni art 10 tuvastamiseks, siiski eriti ei ole.

Saksamaa kohtupraktikat analüüsid saab järeldada, et kuigi kriminaalkodeks annab võimaluse laimaja või solvaja kriminaalkorras karistamiseks, siis ei tehta seda kergekäeliselt. Samas, 2013 aasta kohtupraktika siiski näitab, et täielikult kasutamata need sätted ei ole. Autori hinnangul on Saksa kriminaalkodeksi art 92a midagi, millele võiks mõelda meie seadusandja. Viimane annab kohtule diskretsiooniõiguse rikkujalt tegevusloa äravõtmiseks ja tema keelamiseks ametipostil jätkamiseks. Olukorras, kui on tegemist ajakirjanikuga, kes pidevalt kuritarvitab oma positsiooni, võiks see olla üheks täiendavaks abivahendiks avalikkust säästa laimavate avalduste eest.

2.5. Kriminaliseerimine preventiivse abinõuna

Rääkides ühe või teise teo kriminaliseerimisest või dekriminaliseerimisest on autori seisukohast ja *ultima ratio* (viimane vahend) põhimõttest tulenevalt oluline analüüsida, millist abinõud teeniks kõnealuste tegude kriminaliseerimine ja mida võiks see kaasa tuua ühiskonnale. Solvamise, laimamise sätete kriminaliseerimise vajaduse hindamiseks peab siinkirjutaja vajalikuks esmalt selgitada üldiselt kriminaliseerimise aluspõhimõtteid õigusriigis.

Teatavasti määrab kriminaalpoliitika, milliseid sotsiaalseid eesmärke on võimalik ja tuleks karistusõigusega saavutada ja ka seda, millal on vajalik karistusõiguslik sekkumine ehk interventsioon. See on seadusandja otsus, kas mingi tegu tuleks kriminaliseerida, dekriminaliseerida, leevendada või sanktsiooni hoopis karmistada. See teeb seadusandja iga otsuse kriminaalpoliitiliseks valikuks. Ühiskonnas on üldiselt tunnustatud moraalinormid, mille puhul eeldatakse, et need on võetud käitumisrelevantsuse aluseks. Muidugi ei tähenda see, et isikud ei peaks seejuures käituma normikohaselt siis, kui see ei ole tagatud sanktsiooni või muu

¹¹⁶ EIKo 01.01.2009, 38059/07, Effecten Spiegel AG vs. Saksamaa

õigusliku sunniga. Samas, moraalnorm vajab õiguslikku kinnitust eelkõige juhul, kui on alust arvata, et ühiskonnaliikmed ei ole sisemiselt seda veel omaks võtnud ja selle rikkumine on sedavõrd ohtlik, et ühiskonna normaalne toimimine on häiritud. Muude juhtude puhul ei ole vajadust selle karistusõiguslikuks sanktsioneerimiseks. Oluline on ka tähele panna, et juhul kui seadusandja karistusõiguslikult pidevalt üle reageerib ja sageli karistusõiguslikke keelde sätestab, siis sellise käitumisega annab ta edasi tunnetust, et selle riigi ühiskonnaliikmed on võimetud kupja piitsata hästi käituma. See omakorda alahindab ühiskonna moraalses eneseregulatsiooni. *Ultima ratio* põhimõtet järgiv karistusõigus peab sekkuma üksnes nendel juhtudel, mis on kõige olulisemate õigushüvede kaitseks kõige raskemate rikkumiste eest.¹¹⁷ Siinkohal on autori seisukohast oluline seadusandja hindamise koht, millised on need kõige olulisemad õigushüved ühiskonna jaoks ja kõige raskemad rikkumised, millele viidatakse. Kuivõrd tänapäeva veebikeskne maailm on info kättesaadavuse ja levitamise niivõrd kergeks ja kiireks teinud, siis on ka informatsiooni kättesaadavaks tegemine suurele hulgale inimestele üheaegselt tehtav vaid sekunditega. Seega olukorras, kus kellegi kohta levitatakse vale informatsiooni, võib siinkirjutaja seisukohast eeldada, et isiku maine kahjustamine on üks neist väga rasketest rikkumistest, kuivõrd kannatada saab tema au ja väärikus, mis omakorda mõjub tema mainele, millest sõltub tema edasine käekäik ja positsioon ühiskonnas.

On selge, et teise isiku laimamine ja solvamine on ka tänapäeval eetiliselt taunitav. Kui tavaliselt toetab seda ka karistusõigus, siis on meie kehtiv karistusseadustik sellest loobunud. Seadusandja õiguspoliitilise otsuse järgi saab järeldada, et au ja väärikuse kaitseks piisab moraalnormidest ning eraõigusest VÕS § 1046 kaasabil. Selge on see, et valetamine on endiselt taunitav. Siiski ei pea karistusseadustik vajalikuks seda otsust toetada, hinnates moraalnormid piisavaks au ja väärikuse kaitse abinõuks. Siiski on teatud juhtudel valetamine reguleeritud, mis puudutab näiteks dokumendi võltsimist (KarS § 344). Kusjuures meie kohtupraktika eristab materiaalselt ja intellektuaalselt võltsimist. Materiaalne võltsimine on dokumendi järele- või ümbertegemine, nt juurdekirjutamine või kustutamine ja allkirja järeletegemine. Teisel juhul on tegemist vormilt autentsesse dokumenti valeandmete sisestamisega. Tavaliselt ei ole intellektuaalne valetamine karistatav, sest olukorras, kui valetamine ei ole sisuliselt karistatav, siis käib see nii suulise kui ka kirjaliku valetamise kohta. Samas vastupidiselt eelöeldule, leiab meie kohtupraktika, et sisuliselt vale ehk fiktiivne dokument kahjustab õiguskäibe usaldusväarsust ning selle valmistamine peab olema karistatav.¹¹⁸ Siinkirjutaja seisukohast on selline eristamine huvitav. Rääkides väljendusvabadusest, siis olukorras, kus kirjalik vale

¹¹⁷ J. Sootak. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 2015, lk 76

¹¹⁸ *Ibid*, lk 78

väljendus dokumendil võib tuua kriminaalkaristuse, kuid muul viisil mitte, ei ole autori arvates loogiline.

Kui varasemalt oli karistusõigus iga riigi siseasi, siis 2007. a allkirjastatud Lissaboni leping tõi kaasa muutuse. Karistusõigusest sai Euroopa Liidu teisese õiguse reguleerimisobjekt ja eesmärgiks võeti liikmesriikide karistusõiguse ühtlustamine teatud kuriteo liikide puhul. Kuna ka kuritegelikku maailma ei peata riigipiirid, siis on oluline tagada, et liikmesriigid ühtlaselt ja samadel alustel panustaksid teatavate kuritegude vastasesse võitlusse. Ühtlasel karistuspoliitikal on ülesanne kaitsta nii iga indiviidi kui ka Euroopa Liitu ja selle toimimist. Kuna karistusõigus on eelkõige oma aja nägu, siis tuleb seda meeles pidada normide analüüsimisel. Oluline on säilitada kaine mõistus karistusnormide koostamisel, et vältida järjekordset olukorda, kus tuleb tõdeda, et meil on suur probleem ülekriminaliseerimisega. Oluline on jälgida ka haruseadusi, et sinna ei hiiliks järjest enam väärteokoosseise, mis küll meie karistusõiguse mõttes on vähem tähtsad süüteod, kuid mille puhul ei tohi Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat meeles pidades ära unustada, et ka neile lainevad karistusõiguse tagatised.¹¹⁹

“Karistamine on vajalik selleks, et annulleerida kuritegu, mis vastasel korral osutuks õigeks ning taastada õig(l)us”, on kirjutanud Hegel.¹²⁰ Süütegusid määratledes, on kaks kriminaalpoliitilist võimalust. Esiteks, on tarvis hinnata, kas tegu on karistusväärne ja kas esineb selle teo karistamistarvidus. Teiseks, kas ja mis vormis on vajalik antud tegu kriminaliseerida või dekriminaliseerida. Selle hindamine on väärtusotsustus, mis vajab langetamist väärtuspluralistlikus ühiskonnas. Teisalt realiseerib riik sellel viisil karistusväärse ebaõiguse defineerimismonopoli. Tegu, mis on õigust rikkuv ja inimeste sotsiaalse kooselu aluseid kahjustav, peaks eelnimetatud tunnuste järgi olema vaadeldav karistusväärse.¹²¹

Autori seisukohast on viimase käsitluse järgi solvamise ja laimamise puhul tegemist ilmselgete õigust rikkuvate tegudega, mis kahjustavad inimeste sotsiaalse kooselu aluseid. Seega võiks selle käsitluse järgi pidada teise inimese laimamist pidada küll karistusväärseks. Kuivõrd tegemist on valetamisega, mis toob kaasa ebaõige ettekujutuse teise isiku kohta, siis on autori hinnangul see karistusväärne. Solvamise osas autor nii kindel ei ole, kuivõrd solvamise

¹¹⁹ K. Siitam-Nyiri. Karistusõiguse areng revisjonist Euroopa Liidu ühtse karistusõiguseni. - Juridica 2014/8, lk 578-581

¹²⁰ R. Maruste. Inimsusevastased kuriteod eile ja täna. Tractatus Terribiles. Artiklikogumik professor J. Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura 2009, lk 51

¹²¹ J. Sootak (viide 117), lk 125

tagajärjed ei ole nii raskekujulised. Tänapäeval kehtivate karistusseaduslike koosseisude pealt solvamise ja laimamise osas on selgelt näha, et seadusandja on teinud vahet neil kahel ja pidanud solvamist vähem olulisemaks õigusrikkumiseks, mistõttu on sätestanud solvamise eest vastutuse peamiselt väärteo korras¹²².¹²³

Ühiskonnas rakendatakse teatud vahendeid sotsiaalkontrolli tasemel, mille abil reguleeritakse inimeste käitumist ning saavutatakse ühiskonnas kehtivate normide järgimine. Läbi õiguse, moraali, religiooni, pedagoogika, sotsiaaltöö antakse edasi sotsiaalkontrolli, ülesandega tagada sotsiaalne integratsioon ja konformsus. Läbi selle püüavad nii ühiskond tervikuna, kui ka madalama tasemega grupid ning üksikisikud, ületada ühiskonnas olemasolevaid vastasseise ja pingeid ning konflikte. Sotsiaalkontroll jaguneb formaalseks ja mitteformaalseks. Riik täidab eelkõige formaalset sotsiaalkontrolli, sealjuures üheks valdkonnaks on kuritegevuse kontroll. Viimase puhul on eesmärgiks võidelda preventsiiooni ja repressiooni abil kuritegevuse kui sotsiaalsete nähtuste ning samuti konkreetsete süütegude kui üksiknähtustega isiku elus. Selle all peetakse silmas just nende nähtuste kontrolli alla saamist ja seal hoidmist. Kuritegevuse kontroll on riigi reageering konfliktsele käitumisele, mis on hälbiv ehk normist kõrvalekalduv.¹²⁴ Riigi karistusvõimu eesmärgiks on õiguskorra kui inimeste sotsiaalse kooselu püsimine. Riigile peab olema tagatud võimalus reageerida rasetele õigusrikkumistele sunniga, millega riik näitab, et ühiselunormidega kehtib moraali kõrval ka õigus.¹²⁵

Autori hinnangul on oluline mõista, mille pinnalt siis otsustatakse, milline tegu vajab riigi poolset karistusseaduslikku regulatsiooni ja mis on kriminaliseerimise eesmärgiks. Kuivõrd riigile kuulub võim otsustada, millised teod loetakse karistusväärseteks, siis on riigi võimuses inimesi sundida käituma teatud viisil ning karistada neid, kes alluda ei suuda või ei soovi. Kriminaalpoliitika ülesanne on realiseerida karistusõigussüsteemi eesmäärke, mille täideviimise vahendiks ongi just selles riigis omaks võetud karistusseadusandlus. Sotsiaalsed konfliktid on defineeritud juhtumite või kriminaalasjadena, sealjuures inimese käitumist kui kriminaalset ja riiklikku sekkumist sellesse kui kohast käitumist. Kriminaalpoliitika peab suutma tuvastada ja määratleda käitumisvariandid, millega vaadeldakse karistusõiguslikult relevantsete sotsiaalsete konfliktidena. Lisaks ka määrata riikliku sekkumise liik ja piirid. Kriminaalpoliitikal on seega ka teatud määral ülesanded sotsiaalse kontrolli mehhanismis ja on ise üheks osaks sellest. Seega saab järeldada, et karistusõigust tuleb piiritleda teistest sotsiaalkontrolli valdkondadest ning

¹²² KarS §§-d 275 ja 305

¹²³ M. Nimmo (viide 16), lk 712

¹²⁴ J. Sootak (viide 117), lk 82

¹²⁵ KrMS komm vlj, § 6, p 1

kurjategija ilmub karistusõigusnormi adreassaadi kõrvale või selle asemele tekib hoopis ühiskond ning selle reaktsioon süüteo. Selline on kriminaalpoliitika iseseisev roll sotsiaalse kontrolli mehhanismis, mis avaldub kogu sotsiaalse kontrolli mehhanismist sellise osa eraldamises, mis seisneb hälbiva käitumise ja sealt tuleneva konflikti töötlemise formaalsete vahendite kujundamises. Määravaks on muidugi seadusandja valik konflikti töötlemine teatud juhtudel formaliseerida, mis tuleneb mõnest hälbivast käitumisest. Seega, on seadusandja valik, kas kuulutada üks või teine hälbiv käitumine süüteoaks ja kas näha ette või mitte võimalus kohaldada selliste süütegude puhul diversioonipõhimõtet, määrata sanktsioonipiirid, lähtudes siis kas õigushüve väärtusest või teobaõigusest jne.¹²⁶

Karistusõigus on osa ühiskondlikust normisüsteemist. Kuigi karistusõigus ei loo eetilisi väärtusi vaid kaitseb olemasolevaid, ei ole siiski karistusõigus eetikavaba. Karistusõigus osaleb ühiskonna põhiväärtuste kaitses ja toetub neile. Karistusõigus on kui riiklik sunniaparaat, kellel on võim ja õigus reguleerida inimeste käitumist ja kehtestada sotsiaalseid norme. Oluline on siinkohal märkida, et karistusõiguse käsitlemisel sotsiaalkontrolli vormina omandab spetsiifilise sotsiaalse rolli lisaks karistusõigusele ka kuritegevus. Kriminalseerimine on üheks põhiliseks kriminaalpoliitika probleemiks. Dekriminalseerimine ehk otsustus, milliste tegude puhul ei ole tarvis neid lugeda kuritegudeks, jättes nad siis mõne muu sotsiaalkontrolli valdkonna hulka või kuulutada need väärtegudeks. Nii ei sätestagi enam karistusseadustik laimu ja solvamist isikuvastaste süütegudena. Siinkohal võib rääkida rekriminalseerimisest, mis on olukord, kus seadusandja struktureerib koosseisu, seda siis liites või lahutades uuteks omaette koosseisudeks või erinormideks. Kriminalseerimisel on kaks käsitlust, millest üks deskriptiivne ehk kriminalseerimisel tuleb lähtuda sotsiaalsest tegelikkusest ja poliitilisest tahtest ja teine ehk normatiivne käsitlus, mis tugineb kriminalseerimisprotsessile kui teaduslikult analüüsitavale ja põhjendatavale nähtusele. Kriminalseerimise puhul on sätestatud kindlad printsiibid, millest tuleb lähtuda. Teo taga, mille kriminalseerimist vajalikuks peetakse, peab olema mingi õigushüve ehk ühiskonnas kõrgelt hinnatud ja selle teoga kahjustatav või ohustatav väärtus.¹²⁷ Nagu eespool märgitud on solvamise ja laimamise korral kahjustatud õigushüveks inimese au ja väarikus. Autori hinnangul on siin oluline sarnasus vihakõnega, mille puhul on kaitstavaks õigushüveks samuti inimese au ja väarikus. Kuivõrd vihakõne puhul on selge vajadus kriminalseerimisel, on kummastav, et laimamise osas ei nähta karistusõigusliku kaitse vajadust.

¹²⁶ J. Sootak (viide 117), lk 84-85

¹²⁷ *ibid*, lk 85-91

Lisaks eeltoodud kriminaliseerimise eeldustele on oluline tingimus samuti asjaolul, et tegemist peab olema levinud teoga, et eeldada vastavale käitumisele elik normirikkumisele järgneva sanktsiooni heakskiitu. Lisaks ei tohi see kriminaliseeritav tegu olla levinud üksnes mingis konkreetses elanikkonna grupis vaid laiemalt. Õiguspoliitilise adekvaatsuse nõue on samuti tähtis, millega peetakse silmas kriminaliseerimise üldist vastavust riigi õigus- ja kriminaalpoliitilistele suundadele. Tegu peab olema ka üldiselt hukkamõistetav, mis eeldab, et seadusandja kriminaliseeriks üldiselt taunitava teo, mitte sekkuks konflikti, milleks võib näitena tuua abielurikkumise või erinevad usulised või poliitilised erimeelsused. Siinkohal on suureks probleemiks mõista, kui palju peaks riik sekkuma karistusõiguslikult ühiskonnaliikmete omavahelistesse tülidesse. Üks põhimõte, mida tuleks ka arvestada on õigussüsteemi põhimõte, mis avaldub ka normi menetluslikus realiseeritavuses, mis näeb ette kriminaliseerimisele omakorda soovitusel. Nende hulgas on, et süüteo avastamine ei tohiks eeldada provokatsiooni ning tegu peaks olema tõendatav ja seda ilma süüdistatava lähedaste tunnistuseta. Ära ei tohiks unustada ka mõjuanalüüsi olulisust, kuivõrd see kuulub samuti seadusandlusõpetuse valdkonda. Iga seaduse vastuvõtmine, tühistamine või muutmine mõjutab ühiskondlikke protsesse ja üksikisikuid ning oluline on muidugi arvesse võtta ka majanduslikku potentsiaali.¹²⁸

Siinkirjutaja leiab, et mõjuanalüüs võiks olla üks võimalikest sammudest lahenduse poole, et saada selgust solvamise ja laimamise rekriminaliseerimise vajalikkuse osas. Kindlasti ei saa Eesti puhul tähelepanuta jätta olulise tähtsusega statistikat, mille kohaselt oli Eestis karistusregistrisse kantud isikute osakaal 2013. aasta seisuga kuskil 20% elanikkonnast. See on 665 607 kordumatut isikut, sealjuures isikuid, kellel oli kehtiv karistus oli 261 480. Sellest ainult väärteo eest oli kehtivaid karistusi 171 194 isikul ja ainult kuriteo eest 39 645 isikul ja mõlema eest oli karistatud 50 641 isikut. Need andmed esitati karistusõiguse revisjoni raames, mille üheks eesmärgiks oli kriminaalkaristuste vähendamine. Karistusõiguse revisjoni üheks algatajaks oli Riigikohtu esimehe M. Raski Riigikogu 2010. aasta kevadistungjärgul tehtud avaldused oma ettekandes. M. Rask rõhutas, et üldpõhimõte on, et karistusõiguse vahendi poole peaks olema pöördumine tarvilik üksnes siis, kui teiste õigusharude regulatiivsest toimest ei piisa. Riigikohtu esimees avaldas, et kahjuks praktikast tulenevalt ei juhindu meie seadusloome sellest põhimõttest eriti, mis toob paraku kaasa karistusõiguse devalveerumise.¹²⁹

¹²⁸ J. Sootak (viide 117), lk 85-91

¹²⁹ Seletuskiri karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse juurde 554 SE, lk 7. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad>

2.5.1. Ülekriminaliseerimise olemus ühiskonnas

“Nagu toetusi ei ole hea jagada meelevaldselt ja pillavalt ning makse koguda totaalselt või hetketujust lähtudes, ei ole ka karistusi hea jagada muidu kui põhjendatult ja tagasihoidlikult, eesmärgistatult ja õiglaselt”¹³⁰, on öelnud justiitsminister Urmas Reinsalu. Mida siis peetakse ülekriminaliseerimiseks? Kas pelgalt suure osakaalu karistus ühiskonnas peaks olema hinnatav ülekriminaliseerimisena või on seal muud tingimused? KarS § 3 lg 2 jaotab süüteod kuritegudeks ja väärtegudeks. Seadusandja eristab eeldatavalt neid õigushüve riive intensiivsusest lähtudes. Tavaliselt võetakse aluseks, et kui õigusriive ei olnud oluline, siis on tegemist väärteoga ja kui tegu riivas õigushüve intensiivselt, siis määratletakse see kuriteoks. Suur arv karistatuid võib tähendada karistusõiguslikku ülereguleerimist.¹³¹

Lisaks võivad ülekriminaliseerimisele viidata juhtumid, kui karistusnormi kehtestamine või rakendamine tuleneb riigi fiskaalhuvist. Riik määrab riigeelarves oodatavad laekumised trahvidest kategooria “muud tulud” alla. Tegemist on riigile oluliseks tuluallikaks, kuid eelistama peaks karistusfunktsioonina siiski isiku mõjutamist. Seega on oluline, et riigi poolt määratud karistuste eesmärgid ei oleks kallutatud fiskaalhuvist.¹³²

Ülekriminaliseerimise tagajärgedeks võivad olla mitmed muutused, mis kahjustavad ühiskonda. See võib tuua kaasa isikute õiguste ja vabaduste liigsed riived ja üldiselt vabadusõiguste vähenemise. See võib kaasa tuua eraõiguslike ja haldusõiguslike kaitsevahendite kasutusala vähenemise. Viimane rõhutab veelkord, et karistusõigus peab olema viimane vahend, mida kasutatakse. Lisaks on karistuse mõistel oluline tähendus. Kui aga liiga suur osa ühiskonnast on karistatud, siis saab sellest normaalsus, mis tähendab, et langeb ära kuritegevuse ennetamise üldpreventsiooni osa. Praeguseks on see juhtunud väärteo karistuse olemasoluga, kuivõrd sellesse suhtutakse väga kergekäeliselt. See on tingitud just selle laialdasest kasutusest. Veelgi enam, ülekriminaliseerimisel võib olla mõju kuritegevuse suurenemisele. Esiteks, kuna karistuste mõiste on devalveerunud ja teisalt ka seetõttu, et täitevvõimul puudub võimalus efektiivselt kontrollida õigusrikkumisi. See puudujääk aga toob kaasa järjest kasvava õigusvastase käitumise. Varjatud kuritegevuse osakaal seega suureneb. Nagu ka eelnevalt rõhutatud, on karistusõigusega isikute põhiõigustesse ja vabadustesse

¹³⁰ J. Sootak (viide 117), lk 5

¹³¹ T. Reinthal. Karistusõiguse suund – ülekriminaliseerimine? - Juridica 2010/10, lk 742

¹³² *ibid*, lk 749

sekkumine üksnes viimane vahend, mille rakendamine on õigustatud üksnes juhul, kui muud vahendid on selgelt ebapiisavad või ammendatud.¹³³

Autori seisukohast kõlab laimamise ja solvamise dekriminaliseerimise poolt argumendina tavaliselt ülekriminaliseerimise oht ning leitakse, et uurimisasutuste töökoormus kasvaks tunduvalt. Samuti on levinud seisukoht, et see tooks kaasa suure hulga kriminaalkorras karistatud isikuid, mis on selge ülekriminaliseerimise mark. Autor peab vajalikuks siinkohal rõhutada, et uurimisasutuste töökoormus laimamise rekriminaliseerimise tulemusel ei pruugiks liialt tõusta. Viimane võiks olla asjakohane pigem solvamise puhul. Neid olukordi, kus avalikult levitatakse teise isiku kohta tahtlikult ebaõiget informatsiooni ei ole liiga palju, kuid need olukorrad, kui see toimub, võivad ohvri jaoks kujuneda väga ruineerivaks. Laimamise puhul võiks kaaluda kriminaliseerimist raskemate laimamise juhtumite puhul või korduvusel. Ka ajakirjanduse vahendusel levitatav laimamine võiks olla eraldi reguleeritud. Lisaks võiks eeskuju võtta Saksa õigusest ning mõelda kohtule diskretsiooniõiguse andmisele rikkujalt lisakaristusena näiteks ajutiselt tegevusloa äravõtmiseks ja tema ametipostil jätkamise keelamiseks.

Autori hinnangul kartus, et peale seadusemuudatust hakatakse inimesi massiliselt karistama näitab pigem just seda, kui levinud probleem on, mistõttu on tarvis sellega tegeleda, kuivõrd ilmselgelt ei toimi kehtiv regulatsioon preventsiivse abinõuna.

¹³³ T. Reinthal (viide 131), lk 750

3. Alternatiivsed regulatsioonid au ja väärkuse kaitse tagamiseks ning kriminaliseerimise võimalikkusest

3.1. Au teotamise keeld tsiviilõiguses

Isiku au teotamine on VÕS § 1046 lg 1 kohaselt võimalik nii väärtushinnangu, muu hulgas ebakohase väärtushinnangu, kui ka tegelikkusele mittevastava asjaolu õigusvastase avaldamisega vastavalt VÕS § 1047 lg-le 2. Väljendusvabaduse õigusele vastandub teise isiku õigus aule ja heale nimele, mis tähendab, et tema kohta ei avaldataks ebaõigeid asjaolusid. Riigikohus on toonitanud, et tegelikult ei ole ka oluline, kas väide on au ja head nime teotav vaid oluline on fakt, et tegemist on ebaõige väitega. Viimane on kooskõlas PS § 45 lg 1 teise lausega, mis annab õiguse väljendusvabaduse piiramiseks muu hulgas teiste inimeste õiguste, sealhulgas au ning hea nime kaitseks.¹³⁴

Lisaks on Riigikohus nentunud, et mittevaralise kahju hüvitamise kohustuse tekkimiseks VÕS § 1045 lg 1 p 4 alusel isiku kohta andmete avaldamisel eeldab lisaks, et avaldatud väide on hageja au teotav (õigusvastane) ja au teotavate andmete avaldamine on õigusvastane. VÕS § 1047 lg-s 1 sätestatu järgi on andmete mittetäielik või eksitav avaldamine õigusvastane, kui avaldaja ei tõenda, et ta ei teadnud avaldamisel andmete ebaõigsusest või mittetäielikkusest ega pidanudki sellest teadma.¹³⁵ Viimase puhul on autori hinnangul ajakirjanikul kõige suurem hoolsuskohustus, mis tihti jääb puudulikuks, kuivõrd ka ajakirjanikud usaldavad tihti pahaaimamatult algallikaid. Oluline on ka tuua esile, et andmete või asjaolu avaldamist ei loeta VÕS § 1047 lg 3 järgi õigusvastaseks juhul, kui avaldajal või isikul, kellele asjaolu esitati, oli õigustatud huvi teada saamiseks ning avaldaja kontrollis andmeid või seda asjaolu põhjalikult, mis vastab rikkumise raskusele.¹³⁶

VÕS § 134 lg 2 kohaselt tuleb isikuõiguste rikkumisest, sealjuures ka isiku au teotamisest tekkinud kahju hüvitamise kohustuse olemasolu korral maksta kahjustatud isikule mittevaralise kahju tekitamise eest hüvitiseks mõistlik summa. Kuivõrd isikliku õiguse rikkumine on kahjustav isiku psüühilisele seisundile ja tegevusele, siis nendel juhtudel tuleb mittevaralise kahju olemasolu eeldada, kuivõrd isikliku õiguse rikkumise tagajärg ei ole objektiivselt

¹³⁴ RKTko 3-2-1-145-07, p 14

¹³⁵ RKTko 3-2-1-80-13, p 35

¹³⁶ *ibid*

mõõdetav ega väljendatav. Samas on oluline mõista, et isikuõiguste rikkumise puhul on mittevahalise kahju hüvitamine tihti võimalik ka muul viisil kui rahalise kompensatsiooniga.¹³⁷

Ebaõigete andmete avaldamise juhtumi korral annab VÕS § 1047 lg 4 võimaluse kannatanul pöörduda kohtusse nõudega andmete ümberlükkamiseks või paranduse avaldamiseks, sõltumata sellest, kas andmete avaldamine oli õigusvastane. Viimase osas on Riigikohus korduvalt asunud seisukohale, et faktiväiteid tuleb võtta täpselt nii, nagu need on. See tähendab, et kohtul tuleb vaidluse korral tuvastada, mida mõistliku inimese arusaama järgi üldsusele avaldati ja see, mida avaldaja ise silmas pidas, ei olegi asjakohane. Isikut võidakse üldsuse ees kujutada ebaõigesti ka sellisel viisil, et esitatakse kaudseid asjaolusid, millest annab tuletada ja järeldada mingeid fakte. Ka sellel juhul saab rakendada VÕS § 1047 lg 4.¹³⁸

Isikuõiguste rikkumiste korral tuleks üldreegli järgi peamiselt kasutada mittevahalise kahju hüvitamisel muid viise kui rahaline hüvitis. Rahalise hüvitise maksmise eelduseks on asjaolud, mis õigustavad kahjunõuet.¹³⁹ Kohus võib VÕS § 134 lg 6 järgi lisaks § 134 lg-le 5 võtta arvesse ka vajadust mõjutada kahju tekitajat hoiduma edasisest kahju tekitamisest, võttes sealjuures arvesse kahju tekitaja varalist seisundit.

Lisaks võlaõigusseadusele reguleerib ka tsiviilseadustiku üldosa seadus (TsÜS)¹⁴⁰ au teotamise lõpetamise nõude õigusi. TsÜS § 23 lg 1 annab isikule õiguse nõuda kohtu korras au teotamise lõpetamist, tema au teotavate andmete ümberlükkamist, kui au teotaja ei tõenda nende vastavust tegelikkusele, samuti au teotamisega tekitatud moraalse ja varalise kahju hüvitamist. Isikul on tsiviilkorras võimalik end kaitsta seega üksnes juhul, kui tema au on alandatud faktiväitega, sest üksnes faktiväites sisalduv on see, mille vastavust tegelikkusele kontrollida ja tõendada saab. Väärtushinnanguga au riivamise tõendamine on ilmselt palju keerulisem.

Vaadeldes isikuõiguste rikkumistega seotud kohtupraktikat Eestis viimastel aastatel olid enamasti kohtuasjad seotud ebaõigete faktiväidete ja ebakohaste väärtushinnangute avaldamisega meediakanalites, milleks on televisioon, ajalehed ja ajakirjanduslikud veebilehed. Lisaks oli juhtumeid, kus sellised väited olid avaldatud kolmandate isikute

¹³⁷M. Vutt. Mittevahalise kahju hüvitamise nõuded tsiviil- ja kriminaalasjades esimese ja teise astme kohtutes 2016. aastal. Kohtupraktika kordusanalüüs. Tartu: Riigikohtu Õigusteabe osakond 2017, lk 15-16. Arvutivõrgus: <https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analyygid/2017/Mittevahalise%20kahju%20h%C3%BCvita mine%20tsiviil-%20ja%20kriminaalasjades%202016.pdf>

¹³⁸ RKKKo 3-2-1-145-07, p 13; RKKKo 3-2-1-161-05, p-d 11-12

¹³⁹ P. Varul jt. Võlaõigusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2016, § 134, 4.2.2

¹⁴⁰ Tsiviilseadustiku üldosa seadus, RT I 2002, 35, 216 ... RT I, 20.04.2017, 21

kommentaaries mõne artikli või saate kohta.¹⁴¹ Kui avaldaja väljendab arvamust isiku kohta andmeid sisaldavate lausetega, siis on tegemist faktiväitega VÕS § 1047 mõttes, mistõttu on tegemist kontrollitavate väidetega ja nende tõesus või väärtus on kohtumenetluses tõendatav. Kui avaldajal ei õnnestu tõestada isiku mainet kahjustavate andmete vastavust tegelikkusele, on isiku kohta väidetud vale ja kohus saab kohustada mainet kahjustavate andmete ümber lükkamiseks.¹⁴²

3.1.1. Au teotamine Eesti kohtupraktikas

Palju tähelepanu saanud Delfi kaasus on üks Eesti kuulsamaid sõnavabaduse ja meediaga seonduvaid kaasuseid. Üheksa aastat kestnud kohtuprotsessi tulemusel leiti, et sõnavabaduse riivet ei olnud ja Delfi kaebus jäi rahuldamata. Kohtuasi sai alguse 2006. a, kui V. Leedo oli häiritud Delfi artikli juures olevatest kommentaaridest ja soovis nende eemaldamist. Selles asjas tegi 2015. a Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda avalikult teatavaks otsuse, mille kohaselt peab Delfi uudisportaal avaldatud kommentaare modereerima, et tagada vihakõne või otseste ähvarduste kustutamine. Otsuse kohaselt on Delfi vastutav internetiportaal avaldatud anonüümsete au teotavate kommentaaride eest võlaõigusseaduse alusel. EIK tugines väljakujunenud kohtupraktikale, kui sedastas, et siseriikliku õiguse tõlgendamine on siseriiklike kohtute pädevuses, millest tulenevalt lähtus EIK Eesti kohtupraktikast, kui leidis, et Delfi oli käsitletav avaldajana. Delfi enda hinnangul oli ta vahendaja. Lisaks rõhutas EIK, et Delfi on Eesti suurim internetiportaal ja olles professionaalne tegutseja, pidi ta olema teadlik seadustest ja vastavalt ka tegutsema. Seda eriti seetõttu, et ka Delfi tegevuse suhtes oli juba varem väljendatud avalikult muret ning see oli just justiitsministri soovitus, solvatud isikutel pöörduda Delfi vastu kohtusse.¹⁴³

Veelgi enam rõhutas suurkoda, et ei ole põhjust kahelda kõnealuse riigisisese regulatsiooni seaduslikus eesmärgis, mille kohaselt kolmandate isikute õiguse era- ja perekonnaelu austamise kaitsele on tagatud EIÕK art-ga 8. Suurkoda hindas regulatsiooni vajalikkust demokraatlikus ühiskonnas, korrates üldpõhimõtteid, mille kohaselt on ajakirjanduses lubatud teatud liialdused ja provokatsioon, kuid teatud piirangutest üle astuda ei tohi. Kuivõrd internet mängib olulist rolli uudiste vahendamisel inimesteni, siis tuleb arvestada, et oht eraelu rikkumisele on kindlasti

¹⁴¹ M.Vutt (viide 137), lk 16

¹⁴² RKTko 3-2-1-166-12, p 12

¹⁴³ EIKo 16.06.2015, 64569/09, Delfi AS vs. Eesti

seal kõrgem kui paber kandjal ajakirjanduse puhul. Selles konkreetses lahendis oli küll suuresti tegemist kommentaaridega, mis olid käsitletavad vihakõne või vägivallale üleskutsega, mistõttu ei väärinud postitatud kommentaarid art 10 kaitset. Seoses kommentaaride tegelike autorite vastutusega, märkis EIK, et arvestades infoleviku kiirust ja ulatust internetis, on vaja meeles pidada solvangute ja muu internetis leviku võimalikud tagajärjed, mis võivad olla tunduvalt raskemad kui traditsioonilise meedia puhul. Võttes kokku eeltoodut, asus EIKi Suurkoda seisukohale, et Riigikohtu poolt Delfi vastutavaks pidamine anonüümsete au teotavate kommentaaride eest oli põhjendatud ning tegemist oli proportsionaalse piiranguga portaali informatsiooni levitamise õigusele.¹⁴⁴ Autori hinnangul on see näide ühiskonnas levinud käitumismallist, mille puhul ei nähta midagi erilist solvavates kommentaarides ajaleheportaalides. Olgu see viha õhutamise või üleskutse vägivallale, muud solvangud või laimamised, on see näide kontrolli alt väljunud sõnavabaduse kasutusest ühiskonnas, mis vajab regulatsioonide ülevaatamist, et tagada üheselt mõistetavad käitumisnormid. Sõnavabadus ei ole absoluutne õigus, mis annaks õiguse valimatult ebaõige või kõlvatu informatsiooni levitamiseks, milline võib teisele isikule kaasa tuua kannatusi.

Üks veel meedia tähelepanu saanud hiljutine ebaõigete faktiväidete ja ebakohaste väärtushinnangute esitamisega seotud kohtuasi oli seotud Tallinna Ülikooli endise õppejõuga, kus viimane kandideeris tööle Saksamaale. Potentsiaalne tulevane tööandja küsis arvamust isiku töökogemuse ja sobivuse kohta eelnevalt tööandjalt. Nimetatud lahendis mõistis Tallinna Ringkonnakohus pärast maakohtu hagi rahuldumata jätmist hageja kasuks välja 3000 euro suuruse hüvitise. Sealjuures väärrib märkimist, et esialgne nõue mittevaralise kahju hüvitise näol oli 25 000 eurot. Tallinna Ringkonnakohus leidis, et kuivõrd andmed avaldati vaid ühele konkreetsele isikule, mitte nt avalikkusele, siis ei olnud hüvitise nõue täies ulatuses põhjendatud. Lisaks pani ringkonnakohus kohustuse varalise kahju hüvitamiseks summas 38 996,16 eurot, millest 37 529,76 eurot oli saamata jäänud tulu eest ja 1466,46 eurot kohtueelsete õigusabikulude eest. Varalise kahju hüvitis seisnes saamata jäänud tulus, mis tulenes kõnealuse ametikohaga kaasnenud umbes 10 000 eurosest kuupalgast. Kuigi hageja nõudis saamata jäänud tulu 120 000 eurot, siis ringkonnakohus siiski vähendas seda maksude, Eestis samaaegselt teenitud tulu ja elamiskulude võrra. Saamata jäänud tulu suurus kuus jäi summas 3127,48 eurot, mis korrutati 12 kuuga, kuivõrd sellise pikkusega lepingust jäi hageja ilma. Lisaks hüvitisele kohustati kostjat ümber lükkama ka kirja teel saadetud ebaõiged faktid, saates uue kirja, milles ära märgitud esimeses kirjas avaldatud ebaõiged väited.¹⁴⁵ Selliste

¹⁴⁴ *ibid*

¹⁴⁵ TlnRnKo 17.01.2017, 2-15-9284

seisukohtade esitaja jaoks võivad need väljaütlemised pealtnäha tühisena tunduda, kuid võivad tegelikult maksta kellelegi tuleviku töökoha. Siinkirjutaja hinnangul on see näide sellest, kuidas ei mõelda oma sõnade tagajärgedele ja millist kahju see võib kellelgi kaasa tuua. See on tavapärane, et küsitakse endiselt tööandjalt hinnangut töötaja kohta, keda soovitakse tööle võtta. Kahjuks on nii mõnigi kord endine tööandja liiga seotud oma subjektiivse arvamusega ning sellest võib saada mõjutatud arvamuse avaldus. Kui potentsiaalse töö saamata jäämisega kaasneb varaline kahju, on see tsiilhagiga rikkujalt sissenõutav. Mis puudutab moraalselt kahju, siis kellegi kahjustada saanud au ja väarikust raha paraku rikkumise eelsesse olukorda tagasi ei vii.

Viimasel ajal on Eesti kohtupraktikas laimamisega seoses saanud palju tähelepanu käesoleva aasta alguses jõustunud Eerik Niiles Krossi lahend. Tegemist oli Äripäeva avaldatud väidetega, et Kross on kütuseettevõtjate kontakte vahendades käitunud nagu korruptant ning oli kütuseäri pettusliku skeemi ühe kavandaja rollis. Harju maakohus rahuldab 11.08.2016. a E. N. Krossi hagi Äripäeva vastu ning kohustas Äripäeva ümber lükkama 2014. a suvel avaldatud valeväited ning hüvitama mittevaralise kahju summas 10 000 eurot. Ringkonnakohus jättis maakohtu otsuse muutmata.¹⁴⁶

Lisaks oli 2016 aasta lahendite hulgas ka juriidilise isiku mittevaralise kahju nõue summas 1000 eurot, kuiõrd kostja oli kahjustanud hageja mainet. Kostja levitas väidetavalt sotsiaalmeedia kaudu hageja ja hageja juhatuse liikme kohta avalikes sotsiaalmeedia võrgustikes ebatõest infot ja kahjustas sellega hageja mainet. Sellest tulenevalt loobusid hageja sõnul mitmed hageja kliendid teenustest. Käesolevas kohtuasjas korraldati üle varasemalt esitatud seisukoht, et juriidilisel isikul ei ole võimalik nõuda mittevaralise kahju hüvitamist. Küll aga mõõnis ringkonnakohus siinkohal, et küsimus isikuõiguste olemasolust juriidilistel isikutel võib olla õigusteoorias vaieldav, kuid Eesti senses kohtupraktikas ei ole selliseid õigusi tunnustatud. Maakohus käsitles nõuet mittevaralise kahju nõudena, jättes eelmenetluses välja selgitamata, kas hageja on esitanud mittevaralise kahju nõude või nõude varalise kahju hüvitamiseks. Ringkonnakohus saatis tsiviilasja uueks arutamiseks maakohtule eelmenetluse staadiumis.¹⁴⁷ Üldiselt on analüüsitud kaasuste hulgas tuginetud hagides näiteks asjaoludele, et rikkumise tagajärjeks on olnud nende meeleolu langus ja nad on pidanud taluma avalikku häbi teo pärast, milles neid kriminaalasja raames õigeks mõisteti. Lisaks tugineti asjaolule, et isiku nime ja

¹⁴⁶ TlnRnKo 24.10.2017, 2-14-58990

¹⁴⁷ TlnRnKo 14.06.2016, 2-15-2372

pereelulist fakti kajastati üleriigilises ajalehes ning andmete avaldaja sekkus isiku kutsetegevusse.

3.2. Kriminaliseerimise vajalikkus võrdluses tsiviilõigusliku regulatsiooniga

Peamisteks erinevusteks kriminaal- ja tsiviilõiguse vahel on õiguslikud heastamise vahendid. See tähendab, et kui tsiviilõiguslikult on need suunatud olukorra parandamisele ja eesmärk on jõuda tagasi rikkumise eelsesse seisundisse, siis karistusõigus on suunatud pigem süüdimõistmisele ja karistusele ning muidugi preventioonile. Mõlemal on oma positiivsed ja negatiivsed küljed. Iga isik võib tsiviilkorras pöörduda teise isiku vastu kohtusse. Kriminaalasja algatamiseks on tarvis riigi poolset koostöö valmidust, mida ei pruugi alati saada.¹⁴⁸

Karistusõiguse peamised eesmärgid tulenevad *Ultima ratio* põhimõttest. Preventsioon ühelt poolt, mis kannab endas rikkumiste ärahoidmise eesmärki. Teisalt oleks eesmärk teo suhtes väljendada hukkamõistu. Seega tuleb karistusõiguse õiguslike alternatiivide puhul seda hinnata, kuidas nad väljendavad ühiskonna hukkamõistu rikkumise suhtes. Kriminaalasja puhul on muidugi üheks probleemiks võimalik ajakulu, mis tähendab, et võib minna mitu aastat enne kui rikkuja süüdi mõistetakse.¹⁴⁹ Palju on neid, kelle hinnangul ei kuulu laimamine sotsiaalselt ohtlike tegude hulka, millised vajavad riigi sekkumist, riigi poolseid uurimistoiminguid ning levinud arvamuse kohaselt ei ole selline tegutsemine majanduslikult otstarbekas. Autor kordab üle oma eelnevalt avaldatud seisukoha, et raskekujulisi laimamise juhtumeid ei ole nii palju, et see liigselt koormaks riigi ressursse. Küll aga võivad tagajärjed olla kannatanu jaoks hävitavad, nii emotsionaalselt kui ka varaliselt. Seega, autori hinnangul on küll tsiviilõiguslike vahendite kasutamine tihti piisav, kuid teatud laimamise juhtudel peaks kannatanul säilima võimalus pöörduda riigi poole abipalvega rikkumiste lõpetamiseks ja rikkuja vastutusele võtmiseks. Vastuseks küsimusele, kas see tooks kaasa liigse sõnavabaduse piiramise, on autor seisukohal, et laimamist tuleks reguleerida piisavalt spetsiifiliselt ehk eristada tavalisest laimamisest teadlikult teise isiku kohta ebaõige informatsiooni levitamist ja laimamist, mis on tehtud eesmärgiga tekitada teisele isikule kahju. Samuti laimu levitamist ajakirjandusliku väljaande poolt ja ka näiteks juhul, kui eesmärk on teenida tulu. Need ja teised erijuhtumid vajad autori

¹⁴⁸ A. Marwick, R. Miller. Online Harassment, Defamation, and Hateful Speech: A Primer of the Legal Landscape. Fordham Law School. Center on Law and Information Policy. 6 October 2014, p. 18

¹⁴⁹ D. Husak. Applying Ultima Ratio: A Skeptical Assessment. Ohio State Journal of Criminal Law, Vol 2, 2005. R. Wendt, The principle of "ultima ratio" and/or the principle of proportionality. Oñati Socio-legal Series, v.3, n. 1, 2013, p 90

hinnangul võimalust riigi sekkumiseks. Laimavate väidete levitamine rikub teiste isikute õigusi ning PS §-st 45 nähtuvalt võib igaühe õigust vabalt levitada oma arvamusi ja muud informatsiooni piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitseks. Kuivõrd karistusseadustik näeb teatud isikute laimamise eest ette kriminaalvastutuse, siis on siinkirjutaja hinnangul igati põhjendatud sama regulatsioon kõigi kodanike õiguste tagamiseks. Vastasel juhul on tegemist ebavõrdse olukorraga, milline ei tohiks demokraatlikus riigis olla lubatud, kuivõrd kõik peaksid olema seaduse ees võrdsed.

Autor leiab, et solvamise puhul on tegemist kergema rikkumisega, mille puhul ei ole vajalik karistusõiguslik regulatsioon, kuivõrd koosseisus tavaliselt puudub avalikult esitamine, mistõttu on tegemist eraisikute vahelise asjaga, millesse riigi sekkumine ei peaks olema vajalik. Vastasel juhul oleks meil tegemist ühiskonnaga, mille liikmed ei saa ilma riigi kui kupja piitsata omavahel üldse suhelda. Liiasi oleks viimase näol tegemist ilmselgelt ebamõistliku ressurside kasutusega, rääkimata ülekriminaliseerimise tõenäolisusest.

L. Glikman on esitanud erasüüdistuse osas poolt argumente ja leidnud, et see võiks abiiks olla riigi liigse sekkumise vältimiseks eraasjadesse kriminaalmenetluse näol.¹⁵⁰ Solvamise ja laimamise süüdistuse sai esitada kuni 2004. a kehtinud kriminaalmenetluse seadustiku järgi erasüüdistusmenetluses. Kriminaalmenetluse koodeksis (KrMK)¹⁵¹ sätestatud erasüüdistusmenetluse kohaselt oli teatud kuritegude puhul süüdistuse esitamise eelduseks kannatanu või tema seadusjärgse esindaja algatus. See nõue oli lisaks laimule (§ 129) ja solvamisele (§ 130) ettenähtud ka vägivallategudele (KrK § 113), vägistamisele (§ 115 lg 1) ja kutsetegevuses teatavaks saanud saladuses hoitava teabe avaldamisele (KrK § 128¹).

Erasüüdistusmenetlust reguleerisid KrMK §§-d 391-395. Oluline on siinkohal märkida, et erasüüdistusaja menetlus algatati eeldusel küll kannatanu taotlusega kriminaalaja alustamiseks, kuid avalikkuse huvides või kannatanu seisundist tulenevalt võis ka kohtu või prokuröri algatusel kriminaalmenetluse algatada. KrMK § 391 lg 1 kohaselt võib kannatanu taotluse tagasi võtta kuni kohtuvaidluse lõppemiseni.

Palju on arutatud selle üle, kas erasüüdistuse kaotamine oli arukas otsus. Erasüüdistusmenetlus kaotati 2003. a vastu võetud kriminaalmenetluse seadustikuga¹⁵² (edaspidi KrMS). Ettepaneku

¹⁵⁰ L. Glikman. Põhjendamatu sekkumine majandustegevusse. - Juridica 2011/4, lk 249

¹⁵¹ Kriminaalmenetluse koodeks, ENSV ÜT 1964, 18, 85; RT I 2004, 27, 176

¹⁵² Kriminaalmenetluse seadustik, RT I 2003, 27, 166

erasüüdistuse kriminaalõigusest välja jätmiseks tegi Riigikogu õiguskomisjon 2002. a, mille põhjuseks oli eeldatavasti laimamise ja solvamise dekriminaliseerimine, kuivõrd nende näol oli tegemist peamiste erasüüdistusasjadega.¹⁵³ Autor leiab, et erasüüdistuse puhul oli oluline tähtsus kannatanu õigusel avalduse tagasivõtmiseks, mis tähendas ühelt poolt küll ohtu, et kannatanu võib saada mõjutatud rikkuja poolt, kuid teisalt andis võimaluse kokku hoida ressursse nendes olukordades, kus pooled on leppinud.

¹⁵³ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012, § 5, p 3

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö keskpunktis oli sõnavabaduse kui põhivabaduse ja selle piiritlemise uurimine au ja väärikuse kaitse vaatepunktist. Uurimuses keskenduti põhiseaduse ja Euroopa Liidu õigusaktide normidele, millised määravad väljendusvabaduse kaitse vajaduse. Samuti uuriti neid norme ja printsiipe, mille alusel on õigus sõnavabadust piirata. Vaadeldes demokraatliku ühiskonna alustala- sõnavabaduse, kasutust ning hinnates selle vabaduse rakendamise ulatust, analüüsiti au ja väärikuse kaitse olulisust võrdluses sõnavabadusega. Eeltoodut illustreerisid näited sõnavabaduse piiramisest Eestis ja mujal Euroopas kehtivates seadustes ning kohtupraktikas. Töös analüüsiti senist kohtupraktikat laimamise ja solvamise kaasustes, kuivõrd tegemist on peamiste au ja väärikust kahjustatavate tegudega.

Püüdes üldiselt vastata käesoleva töö peamisele küsimusele - kas Eestis tuleks rekriminaliseerida laimamine ja solvamine – võiks seadusandja autori seisukohast kaaluda raskekujulise laimamise, korduva laimamise ja/või ajakirjanduse vahendusel laimamise taaskriminaliseerimist. Lisaks võiks seadusandja mõelda Saksa õiguskorra näitel ajakirjanikele lisakaristusena ajakirjanikuna töötamise ajutise keelu sätestamise võimalusele. Eristada tuleks ka tahtlikku laimamist, mis kannab endas eesmärki teisele isikule kahju tekitamiseks, kuna tegemist on raskendava asjaoluga.

Autor võrdles töös OSCE riikide regulatsioone, millest selgus, et 57 riigist 42-s on karistusõiguslikult reguleeritud vähemalt laimamine. Solvamise osas olid mõned riigid, kus regulatsioon puudus. Siiski on autori seisukohast oluline märkida, et neile andmetele tuginedes tuleb tähelepanu osutada asjaolule, et riigiti võib olla erinev karistusõiguse regulatsiooni mõiste, kuivõrd teatud riigid eraldi väärtegusid ette ei näe vaid käsitlevad osasid tegusid vähem raskete kuritegudena.

Eesti karistusseadustik kaotas laimu ja solvamise üldkoosseisu karistusseaduse revisjoniga, mis P. Pikamäe sõnul juhtus toleaege poliilise tahte tulemusel. Uurides Riigikogu istungite stenogramme, selgus, et tegemist oli K. Ojulandi ettepanekuga jätta eelnõust välja §§-d 132 ja 133, mis käsitlevad solvamist ja laimamist. Seadustiku loomises osalenud ekspertgrupp seda ettepanekut ei toetanud. Autori seisukohast on oluline tähtsus eelnõu teisel lugemisel kõlanud J. Adamsi argumendil, et kaotamise aluseks esitatud väited nagu mitmetes teistes Euroopa riikides oleks need sätted kaotatud, on tõendamata. Seega on kummastav, et näiliselt võeti eeskujuks teised Euroopa riigid, leides et Eestil tuleks käituda samuti, kui tegelikkuses on

tänapäevani Eesti üks väheseid riike, kus on nimetatud sätted dekriminaliseeritud. Ka J. Sootak on avaldanud, et solvamise ja laimamise karistusseadustikust kaotamise näol on tegemist kahetsusväärse olukorraga. Nimelt on Eesti erandlikus olukorras, kus au kaitsmine on võimalik üksnes tsiviilõiguslikult. Ka P. Pikamäe hinnangul peaksid au ja väärikus olema siiski kaitstud kriminaalõiguslikult, nagu see on mujal Lääne-Euroopa riikides. Autori hinnangul tuleks kaaluda rekriminaliseerimist, kuna kriminaalvastutuse kaotamisest on möödas palju aastaid ja tänapäeva maailm on sellest ajast palju muutunud. Eriti interneti keskkonnas toimub väga palju kiiret ja valimatut informatsiooni jagamist ja levitamist, mis on kontrolli alt väljunud. Delfi kaasusest tuleneb EIKi otsustus, et portaal vastutab artikli alla kirjutatud ebasüüdsate kommentaaride monitoorimise eest. Viimane rõhutab veelgi aastatega kasvanud probleemi tõsidust. Autori seisukohast aitaks karistusõiguslik regulatsioon laimamise eest rõhutada ühiskonna hukkamõistu ka sellisele käitumisele.

Sõnavabaduse näol ei ole tegemist absoluutse õigusega ning konventsiooni art 10.2 annab õiguse selle piiramiseks kaasinimeste reputatsiooni või õiguste kaitseks. PS § 19 kohaselt tuleb sõnavabaduse kasutamisel austada teiste inimeste õigusi ja vabadusi. KRK § 129 sätestas teadvalt vale ja teist isikut häbistava väljamõeldise levitamise keelu. Laimamine on üks raskemaid maine kahjustajaid, mis saab aset leida. Selle näol on üldiselt tegemist teise isiku kohta valeinfo levitamisega, mis ei pruugi olla teadlikult täide viidud, kuid siiski tuleneb vähesest allikate kontrollimisest. Selle tulemusel võib saada isiku maine pöördumatult kahjustada. Teatud juhtudel on nende käitumisaktide iseloom ühiskonnas sätestatud käitumishinnangust erinev, mistõttu on ka ohvri tekitatav kahju sedavõrd suur, et tegemist ei ole enam kahe isiku vahelise vaid ühiskonna asjaga.

Kriminaliseerimise vajadus tuleneb eelkõige just preventiivsest eesmärgist. Eelkõige ajakirjanike puhul ei täida tsiviilasjaga kaasnev rahalise hüvitise maksmise kohustus eesmärki, kuivõrd konkreetse väljaütlemise autor ehk ajakirjanik ei vastuta personaalselt. Liiasi teenib ajakirjandusväljaanne eelduslikult müüginumbrite kasvust tingitult väljamõistetud hüvitise osa probleemideta tagasi. Kui ajakirjanik riskiks personaalselt kriminaalvastutusega ning oleks oht, et kaasneks ka ajutine keeld ajakirjanikuna töötamiseks, võiks see mõjuda enam distsiplineerivalt.

Kriminaalõiguse peamiseks erinevuseks tsiviilõigustest on asjaolu, et karistusõigus on suunatud eelkõige süüdimõistmisele ning preventatsioonile, mis kannab endast rikkumiste ärahoidmise eesmärki. Samuti on karistusõiguse eesmärk teo suhtes väljendada ühiskonna hukkamõistu.

Tsiviilõigus keskendub seevastu pigem rikkumise eelsesse seisundisse tagasi viimisele ning on suunatud olukorra parandamisele. Autori hinnangul tuleb vaadata seisu ühiskonnas ning arvestades laimamise levikut, kannab just karistusõigus eesmärki ühiskonna olukorra parandamiseks ja selle liikmetele mõista andmiseks, milline käitumine on aktsepteeritav ja milline mitte. Karistusõigusel on riikliku sunniaparaadina võim ning võimalused reguleerida inimeste käitumist läbi sotsiaalsete normide kehtestamise.

Laimamise ja solvamise puhul on kahjustatavaks õigushüveks inimese au ja väärikus. Au ja väärikus on ühtedeks kõrgeimat kaitset vajavateks põhiõigusteks. Nii EIÕK art-d 6 ja 8 koos EIK lahenditega ning PS §-ga 45 toonitavad inimeste au ja hea nime kaitse vajadust ning on sõnavabaduse riive üheks õigustatud alusteks. Uuritud EIK lahenditest nähtub, et peamiselt on EIK tunnistanud õiguse aule ja heale nimele tsiviilõiguseks, milline langeb EIÕK art 6 kaitse alla. Isiku hea nime ehk maine kahjustamine toimub enamasti läbi avaliku arvamuse mõjutamise, mida viiakse läbi eelkõige läbi avalikkusele edastatud teabeallikate. Selle oluliseks tunnuseks on ründe pahatahtlik taotluslik iseloom ning eesmärk teist isikut häbistada. Autori seisukohast peaksid kriminaalvastutuse alt välja jääma heas usus tehtud väited, mille alla kuuluvad ka teravakeelise sõnastuse kasutused, kui tegemist on objektiivse kriitikaga. Siiski tuleks ajakirjanike puhul seada teatud piirangud, sest ajakirjanikel on suurem hoolsuskohustus, mis tuleneb ajakirjanduseetika koodeksist. Ühiskond ammutab informatsiooni just läbi ajakirjanduse ning eeldab heauskselt selle informatsiooni tõesust. Ajakirjandusel peab olema suurem vastutus oma väljaütlemiste eest, kui seda on tavaisikutel.

Kohtupraktikast nähtuvalt ja õiguskirjanduses levinud arvamuse kohaselt on laimamise näol tegemist palju raskema rikkumisega kui seda on solvamine. Kuigi neid käsitletakse tihti koos, on tegemist erinevate rikkumistega, mida tuleks ka eraldiseisvalt vaadelda. Autori hinnangul ei vaja solvamine karistusõiguslikku regulatsiooni. Riigi liigne sekkumine eraisikute vahelistesse suhetesse ja püüd igat konflikti riigi tasemel lahendada ei saa olla lahendus. Vastasel juhul annaks see edasi tunnetust, et selle riigi ühiskonnaliikmed on võimetud ilma riigi pideva järelevalveta õiguspäraselt käituma. Samuti kasvaks sellest oluliselt riigi ressursside kasutamine, mis võiks olla ebamõistlik kulu.

Analüüsides kohtulahendeid nii Soomes, Saksamaal kui ka mujal Euroopa riikides nii siseriiklikult kui ka EIK lahendite näitel, on autori hinnangul enamikel juhtudel tegemist ajakirjaniku või muu artikli avaldaja poolse laimamise või solvamisega. Kindlasti on ajakirjanduse teel avaldamise näol tegemist kõige kiirema ja laiahaardelisema viisiga, et

levitada ebaõiget või ebatsensuurset informatsiooni kellegi kohta. Kuivõrd tänapäeva maailm on suuresti veebikeskne, on siinkirjutaja hinnangul selle arengul käesolevale probleemile suur mõju. Analüüsid isikute au ja väärkuse kahjustamise juhtumeid, on peamiselt tuginetud asjaolule, et isiku nime ja eraelulisi fakte on kajastatud näiteks üleriigilises ajalehes. Suureks probleemiks on kohtulahenditest nähtuvalt näiteks ajakirjanike poolne kohtumenetluste kajastamine. Artikleid luuakse viisil, mis tekitab lugejas huvi, kuid samas võivad need tekitada valearusaama artiklis nimetatud isiku seosega teo suhtes ning kujundada sellega juba isiku kohta eelarvamuse, mis ei pruugi kokku minna näiteks hilisema kohtuotsusega. Samas võib avalikkuse arvamusel olla omakorda mõju kohtumenetlusele. Samuti on enamikel juhtudel laim või solvang suunatud avaliku elu tegelase vastu, kelle kõrgemat taluvuskohustust on EIK korduvalt rõhutanud. Käesolevas töös analüüsitud Rongaema kaasuses selgitas EIK, et avalikkusel ei ole õigustust oodata avaliku elu tegelase au alandamist ja veelgi vähem, et seda tehtaks ajakirjanduse vahendusel ning ebasüüdsas vormis.

Palju esile tõstetud probleemkoht, et selline regulatsioon tooks kaasa sõnavabaduse liigse piiramise, on autori hinnangul asjatu. Esiteks sisaldab meie kehtiv karistusseadustik teatud isikute au ja väärkuse kaitseks laimamise keeldu ning reguleerib väärtekorras ka solvamist. Autori hinnangul on nimetatud isikute au ja väärkuse kaitse vaatepunktist need regulatsioonid vajalikud. Lisaks, see näitlikustab, kuidas sõnavabadus ei ole piiranguteta õigus ning selle piiramiseks on olemas alused. Kuigi sõnavabaduse kaitsealasse kuuluvad EIKi praktika kohaselt ka need väljaütlemised, mis solvavad, shokeerivad või häirivad, on EIK varasemas praktikas selgitanud, et väljaspool kaitseala on sellised väljendid, mille ainus eesmärk on kellegi solvamine.

Laimamise ja solvamise kriminaliseerimise üks põhilisi vastuargumente on uurimisasutuste töökoormuse liigne kasv ja ülekriminaliseerimise oht. Veelgi enam kardetakse, et selliste tegude kriminaliseerimine tooks kaasa ühiskonnas suure hulga kriminaalkorras karistatud isikuid. Autori hinnangul on need kartused alusetud laimamise kriminaliseerimisel, kui koosseis piisavalt spetsiifiliselt sätestada. Selliseid juhtumeid, kus avalikult levitatakse teise isiku kohta ebaõiget informatsiooni ja seda tehakse tahtlikult ja eesmärgiga tekitada teisele isikule kahju, ei ole palju. Siiski neid olukordi tuleb ette ja sellisel juhul võib see olla ohvri jaoks ruineeriv. Kui sellise teo paneb toime ajakirjanik, on tegemist veelgi problemaatilisema olukorraga. Ajakirjanduse ja ühiskonnaliikmete vahel on usaldussuhe ning ajakirjandusel on väga suur võimekus pääseda suure hulga lugejateni üksnes loetud sekunditega. Kui

vastuargumendiks on kartus, et selline karistamine toob olukorra, et hakatakse massiliselt inimesi karistama näitab just see probleemi tõsidust ja vajadust sellega tegelemiseks.

Delimitation of freedom of speech from the point of view of protection of dignity and honour

Summary

"I disapprove of what you say, but I will defend to the death your right to say it" has gone to history as a belief of Voltaire from the book "Friends of Voltaire's" which was written by an English writer E.B Hall. This quote holds the principal of freedom of speech. Freedom of expression, also referred precisely freedom of speech, is one of the principal rights of democracy, which is the basis for Estonian society. Freedom of expression gives people the right to express themselves freely as long as they do not harm the reputation or rights of the others. Freedom of expression derives from the article 10 of the European Convention of Human Rights, article 19 of the Universal Declaration of Human Rights and from the article 11 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. The protection of the right to honor and good name is established in article 17 of the Constitution of the Republic of Estonia. Nobody's good name or honor can be dishonored.

Defamation and insults are the main acts of harming one's honor and dignity. Both of these acts are criminalized in most European Countries. OSCE, which is the Organization for Security and Co-operation in Europe, has 57 member states from whom 42 have criminalized defamation and most of them have done the same for insults. Estonia is not one of them since the year 2002 due to the revision of the penal law. After the decriminalization of defamation and insults, honor and dignity are only protected by the Estonian Law of Obligations Act. There are some exceptions for the defamation and insult of the court or the judge, for persons enjoying international immunity and for the representatives of state authority. However, current thesis does not focus on those situations. Articles 1046 and 1047 of the Obligations Act state the unlawfulness of damaging rights and disclosure of incorrect information. It does not have clear reasonings why it was decriminalized, but one of the theories is that the decision took place because of the famous case of V. Laanaru (Savisaar), who got insulted by a journalist, who was convicted of a criminal offense. This thesis focused to find the reason from the Parliament hearings' transcripts, but it was only found that the proposals for it did not really have a good reasoning.

The purpose of this thesis was to look into the decriminalization of defamation and insult in 2002 with the revision of the penal code and to answer the question whether these articles

should be recriminalized. The hypothesis was set that we need a criminal regulation for defamation and insult to ensure the protection of people's honor and dignity. In author's opinion the relevance of this topic is caused by issues in today's internet based world, as it has made spreading false information and insults very easy.

Freedom of speech is not an absolute right and it should be understood that the acts that were made to harm someone's honor and dignity will not belong into the protection area of freedom of speech. One of the most comprehensive issues in this area is to find the right balance between one's right to freely express themselves and the other's right for their reputation and good name.

Author's goal was to answer the question whether Estonia should recriminalize defamation and insult and found that it could be done for the severe and repetitive defamation cases. Also it could be indicated for the journalists separately. Author finds the German penal code's art 92a regulation something our legislator could think of. This article gives an option to the court to temporarily take away the right to work at the current position. This could be an additional sanctions for the journalists. In author's opinion, the acts that are done with the aim to harm the other, are the most serious ones and should be drawn attention to. J. Adams has even stated at the second hearing at the Parliament that discussed this issue, that the presented facts as the decriminalization should be done, because other European countries have done so, is not proved. Author finds it strange, as until this day that reasoning has no basis, but it has not been discussed since. Even though many European institutions have pointed out that European countries should start decriminalizing defamation, most of them have not done so. Author feels, that they have the right to not do so, as those opinions are just given as guidance and recommendations. However, concerning the sentences, author feels that imprisonment should not be an option. Also, the member states should look into the defamation clauses and try to make them more specific as in author's opinion, each defamation case does not have the ground for criminal sanctions.

To answer the questions stated in this thesis, author uses an analytical-comparing research method and analyses scientific legal literature, criminal regulations and case law of other European countries, that have the regulations, which help to avoid defamation and insults with criminal sanctions. The first chapter of the thesis focuses on opening the definition of the freedom of expression and notes the cases, which give the right to delimitate it. One of them being the prohibition of defamation and insult. The second chapter focuses on the content of defamation and insult, therefore also at the time when the Estonian criminal code was valid.

This chapter analyses the liability in those times and also nowadays in European countries, focusing mainly of the countries with the similar culture as in Estonia. Also, author touches the reasons for decriminalizing defamation and insult in Estonia and explains the preventive purposes of criminal sanctions. The third chapter is about alternative options for criminalization and gives an overview of current civil regulations. In this chapter author compares the civil regulation to the criminal regulation and analyses the difference between them. The goal is to find out if any of the valid current regulations might be enough to provide the protection that is needed for one's honor and dignity.

Current thesis contains an overview of different jurisdictions for protection of one's honor and dignity and illustrates it with some national and international case law. From the analysis of the cases, it showed that defaming happened mainly through journalism and usually the wrongdoers were journalists. As in civil claims the action is usually taken up to the publisher not the journalist, then it might not have an effect for the journalist and might not change the behavior of the journalist. Often the articles, that have intriguing headlines, fulfill the purpose to increase sales. That means that for the publisher, monetary claims might not have an effect on the financial situation. If the journalist would risk with a criminal punishment, it might have a better effect on his acts, if it would be known, that the consequences of the actions are personal and might bring criminal sanctions to the author of the article.

Author has compared the goals of criminal and civil regulation and pointed out that the main differences between them are the legal remedies. It means that if the civil regulation is for fixing the situation and the goal is to get back to the stage before the violation, then criminal law is aiming for conviction and punishment and of course prevention. Both of them have their positive and negative sides but author finds that people need to see the judgement of the society for the act of defamation. The case law and legal literature note that defamation is a stronger violation than an insult. They are often discussed together, but there should be drawn a line between them. These are different violations and author feels that defamation does not need a criminal sanction and should be handled without an interruption from the state. Otherwise it might cause a big use of the monetary resources of the state just to solve arguments. That is not the purpose of the state or criminal law.

Author finds that defamation is one of the most severe injurer of the reputation, that can take place. These acts can sometimes seem as harmless little lies, but actually the damage brought to the victim might have devastating consequences. These acts might differ from the social

norms set in the society, which means it is not a problem between two people, but a problem for the whole society. Also, sharing false information about someone might not always be done with the goal to harm someone, but it is deriving from absence of checking the sources. This can bring real damages to the person's reputation, which in some cases can never be turned around. The need for criminalization comes from the purpose of prevention.

Kasutatud materjalid

Kasutatud kirjandus

1. Husak, D. Applying Ultima Ratio: A Skeptical Assessment. Ohio State Journal of Criminal Law, Vol 2, 2005. R. Wendt, The principle of “ultima ratio” and/or the principle of proportionality. Oñati Socio-legal Series, v.3 , n. 1, 2013
2. Ernits, M. Avalik väljendusvabadus ja demokraatia. - Juridica 2007/1
3. Glikman, L. Põhjendamatu sekkumine majandustegevusse. - Juridica 2011/4
4. Kergandberg, E., Pikamäe, P. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012
5. Laffranque, J. European Human Rights Law and Estonia: One- or Two-way Street? - Juridica International 2015/23
6. Maruste, R. Sõnavabadus ja selle piirid. - Juridica 2001/1
7. Maruste, R. Inimsusevastased kuriteod eile ja täna. Tractatus Terribiles. Artiklikogumik professor Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura 2009
8. Maruste, R. jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012
9. Muudatusettepanekute loetelu karistusseadustiku eelnõule. 119 SE II. Eelnõu teine lugemine 03.05.2000. Arvutivõrgus:
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5c321fb1-dc00-3e2a-ae2f2-a88bef6d0f5c/Karistusseadustik>
10. Nimmo, M. Identiteedivarguse piiritlemine solvamisest ja laimamisest Eesti õigussüsteemis. - Juridica 2017/10
11. Püüa, M. Seadusloojad jätsid inimesed laimu ja solvamise eest kaitseta. Postimees 28.08.2002. Arvutivõrgus: <https://www.postimees.ee/1960961/seadusloojad-jatsid-inimesed-laimu-ja-solvamise-eest-kaitseta>
12. Rebane, I. Eesti NSV Kriminaalkoodeks. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Eesti Raamat 1980
13. Reinthal, T. Karistusõiguse suund – ülekriminaliseerimine? - Juridica 2010/10
14. Siitam-Nyiri, K. Karistusõiguse arengu revisjonist Euroopa Liidu ühtse karistusõiguseeni. - Juridica 2014/8
15. Sild, T. Kuriteod au ja väärkuse vastu. - Juridica 1997/9, p 4.1
16. Sootak, J. The Civil Law Institutes as Part of Criminal Law. Juridica International. Law Review. University of Tartu, VI, 2001
17. J. Sootak. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 2015

18. Urmas Ott on kurjategija. Õhtuleht 25.05.1999. Arvutivõrgus:
<https://www.oh tuleht.ee/78301/urmas-ott-on-kriminaalkurjategija>
19. Varul, P. jt. Võlaõigusseadus. Kommenteeritud väljaanne III. Tallinn: Juura 2016
20. Vutt, M. Mittevahalise kahju hüvitamise nõuded tsiviil- ja kriminaalasjades esimese ja teise astme kohtutes 2016. aastal. Kohtupraktika kordusanalüüs. Tartu: Riigikohtu Õigusteabe osakond 2017. Arvutivõrgus:
<https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analyysid/2017/Mittevahalise%20kahju%20h%C3%BCvitamine%20tsiviil-%20ja%20kriminaalasjades%202016.pdf>

Kasutatud normatiivallikad

A) Eesti Vabariigi sisesed normatiivallikad

21. Eesti Vabariigi põhiseadus, RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2
22. Karistusseadustik, RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 30.12.2017, 29
23. Kriminaalkoodeks [kehtetu], RT 1992, 20, 288 ... 29.07.2002
24. Kriminaalmenetluse seadustik [kehtetu], RT I 2003, 27, 166
25. Kriminaalmenetluse koodeks, ENSV ÜT 1964, 18, 85; RT I 2004, 27, 176
26. Tsiviilseadustiku üldosa seadus, RT I 2002, 35, 216 ... RT I, 20.04.2017, 21
27. Võlaõigusseadus, RT I 2001, 81, 487 ... RT I, 31.12.2017, 8

B) Muud normatiivallikad

28. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. Euroopa Nõukogu, 4. november 1950, RT II 2010, 14, 54
29. Euroopa põhiseaduse leping. Artikkel II-61. RT II 2006, 13, 35
30. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. C 83/389. 30.03.2010
31. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt, RT II 1994, 10, 11
32. Strafgesetzbuches durch. English translation - German Criminal Code, 13.11.1998 ... 10.10.2013. Arvutivõrgus: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html
33. Rikoslaki, 19.12.1889/39. Soome kriminaalseadustik. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>.

Õigusaktide eelnõud ja seletuskirjad

34. Seletuskiri karistusseadustiku eelnõu juurde. 119 SE I.
Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5c321fb1-dc00-3e2a-aef2-a88bef6d0f5c/Karistusseadustik>
35. Seletuskiri karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse juurde. 554 SE.
Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad>
36. Seletuskiri karistusseadustiku eelnõu juurde (119 SE). Esimene lugemine 28.10.1998. Riigikogu stenogramm VIII istungjärk.
Arvutivõrgus: <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/199810281400>
37. Seletuskiri karistusseadustiku eelnõu juurde (119 SE). Teine lugemine 03.05.2000. Riigikogu stenogramm III istungjärk.
Arvutivõrgus: <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/200005031300>

Kasutatud kohtulahendid

38. New York Times Co. vs. Sullivan, 376 U.S. 254, 286 (1964)
39. EIKo 07.12.1976, 5493/72, Handyside vs. Ühendkuningriik
40. EIKo 09.02.2001, 41205/98, Tammer vs. Estonia
41. EIKo 15.11.2001, 26760/95, Werner vs. Poola
42. EIKo 01.01.2009, 38059/07, Effecten Spiegel AG vs. Saksamaa
43. EIKo 17.01.2012, 29576/09, Lahtonen vs. Finland
44. EIKo 28.10.2013, 66456/09, Ristamäki ja Korvola vs. Finland.
45. EIKo 02.06.2014, 69939/10, Ojala ja Etukeno OY vs. Finland
46. EIKo 29.07.2014, 23605/09, Salumäki vs. Finland
47. EIKo 16.06.2015, 64569/09, Delfi AS vs. Eesti
48. EIKo 28.06.2016, 51000/11, Radobuljac vs. Horvaatia
49. EIKo 04.10.2016, 53139/11, Do Carmo de Portugal e Castro Camara vs. Portugal
50. EIKo 22.11.2016, 8918/05, Grebneva and Alisimchik vs. Russia
51. EIKo 15.12.2016, 36487/12, M.P. vs. Finland
52. RKKKo 3-1-3-9-96

53. RKKKo 3-1-1-80-97
54. RKKKo 3-2-1-123-97
55. RKEKo 3-2-1-99-97
56. RKÜKo 3-1-2-1-98
57. RKKKo 3-1-1-46-02
58. RKKKo 3-2-1-138-02
59. RKKKo 3-1-1-23-03
60. RKTko 3-2-1-17-05
61. RKKKo 3-2-1-161-05
62. RKTko 3-2-1-53-07, koos J. Luige, P. Jerofejev eriarvamustega
63. RKTko 3-2-1-145-07
64. RKTko 3-2-1-67-10
65. RKTko 3-2-1-166-12
66. RKTko 3-2-1-18-13 koos Riigikohtunik J. Luige eriarvamusega
67. RKTko 3-2-1-80-13
68. RKTko 3-2-1-37-15 koos Riigikohtunik J. Luige täiendava arvamusega
69. TlnRnKo 14.06.2016, 2-15-2372
70. TlnRnKo 24.10.2017, 2-14-58990
71. TlnRnKo 17.01.2017, 2-15-9284

Muud kasutatud allikad

72. Council of Europe. Decriminalisation of Defamation. Arvutivõrgus: <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/defamation>
73. Defamation laws in Europe 2016-2017. Criminal Defamation Laws in the EU and EU Candidate Countries. MediaLaws Database. Arvutivõrgus: <http://legaldb.freemedia.at/defamation-laws-in-europe/>
74. Eesti ajakirjanduseetika koodeks. Arvutivõrgus: <http://www.eall.ee/eetikakoodeks.html>
75. Euroopa e-õiguskeskkond. Liikmesriigi õigus - Soome. 07/05/2017. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-fi-et.do?member=1
76. Euroopa Parlamendi esitatud küsimused Euroopa Komisjonile. 18.06.2013. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+OQ+O-2013-000070+0+DOC+XML+V0//ET&language=et>

77. Marwick, A., Miller, R. Online Harassment, Defamation, and Hateful Speech: A Primer of the Legal Landscape. Fordham Law School. Center on Law and Information Policy, 6 October 2014
78. McGonagle, T., McGonagle, M., Fathaigh, R.O. Council of Europe. A study of the case law of the European Court of Human Rights, 2016
79. Towards decriminalization of defamation. Resolution of the Council of Europe Parliamentary Assembly. 4 October 2007. 1577 (2007). Arvutivõrgus: <http://icjr.or.id/parliamentary-assembly-resolution-1577-2007-towards-decriminalization-of-defamation/>
80. U.N. Human Rights Committee, 102nd session, Geneva, 11-29 July 2011, lk 12. Arvutivõrgus: www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/GC34.pdf.

Litsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Simona Vissak,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Sõnavabaduse piiritlemine au ja väärkuse kaitse vaatepunktist“, mille juhendaja on mag. iur. Margus Kurm,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 23.04.2018